

Зок-2 / 2068

РОДНАЯ ПРИРОДА

1975

445228
50

РОДНАЯ ПРЫРОДА

№ 1 (19) 1975 г.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ БЮЛЕТЭНЬ
ДЗЯРЖАУНАГА КАМІТЭТА САВЕТА МІНІСТРАУ БССР
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ, ПРЭЗІДУМАУ
РЭСПУБЛІКАНСКІХ САВЕТАУ БЕЛАРУСКІХ
ТАВАРЫСТВАУ АХОВЫ ПРЫРОДЫ,
ПАЛЯЎНІЧЫХ І РЫБАЛОВАУ, НАВУКОВАГА САВЕТА
ПА ПРАБЛЕМАХ БІЯСФЕРЫ АН БССР,
БЕЛАРУСКАГА РЭСПУБЛІКАНСКАГА САВЕТА
ПА ТУРЫЗМУ І ЭКСКУРСІЯХ

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ДВА МЕСЯЦЫ

Год выдання чацвёрты

.....

Рэдактар А. І. ВАРАНЦОУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

П. Н. БАГДАНАУ, Л. І. БЕРДЗІЧАВЕЦ,
Д. А. БЯСПАЛЫ (адказны сакратар), Г. І. КАНЦАВАЯ,
С. А. КАНСТАНЦІНОВІЧ, І. Б. КАРДАШ, П. Р. КОРЗУН,
П. А. ЛУГАУЦОУ, М. Р. МУРАШКА, У. П. РАМАНОУСКІ,
У. П. САМСОНАУ, Б. А. САУЧАНКА, Б. І. САЧАНКА,
Л. М. СУШЧЭНЯ, В. П. ЯКУШКА

.....

На першай старонцы вокладкі—рабчык,
на чацвёртай—зімовы пейзаж (Бязэзінскі запаведнік).

Здымкі М. Шарая

© «Родная прырода», 1975 г.

50
кн

306-2/2068

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ ДЗЕЙНАСЦІ І ЗАДАЧЫ ЗАПАВЕДНІКА

50 гадоў назад, 30 студзеня 1925 года, Савет Народных Камісараў Беларускай ССР прыняў пастанову аб стварэнні Бярэзінскага дзяржаўнага запаведніка — першага ў Беларусі. Заповеднік быў створан з мэтай аховы і размнажэння дзікіх жывёл і птушак, асабліва рачных баброў, невялікая калонія якіх была знойдзена незадоўга да арганізацыі запаведніка прафесарам А. Фядзюшыным у пойме ракі Бярэзіны. Да гэтага лічылася, што бабры ў Беларусі знішчаны цалкам.

Нягледзячы на вялікія цяжкасці ў першыя гады Савецкай улады па ініцыятыве У. І. Леніна былі прыняты вельмі важныя пастановы і дэкрэты: «Аб ахове лесу» (14 мая 1918 года), «Аб тэрмінах палявання і аб праве на паляўнічую зброю» (27 мая 1919 года), «Аб ахове помнікаў прыроды, садоў і паркаў» (16 верасня 1921 года); а таксама створаны дзяржаўныя запаведнікі: у 1919 годзе Астраханскі і ў 1920 годзе Ільменскі. Арганізацыя Бярэзінскага дзяржаўнага запаведніка з'яўляецца наглядным прыкладам увасаблення ў жыццё ленінскіх ідэй і прынцыпаў аховы прыроды ў Беларускай ССР.

Перш чым гаварыць пра значэнне Бярэзінскага запаведніка, хацелася б сказаць наогул пра мэты арганізацыі запаведнікаў, пра задачы, якія ставяцца перад імі.

Яскравым тлумачэннем стварэння запаведнікаў з'яўляецца выказванне пра-

фесара Г. Кажэўнікава ў яго дакладзе на Усерасійскім юбілейным акліматызацыйным з'ездзе ў 1908 годзе: «Культурнага чалавека ахапіла жудасць, калі ён убачыў, што беззваротна і няўхільна аддаляецца ад яго прырода, аддаляецца з тым, каб ніколі не вярнуцца. І калі мы не прыемем спецыяльных мер да аховы першабытнай прыроды (як фауны, так і флоры), то яна знікне бяследна, і змененая культура прырода, якая заступіць на яе месца, толькі падмане нас сваім аднабаковым багаццем, якое затушуе вобраз таго мінулага, што знікла».

Па вызначэнню прафесара Г. Сакалова: «Дзяржаўныя запаведнікі — перш за ўсё помнікі прыроды. Іх задача — захаваць для будучых пакаленняў спрадвечныя прыродныя комплексы, па магчымасці без змяненняў».

Такім помнікам прыроды Беларускага Паазер'я, якое амаль не зменена дзейнасцю чалавека, з'яўляецца Бярэзінскі запаведнік.

Значэнне дзяржаўных запаведнікаў у агульным комплексе прыродаахоўных мерапрыемстваў цяжка пераацаніць. Прырода — гэта складаны механізм, у якім усё ўзаемасвязана. Дастаткова неасцярожна парушыць адзін вінцік у гэтым механізме, каб выклікаць змяненні ў прыродным комплексе часам беззваротныя. Прыгадайце (класічны прыклад з гісторыі), якія сумныя вынікі дала высечка лясоў у старажытнай Грэцыі, калі абмялелі рэкі і некалі ўрадлівыя глебы ператварыліся ў пустыкі. Або другі пры-

клад — суцэльнае разворванне паўночна-амерыканскіх прэрыі, якое выклікала пылавая бура, што разнеслі ўвесь урадлівы пласт глебы. І гэта адбывалася ў тыя часы, калі чалавек не меў яшчэ такіх магутных вытворчых сіл, як цяпер, калі ён можа па-сапраўднаму перабудаваць прыроду. Ствараюцца вялізныя вадасховішчы, асушваюцца балоты, арашаюцца пустыні, засаджаюцца лесам схілы яроў, высечкі і пустэчы. У вялікіх маштабах праводзіцца барацьба са шкоднікамі сельскай і лясной гаспадаркі, рассяленне каштоўных дзікіх звяроў, птушак і рыб — усе гэтыя мерапрыемствы накіраваны на павышэнне прадуктыўнасці прыроды.

Але, перабудоўваючы прыроду, прыстасоўваючы яе да сваіх патрэб, чалавек павінен мець участкі, выключаныя з гаспадарчага выкарыстання, па якіх можна звяраць правільнасць уздзеяння на прыроду. Такімі своеасаблівымі эталонамі і з'яўляюцца запаведнікі.

Маючы ва ўсіх ландшафтна-геаграфічных зонах краіны ўчасткі тэрыторыі, якія не падвяргаліся якому-небудзь уплыву гаспадарчай дзейнасці чалавека, мы можам устанавіць, якія змяненні ў прыродным комплексе выклікаюцца натуральнымі прычынамі — змяненнем клімату, рэжымам вільготнасці, геа-, марфалагічнымі працэсамі і г. д.

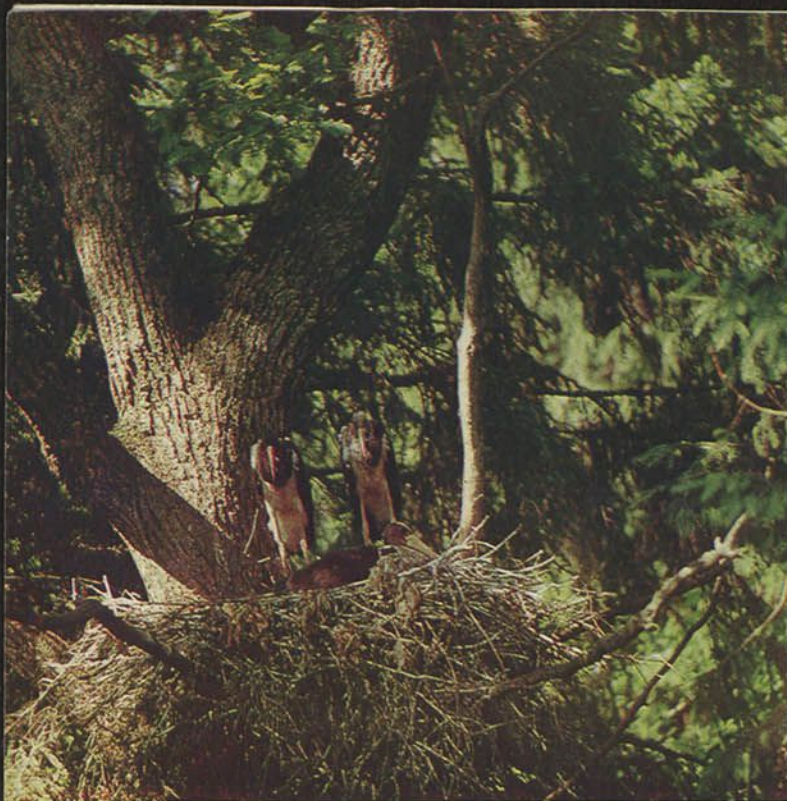
Бярэзінскі запаведнік з'яўляецца эталонам не толькі для паўночна-заходняй Беларусі, але, дзякуючы багаццю і разнастайнасці расліннасці, жывёльнага свету і ўсяго прыроднага комплексу, уласцівага шыракаліста-яловым лясам, ён можа служыць эталонам прыроды ўсёй нечарназёмнай зоны Савецкага Саюза.

Дзяржаўныя запаведнікі з'яўляюцца таксама рэзерватамі — збіральнікамі запасаў каштоўных і рэдкіх відаў жывёл і раслін. У гэтых адносінах няшмат якія запаведнікі краіны могуць параўнацца з Бярэзінскім. Толькі млекакормячых, птушак, паўзуноў, земнаводных і рыб, г. зн.

Так будзе выглядаць лабараторна-музейны корпус запаведніка

50
22744
ХХХХХХ

Чорныя буслы

Багаты і разнастайны жывёльны свет заповедніка

Лось

Бабёр

Фота М. Шарая

пазваночных жывёл, тут налічваецца 288 відаў, а колькасць відаў беспазваночных — усялякіх насякомых, шматножак, чарвякоў, малюскаў — налічваецца тысячы. Расліннасць запаведніка таксама вельмі разнастайная. Спіс дрэў, кустоў і травяністых раслін уключае амаль усе віды. Прыкладна, дзве трэці тэрыторыі запаведніка займаюць лясы розных тыпаў — сасновыя, саснова-яловыя, алешнікі, дубровы, бярознікі.

У ліку асноўных ахоўваемых відаў жывёл у Бярэзінскім запаведніку трэба назваць ласёў, дзікоў, баброў, мядзведзяў, глушчоў і шэраг іншых звяроў і птушак, якія з запаведніка рассяляюцца ў бліжэйшыя ўгоддзі.

Як было ўжо сказана, тэрыторыі запаведнікаў цалкам выключаюць з гаспадарчага карыстання. Гэта значыць, што ў запаведніках забараняецца ўсякае паляванне, высечка лесу, збор ягад, насення і грыбоў, сенакашэнне і іншыя формы эксплуатацыі прыродных рэсурсаў. Але гэта не значыць, што прыродныя багаці беспкарысна прападаюць на запаведных тэрыторыях.

Толькі дзякуючы арганізацыі сеткі запаведнікаў у Сібіры і на Далёкім Усходзе (Баргузінскага, Алтайскага, Саянскага, Сіхатэ-Алінскага і іншых) былі ўзноўлены ў нашай краіне запасы собаля — аднаго з самых каштоўных пушных звяроў. Даходы ад нарыхтовак шкурак і экспарту іх за мяжу цалкам, на шмат гадоў наперад, перакрылі ўсе затраты па ўтрыманні запаведнікаў. Рассяляючыся за межы запаведнікаў, собаль стаў шматлікім промыславым відам у сібірскай тайзе.

Дзякуючы дзейнасці Конда-Сосьвінскага на Урале, Варонежскага ў чарназёмнай паласе і Бярэзінскага запаведнікаў, бабёр, які амаль знік з нашай фауны, зноў стаў промыславым відам. Арганізацыя Хоперскага запаведніка выратавала ад знішчэння вухухаль. У Сіхатэ-Алінскім і Лазоўскім далёкаўсходніх запаведніках створаны рэзерваты для захавання тыграў, плямістых аленяў і цудоўнай горнай антылопы гарала. У Белавежскай пушчы, Прыокска-Тэрасным і Каўказскім запаведніках арганізаваны работы па размнажэнню і рассяленню зуброў.

Вялікую каштоўнасць мае дзейнасць нашых арніталагічных запаведнікаў, якія ахоўваюць зімоўкі вадаплаўнай дзічыны на поўдні (Кызыл-Агачскі, Азова-Сівашскі, Астраханскі, Ісык-Кульскі, Краснаводскі і іншыя), або гнездаванне яе на поўначы (Кандалакшскі, Лапландскі, Матсалузскі). Каб не было гэтых запаведнікаў, невядома, ці былі б па-ранейшаму багаты на дзічыну нашы рэкі, азёры і балоты.

Бярэзінскі запаведнік з'яўляецца буйным рэзерватам такіх каштоўных звяроў, як ласі, дзікі, мядзведзі, бабры, і найбольш каштоўных птушак — глушчоў, цецерукоў, рабчыкаў, разнастайнай вадаплаўнай і балотнай дзічыны, адгрываючы важную ролю ў абагачэнні гэтымі жывёламі паляўнічых угоддзяў Беларусі.

Нельга не сказаць і пра значэнне запаведнікаў як рэгулятараў гідралагічнага рэжыму вадаёмаў. Хіба лясы Крымскага, Окскага, Жыгулёўскага, Волжска-Камскага, Цэбардзінскага, Прыпяцкага і

іншых запаведнікаў не зберагаюць паўнаводнасць Акі, Волгі і іншых рэк, якія працякаюць праз запаведныя лясныя масівы? Так і Бярэзінскі запаведнік забяспечвае рэгуляванне сцёку вод у басейне ракі Бярэзіны і яе прытокаў.

Але задача запаведнікаў заключаецца не толькі ў тым, каб захаваць прыроду. Дзяржаўныя запаведнікі з'яўляюцца і навукова-даследчымі арганізацыямі, своеасаблівымі «лабараторыямі» ў прыродзе, у якіх навуковыя супрацоўнікі праводзяць даследаванні не наездом, а безупынна і сістэматычна.

Навуковыя даследаванні, якія праводзяцца запаведнікамі, — шматгранныя. Асноўным кірункам у навуковай рабоце з'яўляецца збор матэрыялаў па праграме фронтальнай тэмы, якая выконваецца ўсімі запаведнікамі, — па «Летапісу прыроды». Усе самыя нязначныя змяненні ў прыродзе, усе з'явы, якія датычаць жывёл, раслін, рэжыму вадаёмаў, падрабязна рэгіструюцца. Узяць, напрыклад, якое-небудзь дрэва — хаця б бярозу. У «Летапісу прыроды» ёсць запісы, калі пачынаецца ў яе рух соку, калі набракаюць пупышкі, распускаецца лісце, калі яна зацвітае, пладаносіць, скідае лістоту... Гэтыя назіранні вядуцца з гаду ў год. Вободна кажучы, крупіны назіранняў, якія збіраюцца навуковымі супрацоўнікамі, лабарантамі, леснікамі, егерамі, з'яўляюцца будаўнічым матэрыялам для тых цаглін, з якіх будуюцца падмурак вялікай навукі біялогіі, навукі пра жывіце на Зямлі. Навуковыя даследаванні, якія праводзяцца ў запаведніках, выкарыстоўваюцца ў інтарэсах развіцця лясной, сельскай і паляўнічай гаспадаркі.

Задачай Бярэзінскага запаведніка, як навуковай арганізацыі, з'яўляецца комплекснае вывучэнне прыроды хваёвых і шыракаліста-хваёвых лясоў, сфагнавых балот і іншых элементаў ландшафту Верхне-Бярэзінскай нізіны, распрацоўка метадаў аховы ўзнаўлення і рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў паўночна-ўсходняй Беларусі, а таксама вывучэнне біялагічных, экалагічных і марфа-, фізіялагічных асаблівасцей найбольш каштоўных папуляцый жывёл і раслін.

Навуковы аддзел запаведніка мае ў сваім складзе каля трыццаці супрацоўнікаў, якія па характары работы размеркаваны па трох лабараторыях: экалогіі і марфалогіі пазваночных жывёл, лесазнаўства і заазаў (хвароб дзікіх жывёл).

У будучай пяцігодцы ў запаведніку будуць дадаткова арганізаваны яшчэ тры лабараторыі. Давюм з іх уласцівы агульны напрамак навуковай дзейнасці запаведнікаў — біялогія. Гэта — лабараторыя кіравання папуляцыямі дзікіх капытных і лабараторыя развядзення цецеруковых птушак. А трэцяя лабараторыя будзе адлюстроўваць асаблівае становішча Бярэзінскага запаведніка сярод запаведнікаў краіны, гэта значыць, арганізацыі не толькі прыродаахоўнай, а і гісторыка-краязнаўчай. Тэрыторыя запаведніка, як вядома, у гады Вялікай Айчыннай вайны была месцам дзейнасці магутнага партызанскага руху: тут дыслацыраваліся два падпольныя райкомы партыі, больш як дзесяць партызанскіх брыгад, у якіх налічвалася больш за пятнаццаць тысяч

байцоў. Вывучэнне гісторыі партызанскага руху будзе асноўнай задачай спецыяльнай лабараторыі.

Калектыв навуковых работнікаў Бярэзінскага запаведніка сустракае паўвекавы юбілей яго стварэння значнымі поспехамі ў пастаноўцы навуковых даследаванняў. За перыяд з 1970 года запаведнік выдаў чатыры выпускі навуковых прац, матэрыялы якіх укараняюцца ў практыку іншых запаведнікаў, паляўнічых гаспадарак і таварыстваў. Побач з выпускам зборнікаў выдаюцца навукова-папулярныя брашуры, інструкцыі і метадычныя дапаможнікі.

Адной з галоўных задач запаведніка з'яўляецца прапаганда ідэй аховы прыроды сярод насельніцтва. Навуковыя супрацоўнікі і інжынерна-тэхнічныя работнікі запаведніка рэгулярна праводзяць лекцыі, гутаркі, выступаюць у друку, па радыё і тэлебачанні.

Але не выпадкова людзі гавораць: «Лепш адзін раз убачыць, чым сто разоў пачуць». І, мабыць, таму столькі жадаючых наведаць запаведнік, паляубавацца прыгажосцю некранутаў прыроды, паслухаць шлох лістоў і спеў птушак.

У задачу запаведніка ўваходзіць і садзеянне правядзенню экскурсій працоўных. Але ў адрозненне ад іншых аб'ектаў турыстычных экскурсій, дзе маецца на ўвазе проста адпачынак на прыродзе, у запаведнік дапускаюцца толькі экскурсіі з пазнавальнымі мэтамі. Для экскурсантаў распрацаваны спецыяльныя маршруты, на якіх можна азнаёміцца з жывёльным і раслінным светам запаведніка, дзе ёсць музей і вальеры для паказу дзікіх жывёл.

З улікам важнасці ўвекавечання памяці гераічнай барацьбы партызан Беларусі на тэрыторыі запаведніка праектуецца стварэнне мемарыяльнага комплексу партызанскай славы. У яго складзе будуць помнікі на месцы падпольнага райкома партыі, помнікі землякам — партызанам, байцам і мірным жыхарам, якія загінулі ці былі расстраляны гітлераўцамі, мемарыяльныя кампазіцыі: стаянка партызанскай брыгады, партызанскі шпіталь, прарыў блакады.

За апошнія дзесяцігоддзі шмат зроблена ў галіне забеспячэння разгортвання навукова-даследчай, прыродаахоўнай і культурна-асветніцкай дзейнасці запаведніка. У стадыі завяршэння знаходзіцца будаўніцтва першай чаргі новай цэнтральнай сядзібы запаведніка ў пасёлку Домжарыцы. Тут пабудаваны лабараторна-адміністрацыйны корпус, музей, гасцініца, школа з інтэрнатам, добраўпарадкаваныя жылыя дамы. Па генеральнаму плану капітальнага будаўніцтва цэнтр запаведніка будзе ўяўляць пасёлак двух-, трохпавярховых забудов на 500 жыхароў з поўным комплексам добраўпарадкавання.

Перспектыўным планам развіцця аховы прыроды ў краіне прадугледжана ў будучым стварэнне на базе Бярэзінскага запаведніка Беларускага занальнага інстытута па вывучэнню, ахове і рацыянальнаму выкарыстанню прыродных рэсурсаў.

Ю. ЧЫЧЫКІН,
дырэктар Бярэзінскага
дзяржаўнага запаведніка,
кандыдат біялагічных навук.

ЖЫВЁЛЬНЫ СВЕТ

Верхняе цячэнне Бярэзіны — гэта край лясоў, балот, рэк, азёр, дзе яшчэ ў недалёкім мінулым усюды вадзіліся і найбольш захаваліся розныя віды звяроў і птушак. Але прайшоў час, і лясныя нетры ўжо не маглі абараніць сваіх насельнікаў.

Да сярэдзіны 20-х гадоў гэтага стагоддзя ўцалела 4—6 ласёў, адзінкі казуль, дзікоў, мядзведзяў, рысяў, выдраў, куніц, няшмат засталася глушчоў, цецерыкоў, курапатак, усяго 20 пасяленняў рачных баброў.

Бярэзінскі дзяржаўны запаведнік у трыццатых і асабліва ў першай палавіне саракавых гадоў становіцца буйным рэзерватам натуральнага рассялення баброў і ў першую чаргу па басейне Бярэзіны. У 1946—1948 гадах пасяленні баброў былі на ўсіх буйных рэках Беларусі. Зараз у нашай рэспубліцы — самыя вялікія запасы баброў у краіне: больш трыццаці тысяч асобін.

Сярод дзікіх парнакапытных запаведніка — найбольш шматлікія ласі (1200—1400 асобін). Для параўнання адзначым, што зараз толькі ў адным запаведніку колькасць ласёў у дзевяць разоў большая, чым яна была ў 1927 годзе ва ўсёй Беларусі. Спрыяльныя ландшафты, кармавыя і ахоўныя ўмовы садзейнічалі хуткаму росту пагалоў ласёў. У апошнія гады ў асобных урочышчах зімовая канцэнтрацыя гэтых жывёл дасягае 20—35 асобін на 100 гектараў угоддзяў.

Тыповы дэндрафаг, лось пачаў разбураць натуральную структуру экасістэм: значна пагоршыліся ўзнаўленне, рост і развіццё тых раслін, якімі ён корміцца. Месцамі амаль цалкам загінуў падрост, пачалі адміраць вербнякі і г. д. Паколькі дзейнасць драпежнікаў аказалася не дастаткова эфектыўным сродкам для збалансавання колькасці ласёў і іх кармавой базы, то з 1966 года ў запаведніку штогод адстрэльваецца да 50 ласёў у парадку рэгулявання пагалоў і ў навуковых мэтах.

Папуляцыя дзікоў па сваёй колькасці не ўступае, а ў асобныя гады нават пераўзыходзіць папуляцыю ласёў. Бярэзінскі дзік буйнейшы, чым той, які жыве

ў паўднёва-заходняй частцы рэспублікі. Тут сустракаюцца самцы вагой 180—200 кілаграмаў і больш, а менавіта па 250—280 кілаграмаў. Па памерах і вазе цела, па пладавітасці, па ўстойлівасці да інвазійных і інфекцыйных хвароб бярэзінскі дзік выгадна адрозніваецца ад дзікоў, якія жывуць у іншых месцах Беларусі, і таму пры падборы племяннога матэрыялу для рассялення перавага аддаецца генафонду дзікоў бярэзінскай папуляцыі. Хаця ў запаведніку вельмі мала дубовых насаджэнняў, а ўраджаі жалудоў нязначныя, але ўвосень дзікі набіраюць шмат тлушчу і даволі лёгка пераносяць зіму. Гэтым садзейнічаюць таксама балоты, якія амаль не замяраюць і багатыя расліннасцю, даступнай для дзікоў.

Казуля — самы дробны прадстаўнік дзікіх капытных запаведніка. У даваен-

ныя гады гэты від быў шматлікі, але палля ўспышкі эпідэміі ў яго жыцці настала глыбокая і зацяжняя дэпрэсія, якая працягваецца і зараз.

За апошнія 20 гадоў фауна запаведніка папоўнілася новымі відамі. Тут інтрадуцыраваны высакародны алень і зубр, сюды з сумежных тэрыторый праніклі амерыканская норка і янотападобны сабака, якія сталі даволі шматлікімі насельнікамі.

У 1956, 1963 і 1964 гадах у запаведнік завезен 81 алень. Навасёлы прыбылі з Варонежскага запаведніка. Цяпер аленяў часта можна бачыць на палях, у лесе, у поймах рэк. Яны прывыклі да чалавека, сталі амаль свыйскімі, і за імі лёгка весці назіранні, фатаграфаванні і г. д. Гэтая прыгожая і стройная жывёліна (з цудоўнымі рагамі ў самцоў) стала ўпрыгожаннем і гордасцю запаведнай зямлі. Аднак даволі жорсткія канкурэнтныя ўзаемаадносінны «лось — алень», звязаныя з агульнасцю трафічных сувязей, стрымліваюць рост колькасці аленяў. Апроч таго, наваасёлы пастаянна адчуваюць прэс драпежнікаў — ваўкоў, радзей мядзведзя і рысі, і таму іх колькасць невялікая.

Напярэдадні 1968 года ў запаведніку з'явіліся зубры. Іх завезлі з Белавежскай пушчы. Але гэтыя зубры былі каўказска-белавежскага паходжання, і таму ў 1971 годзе пяць зуброў запаведнік накіраваў ва ўкраінскія Карпаты, два — у Чэчэна-Інгушэцію. На іх месца былі завезены з Прыокска-Тэраснага запаведніка чыстакроўныя белавежскія зубры, якія атрымалі пастаянную прапіску на зямлі сваіх продкаў. Два зубры ўтрымліваюцца ў вальерах, пяць — жывуць на волі. Вывучаецца магчымасць утрымання і развядзення белавежскіх зуброў на волі ў дзікім стане ў складаным зааэнозе. Станоўчыя вынікі гэтага вопыту дазваляць даць практычныя рэкамендацыі пры рассяленні і ўтрыманні зуброў у сярэдняй паласе РСФСР.

Зубр з'яўляецца самай нянальнай гордасцю Беларусі. Гэта самы буйны прадстаўнік наземнай фауны СССР. Вага цела дарослага самца дасягае 860 кілаграмаў.

У далёкім мінулым зубр меў немалое гаспадарчае значэнне. З аднаго буйнога звера атрымлівалі каля 500 кілаграмаў мяса, моцную скуру, поўсць. У наш час зубры маюць вялікую навуковую, культурную і эстэтычную каштоўнасць. Выратаваць зуброў ад знішчэння — захаваць генетычны фонд, якому няма цаны, які ўжо зараз выкарыстоўваецца для гібридызацыі і вывядзення новых парод буйнога рагатага жывёлы.

На роўных правах з бабрамі, дзікімі капытнымі і іншымі карыснымі відамі ў запаведніку жывуць драпежнікі — мядзведзь, воўк, рысь, лісіца і іншыя. На аснове новых даследаванняў як у нашай краіне, так і за яе межамі, адбываецца пераацэнка ролі драпежнікаў. Стала відавочна, што без санітарнай і селекцыйнай ролі драпежнікаў адбываецца драбненне жывёл, пагаршаюцца іх трафічныя якасці, змяняецца старэатып паводзін і г. д.

Буры мядзведзь на тэрыторыі Беларусі быў шматлікі і сто гадоў таму назад жыў паўсюдна. Да 30-х гадоў гэтага стагоддзя ў шэрагу раёнаў гэтага звера знішчылі, і яго колькасць рэзка скарацілася. У 1950 годзе ў рэспубліцы налічвалася каля 80, а цяпер больш як 250 мядзведзяў.

Валодаючы вялікай сілай і спрытнасцю, мядзведзь забівае буйных дзікіх і свыйскіх жывёл. З 1965 па 1972 год зарэгістраваны 31 выпадак напаўнення мядзведзяў на гэтых жывёл. Найбольшая колькасць выпадкаў прыпадае на жнівень, верасень, кастрычнік, лістапад — 18, на снежань, студзень, люты і сакавік — 9, на красавік, чэрвень і ліпень — 4. Гэтыя прыклады атэстуюць мядзведзя як драпежніка, абвяргаючы думку аб тым, што толькі старыя або хворыя звяры па тых ці іншых прычынах забіваюць жывёл і кормяцца імі. Зусім відавочна, што прычынай напаўнення мядзведзя на ахвяру летам і восенню не з'яўляецца голад, таму што ў гэты час бывае шмат ягад і іншага корму. Праведзеныя ў запаведніку даследаванні дазваляюць па-новаму ацаніць ролю мядзведзя ў біяцэнатычным ланцугу «драпежнік — ахвяра».

Пастаяннымі насельнікамі запаведніка з'яўляюцца воўк і рысь. Колькасць ваўкоў вагаецца ад 15 да 25, рысяў — ад 20 да 30. У зімовы час сустракаюцца воўчыя чароды па 5—7 ваўкоў, а часам і па 12. Рысі кормяцца пераважна зайцамі — русаком і бялкам. Калі рысяў зрэдку адстрэльваюць для вырабу мундэйных экспанатаў, то колькасць ваўкоў рэгулююць. Лічыцца, што ў запаведніку патрэбна захоўваць 10—15 ваўкоў.

З іншых драпежнікаў у запаведніку жывуць выдра, гарнастая, ласка, шматлікія і такія віды, як янотападобны сабака, куніца, амерыканская норка. У недалёкім мінулым у запаведных лясах было шмат барсукоў, але зараз яны сустракаюцца рэдка. Акрамя дзікіх парнакапытных і драпежнікаў, шырока распаўсюджаны грызуны, рукакрылыя і насякомаедныя. З зайцападобных найбольш шматлікія заяц-бяляк і заяц-русак, нярэдка сустракаюцца і іх гібрыды.

Багатая і разнастайная арнітафауна запаведніка, якая налічвае каля 200 відаў. Найбольш каштоўнымі з'яўляюцца глушцы, цецерык, рабчык, шэрая і белая курапаткі, шматлікія вадаплаўныя птушкі.

Вясной і ўвосень на вадаёмах запаведніка спыняюцца дзесяткі тысяч качак, гусей, кулікоў і іншых птушак.

Глушэц — найбольш буйны прадстаўнік баравой дзічыны, жыццё якога цесна звязана з лесам і перш за ўсё з сасновым дрэвастоем. Гэта адна з найбольш старажытных птушак, якія перажылі бурную эвалюцыю жывой і нежывой прыроды і захаваліся да нашых дзён амаль такімі, якімі яны былі мільёны гадоў таму назад.

Узлескі, высечкі, махавыя балоты — тыповыя месцы жыцця цецерыкоў. У запаведніку зарэгістравана 45 такавішчаў. І на самых буйных з іх бывае да 20—25 самцоў. Агульны запасы цецерыкоў — каля 1200 птушак.

Звычайныя ў запаведніку і многія дзённыя драпежныя птушкі: канюк, ястрабы (цецеравятнік і перапёлачнік), сокал-каршучок, пустальга, змеяд, асаед, чорны коршак, рачная скапа, малы і вялікі падорлікі, беркут і іншыя. Начныя драпежныя прадстаўлены васьмю відамі: філін, даўгахвостая і звычайная няясцы, дамавы, касматаногі і вераб'іныя сычы, якія знішчаюць мноства мышападобных грызуноў. Але самае разнастайнае і шматлікае птушынае царства складаюць вераб'іныя птушкі: дзятлы, сініцы, мухалюўкі, папаўзні, пеначкі, зяблікі і многія многія іншыя.

Захаваліся ў запаведніку і рэдкія віды птушак — чорны бусел, шэры журавель, скапа, філін, арол-беркут і іншыя.

Вялікая колькасць птушак — аседлыя птушкі, якія ўсё жыццё праводзяць у запаведніку, але ёсць пералётныя, пралётныя і нават такія, якія залятаюць толькі на зіму. Чалавеку ж птушкі прыносяць вялікую карысць, дораць яму радасць сваімі чароўнымі песнямі.

З прадстаўнікоў класа амфібіяў зарэгістравана восем відаў: трытон звычайны, звычайная і зялёная жабы, травяная, вострамордая, азёрная і сажалкавая жабы, а таксама часночніца. Клас рэптылій прадстаўлены пяццю відамі: прыткай і жывародзячай яшчаркай, вераценніцай, гадзюкай звычайнай і вужом звычайным. Усе гэтыя віды даволі шматлікія.

У вадаёмах запаведніка жыве 33 віды рыб — лешч, жэрах, гусцера, акунь, язь, карась, лінь, шчупак, плотка і іншыя, зрэдку сустракаюцца сом і сцерлядзь. Большасць відаў рыб жыве ва ўсіх вадаёмах, але самае багатае запасамі і разнастайнымі відамі рыб возера Палік, плошча якога 712 гектараў. У возеры Домжарыцкім шмат водзіцца рачных ракаў.

Бярэзінскі запаведнік — своеасаблівы «ноўе каўчэг», дзе ўжываюцца 52 віды млекакормячых, 209 відаў птушак, 8 відаў амфібіяў, 5 — рэптылій, 33 віды рыб. У іх бурнае жыццё чалавек амаль не ўмешваецца — усё тут нараджаецца, расце, сталее і памірае па законах прыроды. Пазнанне гэтых законаў — галоўнейшая задача супрацоўнікаў запаведніка і перш за ўсё работнікаў навукі.

П. КАЗЛО,
кандыдат біялагічных навук.

ГЛУШЦЫ

Тыповаму гараджаніну глушцы знаёмы часцей за ўсё па чучалах у музеях, па фатаграфіях і малюнках, нярэдка няўдалых і нязграбных, на якіх чароўная птушка часам падобна на індыка ці нешта іншае. Гэта не дзіўна. Іх, асцярожных і палахлівых птушак, найбольш буйных прадстаўнікоў нашай баравой дзічыны, не ўбачыш за запарках. Ёсць, праўда, некалькі выключэнняў: напрыклад, глушэц, якога вырастцілі леныградскія арнітолагі Э. Галаванова і Ю. Пукінскі, што жыў потым у Ленінградскім запарку. А ў лесе, нават калі і сустрэнецца, узляціць, з шумам махаючы крыламі, і яго ўсё роўна не паспееш як след разгледзець. Што ні кажыце, а сустрэць звычайным нашым лесе птушку, вага якой у сярэднім 4 кілаграмы (сустракаюцца экзэмпляры і па 6 кілаграмаў) — з'ява даволі незвычайная. На вясновых такавішчах, дзе можна ўбачыць глушца на адлегласці некалькіх метраў і ўдасць ім налюбавацца, паназіраць за яго паводзінамі і, што самае галоўнае, пачуць глушчовую песню, давалося пабыць нямногім.

Песня глушца Ціхая, чутная не больш як на 200 метраў, яна нясе ў сабе такі эмацыянальны зарад, так дзейнічае на слухача, што заставацца да яе аб'якавым немагчыма. Нездарма гаварылі некалі, што песня глушца перараджае душу. Вось як пісаў пра яе вядомы казанскі юрыст Ю. Смяльніцкі, які пакінуў нам свае трохтомныя «Паляўнічыя ўспаміны» — адну з найбольш выдатных з'яў дарэвалюцыйнай паляўнічай белетрыстыкі: «Першыя ж гукі глушчовай песні, якія раздаюцца ў цішыні ночы, хутка завалодваюць нашымі сэрцамі, знаходзячы ў іх водгук, прымушаюць яго ўзмацнена біцца і прагна лавіць гэтыя нягучныя, але поўныя нейкай чароўнай сілы, высокага напружання гукі». Паэтычнае, хаця і не зусім дакладнае апісанне глушцовага та-

кавішча можна знайсці і ў А. Купрына (апавяданне «На глушцоў»).

Песня глушца — адзнака строга спадчынная ў адрозненне ад многіх пеўчых птушак, глушэц-самец, які вырашчаны ў няволі і ніколі не чуў, як такуюць яго суродзічы, па меры развіцця галасавога апарату спявае яе ўсё больш і больш дасканалы. Некаторыя асобіны спрабуюць такаваць ужо ў сямідзесяцідзённым узросце, і якія ж дзіўныя гукі ў іх атрымліваюцца! Але да вясны іх песня сфарміруецца канчаткова. Складаецца яна з двух каленцаў: шчоўкання, або «тэкання» і «скіркання», або тачэння. Нямецкія арнітолагі, праўда, вылучаюць яшчэ адно калена: так званы галоўны ўдар, які аддзяляе шчоўканне ад тачэння. Аднак ён чуён у песні далёка не ўсіх глушцоў. Найбольш выразна чуецца галоўны ўдар у птушак Скандынавіі. Нашы ж глушцы, якія жывуць на тэрыторыі еўрапейскай часткі СССР, абыходзяцца без яго, а аддзяляюцца каленцы іх песні адно ад аднаго ледзь чутным тямнічым гукам, які нагадвае шлах пер'яў, калі іх устрэсваць. Гэта напаўняюцца паветрам мяшкі, якія размешчаны ў вобласці валля. У час тачэння глушэц нічога не чуе, хоць бачыць вельмі добра. У перадрашнінім прыцемку ў гэтыя нядоўгія хвіліны да яго і можа падабрацца паляўнічы. Сапраўды, глушэц — выдатны паляўнічы трафей, хоць яго каштоўнасць зраз вызначаецца, па тралнай заўвазе М. Долбіка, не мясам, а магчымасцю ўпрыгожыць чучалам жыллё.

На шчасце, вясновае паляванне на такавішчах зараз усё часцей замяняецца паляваннем з фотаапаратам. Аднак колькасць глушцоў памяншаецца амаль усюды, дзе яны жывуць, і нярэдка з катастрафічнай хуткасцю.

(Заканчэнне на 6-й стар.).

Фота Т. Кутавай

На першы погляд здаецца, што гэтая птушка добра прыстасавана да самых суровых умоў існавання.

З надыходам восені глушэц апрацаецца ў шчыльнае і непранікальнае для халодных вятроў апярэнне, кожнае перка якога мае дадатковы стрыжань, пакрыты густым і пшчотным пухам. Зімовая бяскорміца глушцы таксама не пагражае: сасновую хвою, якой ён корміцца, ядуць толькі ласі, ды і то ў іншым ярусе. Пры нечаканай трывозе, дзякуючы асаблівому прыстасаванню грудной мускулатуры, глушэц можа ўзлятаць вертыкальна ўгору нават у самым густым лесе. А глушчыца, якая наседжае яйкі на зямлі, і значыць лёгка даступная драпежнікам, не мае паху — цудоўнае ахоўнае прыстасаванне, заснаванае на тым, што хвасцёвая залоза ў гэты час у яе не функцыянуе. І ўсё ж глушцоў становіцца ўсё менш і менш. У Заходняй Еўропе яны захаваліся толькі ў горных лясах. Ды і то знаходзяцца на мяжы знікнення. У пачатку стагоддзя глушцы вадзіліся на Украіне амаль усюды, а зараз цалкам зніклі на неабсяжнай прасторы паміж Дняпром і Донам. Больш рэдкімі становяцца глушцы і ў Беларусі, хоць тут іх запасы значна большыя, чым, напрыклад, у Польшчы і Чэхаславакіі. Аднак памяншэнне колькасці ўсё ж адбываецца. Напрыклад, на Піншчыне раней сустракаліся сотні і тысячы гэтых дзівосных птушак, а зараз такую адзінкавую глушцы. Некаторыя звязваюць пачатак рэзкага падзення колькасці глушцоў з акліматызацыяй янотападобнага сабакі — ворага ўсіх птушак, якія гнездзяцца на зямлі.

Скарачэнне колькасці глушцоў закранула і запаведныя тэрыторыі. Так, у Бярэзінскім запаведніку, па дэдзёных веснавых уліках, на такавішчах глушцоў у 1973 годзе ў параўнанні з 1962 годам стала меней. Знікаюць буйныя такаві-

шчы, якія налічвалі некалі па 16—25 птушак. Напрыклад, ва ўрочышчы «Ласіныя ямы» Крайцаўскага лясніцтва.

Прычына змяншэння колькасці глушцоў залежыць ад умоў іх жыцця. Гаспадарчая дзейнасць чалавека паступова выцясняе глушца з яго ўлюбёных, абжытых месцаў. Глушэц, як адзначаў яшчэ Брэм, — жыхар старых, высакаствольных сасновых лясоў, а іх плошчы скарачаюцца з году ў год. Лясная меліярацыя прыводзіць да знікнення апошніх прыстанішчаў гэтых птушак — сасоннікаў на верхавым балоце. Вялікую шкоду глушцам як птушкам, якія гнездзяцца на зямлі, прычыняе і выпас жывёлы ў лесе ў гнездавы перыяд, і вылазкі на прыроду ў гэты час няўрымслівых гараджан, калі вывадкі яшчэ не падняліся на крыло. Пералік глушцовых бед можна прадоўжыць. Гэта і падсочка ў вяснова-летні перыяд, і выбуховыя работы ў лесе, і збор яек з гнезд, і нават ужыванне ядахімікатаў.

Каб не знік глушэц з нашых лясоў, каб узнавіць адно з лепшых паляванняў па пярэ — паляванне на глушцовым такавішчы, зараз у Бярэзінскім запаведніку праводзяцца вопыты па вырошчванню глушцоў, а заадно і іншых цецэруковых птушак у няволі. Развядзенне глушцоў мае доўгую і даволі сумную гісторыю. У Расіі ўпершыню пачаў утрымліваць глушцоў і цецэрукоў на птушыным двары і нават атрымліваць ад іх прыплод А. Хватаў. Яго восемнаццацігадовыя вопыты пачаліся яшчэ ў сярэдзіне мінулага стагоддзя. Аднак глушцы гінулі ад розных інфекцыйных захворванняў. Некалькі разоў страчваў Хватаў амаль усіх сваіх гадаванцаў, і ўсё даводзілася пачынаць спачатку. Тая ж прычына — гібель птушак ад захворванняў — асуджала на няўдачу ўсё больш познія спробы ўтрымліваць глушцоў у няволі. Другая цяжкасць — выхаванне маладняку.

Калі дарослы глушэц на працягу амаль усяго года, за выключэннем летніх месяцаў, калі адбываецца лінька, — тыповы вегетарыянец, дык маладым патрэбна далікатны і высокакаларыйны бялковы корм. Мяркуюць самі: выходзіць птушаня вагой 34—38 грамаў, а да трохмесячнага ўзросту важыць каля 3 кілаграмаў. Магчыма, ў будучым асвойванне глушца і вырошчванне яго проста на мяса — не такая ўжо фантастычная справа. А пакуль што кармленне маладняку — пытанне складанае і яшчэ нявырашанае. Галоўная задача — вызначыць патрэбу птушанят у пажыўных рэчывах корму, у вітамінах, знайсці тыя пераходныя моманты, калі змяняецца іх патрэба ў розным харчаванні, і птушанят можна без боязі пераводзіць на іншыя «дарослыя» рацыёны.

Утрымліванне глушцоў у няволі, акрамя чыста практычнай выгады, якая, дарэчы сказаць, выявіцца яшчэ вельмі і вельмі няхутка, мае і навуковую цікавасць. Так у вальерах можна вывучыць пытанні фізіялогіі птушак, вызначыць час праяўлення розных інстыктаў, што вельмі цяжка, а часам і немагчыма зрабіць у натуральных умовах. Вось глушцы і такуюць у вальерах нашага запаведніка. У мінулым годзе ад трох глушчых, якія не дасягнулі яшчэ гадавога ўзросту, было атрымана 26 яек, аднак на гнезды яны не селі, а штучная інкубацыя скончылася няўдачай. Вось і яшчэ адна праблема — удакладненне рэжыму інкубацыі глушцовых яек.

Цяжкасцей шмат, аднак хочацца спадзявацца, што ў недалёкім будучым іх удасца пераадолець, і глушэц застаецца ўпрыгожаннем беларускіх лясоў, а заадно і антрапагеннага ландшафту.

Т. КУТАВАЯ,
малодшы навуковы супрацоўнік.

КРАЙ ЗАПАВЕДНЫ, КРАЙ ПАРТЫЗАНСКИ

І. ЦІМЧУК,
Герой Савецкага Саюза, камандзір Першай антыфашысцкай партызанскай брыгады.

Бярэзінскаму дзяржаўнаму запаведніку спаўняецца 50 гадоў. Перад яго супрацоўнікамі заўжды стаялі задачы берагчы цэласнасць прыроднага комплексу, пачаць колькасць каштоўных дзікіх жывёл і птушак. Аднак мірную працу савецкіх людзей спыніў у чэрвені 1941 года вераломны напад на нашу Радзіму фашысцкай Германіі. Магутныя лясныя масівы, цяжкапраходныя балоты з астраўкамі, парослымі густой расліннасцю, адсутнасць прасек і ўпарадкаваных дарог з першага дня вайны прыцягнулі ўвагу савецкіх патрыётаў, якія падняліся са зброяй у руках на абарону Радзімы. Тэрыторыя запаведніка аказалася спрыяльным раёнам для зараджэння партызанскага руху на поўначы Мінскай вобласці.

...Ліпеньскай раніцай 1941 года ля вёскі Нешкава спыніўся лейтэнант Чырвонай Арміі Сяргей Далганаў з дванаццацію чырвонаармейцамі. Некалькі дзён назад яны ўдзельнічалі ў жорсткіх баях пад Мінскам. Тут, у запаведніку, лейтэнант сустраўся з групай ваеннаслужачых, якой камандаваў старшы лейтэнант Аляксей Басманаў. Утварыўся адзін з першых партызанскіх атрадаў.

У вёсцы Убарок затрымаўся палітрук Мікалай Балан. Ён звя-

заўся з мясцовымі камуністамі Сяргеем Верхаводкам, Паўлам Бутоўскім, Іванам Кармазіным і іншымі і стварыў другі партызанскі атрад.

У жніўні 1941 года з-за лініі фронту прыбыў Сцяпан Сцяпанавіч Манковіч, сакратар Бягомльскага райкома партыі. Спыніўшыся ў камуністаў вёска Домжарыцы, ён пачаў збіраць патрыётаў для барацьбы з акупантамі. У канцы жніўня адбыўся сход камуністаў-падпольшчыкаў. Пасля сходу патрыёты пачалі збіраць зброю.

Неўзабаве атрады Балана, Верхаводкі і Басманава — Далганава вырашылі сумесна весці баявыя аперацыі. І вось 22 верасня яны непрыкметна падышлі з трох варотаў да Лепельскага аэрадрома. Без выстралаў былі зняты казармаў. З выгадных пазіцый партызаны адкрылі агонь па казармах. У гэтым баі было знішчана 40 фашыстаў, два самалёты, склад з бомбамі. Самі народныя мсціўцы шчасліва вярнуліся ў лес.

Фашысты прынялі шэраг контрмер. Яны стварылі ў вёсках Домжарыцы, Мсціж, Недаля і іншых паліцэйскія гарнізоны. Аднак партызанскія атрады Дз'якова, Манковіча і іншыя нанеслі сакрушальны ўдар па гарнізоне ў Домжарыцах.

У пачатку лета 1942 года з-за фронту прыбыў Васіль Пыжыкаў (Стары). Гэта быў вопытны партызан, які ваяваў яшчэ ў гады грамадзянскай вайны. Ён правёў вялікую арганізатарскую работу. У яго падначаленне ўвайшлі невялікія партызанскія групы. Утварылася брыгада пад назвай «Стары». Пыжыкаў быў ініцыятарам стварэння буйнога партызанскага злучэння. А ў кастрычніку з-за фронту прыбыў Барысаўска-Бягомльскі міжраённы камітэт КП(б)Б на чале з Паўлам Жуковічам. Гэта была важная падзея ў жыцці партызан.

Восенню 1942 і зімой 1943 года партызаны нанеслі шэраг сур'ёзных удараў па варожых гарнізонах і чыгуначных лініях.

«ТАМ НА НЯЗВЕДАНЫХ СЦЯЖЫНАХ...»

Лес — асноўнае багацце запаведніка. Веліччя і поўны характаў абшары яго распасціраюцца на многія кіламетры. Меднаствольныя сосны спаборнічаюць з урачыстымі ялінамі, шматвяковыя дубы — з багатымі ясеннікамі і чыстымі алешніцамі. Радуюць вока бярознікі, ключы пад сваё трапяткое голле асінікі. Лясныя масівы займаюць ледзь не тры чвэрці запаведнай тэрыторыі і складаюць 58,2 тыс. гектараў.

Асноўнай лесаўтваральнай пародай з'яўляецца сасна. Шчыльнай жывой сцяной стаяць сосны на грудях і маленкімі, несамаямі вырастаюць на балотах. Сасновыя насаджэнні характарызуюцца вялікай разнастайнасцю. У запаведніку шырока прадстаўлены верасковыя, зялёнамошныя, багуннікавыя, беламошныя, арляковыя сасоннікі. Пад іх вечназялёным полагам буяе шматлікае кустоўя, імхі і лішайнікі.

У паўночнай частцы на багатай глебе адзначаны даволі рэдкі тып насаджэння — сасоннік-кісліччын. Вясной, у час цвіцця кісліцы, лес набывае асабліва святочны выгляд. Зямля, нібы снегам пакрытая.

Па ўсім запаведніку сустракаюцца і яловыя лясы, аднак чыстых участкаў яны ўтвараюць мала. Натуральнасць сваю ельнікі захавалі толькі ў прыпойменнай паласе і дзе-нідзе на ўскрайках чорнаальховых балот. У падлесніку растуць чаромка, брызгліна, парэчні, ляшчына... Зарэгістраваны такія цікавыя расліны, як тайнік яйкападобны, мякатица адналістая, ятрышнік Траунштэйнера і іншыя.

З лісцевых парод перш за ўсё трэба назваць бярозу. Светла і радасна ў бярозавым гаі. Цяжка сказаць, калі ён больш прыгожы: у свежым явасномым убранны ці ў карунках сівай зімы.

Бяроза — спадарожніца сосен і ялін. Адной з першых засяляе яна выгарыны, высецкі, а потым з лёгкай душой уступае «месца пад сонцам» хвабвым.

У запаведніку распаўсюджаны бяроза барадаўчатая і пуштыстая.

На поўначы запаведніка, на асакова-сфагнавых балотах, захавалася бяроза карлікавая.

Групамі, а то і ў адзіночку расце адна з славатасцей — карэльская бяроза. Вельмі цвёрдая драўніна яе мае вельмі

прыгожую тэкстуру. Выклікае цікавасць для навукі, каштоўны матэрыял для мастацкіх вырабаў.

У паўднёва-ўсходняй частцы ля возера Палік, а таксама ўздоўж рэк Бярэзіны і Вялікай захавалася масіў чорнаальховых лясоў. Сапраўды, некрунаты куткі! Унікальны для ўсёй падзоны шыракаліста-яловых лясоў паўночна-заходняй часткі СССР. Прадстаўлены галоўным чынам балотна-папаратнікавымі і вятроўнікавымі тыпамі.

У прырэчнай пойме Бярозы растуць дубровы. Месцамі яны ўтвараюць густыя і магутныя зараснікі. Глеба тут урадлівая, і травяністае пакрыва развіваецца добра. У дубровах шмат раслін: ландыш майскі, ясеннік духмяны, званочкі, сныць, пралеснік шматгадовы і г. д. Надзвычай маляўніча выглядаюць дубровы ў час разліву.

У пойме Бярэзіны зарэгістраваны і адзін з прыгажышых дзінарослых злакаў — аўсец апушчаны. У перспектыве ён можа быць выкарыстаны ў дэкарэтыўным азелененні.

У састаў флоры пойменных лугоў уваходзіць такая цікавая расліна, як пузырнік. Размешчанымі на каранях апаратамі, яна спрытна хапае дробных вадзяных жывёл, морыць іх і тым самым забяспечвае сябе азотам.

Раслінны свет запаведніка багаты і разнастайны. Па няпоўных дадзеных ён прадстаўлены 700 відамі, г. зн., амаль 50 працэнтаў усёй флоры Беларусі.

Вялікую навуковую і практычную каштоўнасць маюць рэдкія і знікаючыя расліны. Сярод іх — чарамша, багноўка чорная, венерын чаравічак, ятрышнік духмяны, гладыёлус чаралічны і іншыя.

Некаторым з іх дадзім кароценькія характарыстыкі.

Чарамша, ці інакш мядзведжая цыбуля. Выбірае выключна зацнененыя шыракалістыя лясы і зусім не пераносіць асятлення. Гіне пры самым нязначным прарэджанні лесу. На адным квадратным метры вырастае звычайна 200—300 экзэмпляраў чарамшы.

Венерын чаравічак — эндэмік. Як від раней быў шырока распаўсюджан, цяпер знаходзіцца на мяжы знікнення. Расліна з арыгінальнай афарбоўкай, нагадвае чаравічак, над якім, быццам карона, зві-

БЯРЭЗІНСКАМУ

ЗАПАВЕДНІКУ

50
ГАДОУ

саюць цёмна-чырвоныя пялёсткі. Строга ахоўваецца.

У запаведніку трапляюцца расліны, якія былі распаўсюджаны ў даледавіковы перыяд, але потым вымерлі, застаўшыся толькі на некаторых участках былога арэала. Сярод такіх рэліктаў — бяроза карлікавая, зубніца клубняносная, лінея паўночная і іншыя.

На купінах сфагнавых балот трапляецца невялікі кустоўнік — багноўка чорная. Яе ягады валодаюць лекавымі якасцямі.

Сустракаюцца ў запаведніку і расліны, характэрныя для Заходняй Еўропы, — купальнік горны і гладыёлус чаралічны. Апошні з'яўляецца родапачынальнікам усіх гатункаў, выведзеных кветвадамі-селекцыянерамі.

Рэдкія і знікаючыя расліны з'яўляюцца зялёнымі помнікамі прыроды, вельмі неабходныя з пункту гледжання генетычнага фонду. Берагчы і ахоўваць іх — задача вышэйшай значнасці.

Згуртаванні дрэў і кустоў, траў, імхоў і лішайнікаў, а таксама дзікіх жывёл, што знаходзяцца тут прытулак, служачы невычарпальнай крыніцай для навуковых даследаванняў і адкрыццяў. Заповеднік адпавядае гэтаму.

Л. СТАУРОўСКАЯ,
малодшы навуковы супрацоўнік

Гарнізоны былі знішчаны ў Бягомлі, вёсках Мсціж, Кальнік, Барань, Студзенка, Красналукі і Пышна. Быў зроблен напад на ўмацаваны гарнізон у Зембіне, узарван мост праз Эсу.

Вясной 1943 года ў запаведнік фашысты накіравалі карныя экспедыцыі. Больш як 80 тысяч гітлераўскіх галаварэзцаў на працягу мая і чэрвеня вялі баі з партызанамі. Яны хацелі адцягнуць партызан да возера Палік, акружыць і знішчыць. Тых, хто заставаўся ў вёсках, фашысты адпраўлялі на катаржныя работы ў Германію. Яны рабавалі і палілі на сваім шляху населеныя пункты. Асабліва лютавалі атрады фашыстаў пад камандаваннем Дзірлівангера і Імпулявічуса.

Нягледзячы на моцны націск гітлераўцаў, нястачу патронаў і харчавання, партызаны наносілі адчувальныя ўдары па ворагу то ў адным, то ў другім месцы.

Атрады сабраліся на астравах вялікіх домжарыцкіх балот. Фашысты падцягнулі значныя сілы з усіх бакоў, пачалі абстрэльваць астравы з гармат і мінамётаў. Быў толькі адзін выхад — ісці на прарыў. У ноч з 18 на 19 чэрвеня паміж хутарамі Магілкі і Пастрэжжа партызанскія брыгады і атрады «Жалязняк», «Смерць фашызму», «За Радзіму», «Гвардзеец», імя Кірава сфарміравалі штурмавую групу і ўдарылі па варажаму ланцугу. Націск быў настолькі моцны, што блокада была прарвана, і партызаны выйшлі з акружэння.

Суровыя баі летам 1943 года паказалі, што партызаны непераможныя. Выйшаўшы з блокады, яны пачалі падрыхтоўку да «рэзкавай вайны».

Позней восенню фашысты пачалі аднаўляць шасейныя дарогі Докшыцы — Лепель, Барысаў — Лепель, бо гэта быў адзін шлях забеспячэння войск пад Віцебскам. Немцы стварылі буйныя гарнізоны ў вёсках Барань, Баравуха, Сялец, Адамаўка і

іншых. Ад станцыі Параф'янава да Лепеля пачалі пракладаць вузкакалейную чыгунку. Партызаны няспынна разбуралі яе палатно. Тут, а таксама на іншых дарогах штодзённа ішлі баі. Нягледзячы на тое, што гітлераўскае камандаванне на барацьбу з партызанамі кінула значныя сілы, яму так і не ўдалося пабудаваць вузкакалейку.

Фашысты разумелі, што наяўнасць буйных партызанскіх злучэнняў у іх тыле пагражае вялікімі непрыемнасцямі для войск, якія абараняліся на Віцебскім напрамку. Таму зноў прынялі меры для ліквідацыі партызан. Вясной 1944 года яны павялі наступленне на лепельска-полацкую групоўку. Больш месяца ішлі цяжкія баі. Народныя мсціўцы выстаялі.

Спінніўшы няўдалае наступленне супраць паўночнай групоўкі, фашысты накіравалі свае сілы ў барысаўска-бягомльскую зону. Як і ў 1943 годзе, яны планавалі заманіць партызан у домжарыцкія і паліцкія балоты і там знішчыць іх. Партызанскія камандзіры разгадалі манеўр фашыстаў. Перад атрадамі яны паставілі задачу наносіць ворагу ўдары і прарывацца ў яго тылы. Праціўнік і тут не атрымаў выйгрышу.

І вось наступіў радасны дзень. Радзісты паведамлілі, што Чырвоная Армія прарвала фронт і гоніць фашыстаў на захад. Разведчыкі неўзабаве данеслі, што карнікі паспешліва пакідаюць свае пазіцыі. Радасці партызан не было межаў.

Сёлета спаўняецца 30 гадоў з дня Перамогі савецкага народа над гітлераўскай Германіяй. І кожны з нас глыбока ўсведамляе, што гэтая перамога кавалася не толькі на фронце. Пасільны ўклад у яе ўнеслі партызанскія атрады і злучэнні, якія з поспехам выкарыстоўвалі для сваіх баз лясы Бярэзінскага запаведніка і якім усяляк дапамагала мясцовае насельніцтва.

НЯСТОМНЫ СЛЕДАПЫТ, СЛАВУТЫ МАЙСТАР

Здарылася так, што, калі мы прыехалі ў заповеднік, Антона Цярэнцьевіча Хацкевіча ў майстэрні не засталі: ён паехаў у Мінск, якраз у той самы дзень.

Такім чынам, перш чым пазнаёміцца з Антонам Цярэнцьевічам, я пазнаёміўся з яго майстэрняй, дзе ён «бальзаміруе» жывёл, і агледзеў заалагічны музей заповедніка, у якім захоўваюцца гэтыя «муміі», якія ў сапраўднасці называюцца не так пазычна — чучаламі. Але хіба можна назваць чучалам вялікую чорна-белую птушку, што толькі-толькі кранулася зямлі і яшчэ не паспела скласці крылы, птушку, якая носіць гордае імя арол? Або як назваць чучаламі самку дзіка з тузінам паласатых парасят? Якія гэта чучалы, калі перад імі спыняешся ў заміланні і не можаш адвесці вачэй, як ад жывых істот?

Мінуў трэці дзень, як я ступіў на заповедную бярэзінскую зямлю і паступова змярыўся з думкай, што мне давядзецца, так і не сустрэўшыся са славытым майстрам, вяртацца дамоў. Раптам у дзверы пастукалі, і ў мой нумар няспешна, са шлемам у руках зайшоў чалавек невысокага росту, па-дарожнаму проста і сціпла апрануты.

— Вы карэспандэнт? Добры дзень! Я прыехаў з Мінска і адразу сюды. Прабачце, не паспеў пераапрагнуцца. Жонка сказала, што вы спыніліся ў гэтым месцы.

Усяго некалькі фраз, сказаных вам незнаёмым чалавекам, і вы ўжо ведаеце, хто ён такі, ведаеце, як ён адносіцца да людзей, да сваёй справы, і з першай хвіліны да гэтага чалавека з'яўляецца ў вас пачуццё прыязнасці, сімпатыі, павагі.

Чым больш я сустракаюся з цікавымі, таленавітымі людзьмі,

А. Ц. Хацкевіч.

энтузіястамі, захопленымі якой-небудзь справай, людзьмі, што ўвесь свой час і талент аддаюць грамадскай рабоце, я ўсё больш пераконваюся, што гэта людзі надзвычай багатай і шчодрой душы. Бескарысліваць і самаахвярнасць — вось якасці, якія вылучаюць гэтых энтузіястаў сярод іншых людзей.

Да кагорты такіх энтузіястаў належыць і А. Хацкевіч.

Экспанаты Бярэзінскага заалагічнага музея зроблены рукамі А. Хацкевіча і яго вучняў. І зроблены па-майстэрску, з любоўю і веданнем справы.

Усё жыццё Антона Цярэнцьевіча прайшло ў родных мясці-

нах, дзе ён нарадзіўся і вырас, і ўсё сваё жыццё, пачынаючы з чатырнаццацігадовага ўзросту, ён працуе ў Бярэзінскім заповедніку.

Нарадзіўся А. Хацкевіч у 1915 годзе ў вёсцы Кветча, сярод заповедных лясоў. У гэтай вёсцы Антон Цярэнцьевіч жыў і зараз. У заповедніку працуе спачатку вартуаўніком, потым — фурманам.

Антон Цярэнцьевіч успамінае, што дырэктар заповедніка, якога ён вазіў, заўважыўшы заміланне хлапчука да роднай прыроды, незвычайнае веданне жывёл і птушак, цікавасць да іх жыцця, прапанаваў яму паступіць на таксідэрамічныя курсы пры Мінскім універсітэце. І ў 16-гадовым узросце Антон Цярэнцьевіч паступіў на гэтыя курсы і з поспехам скончыў іх праз два гады. І першае чучала, якое ён зрабіў, было чучала лася. Антон Цярэнцьевіч і да гэтага часу памятае, з якім хваляваннем прыступіў ён да гэтай працы. І першая ж спроба прынесла яму поспех.

Цікава адзначыць, што з дзіцячых гадоў А. Хацкевіч марыў стаць гарманістам, ён добра іграў на гармоніку. Яго запрашалі і ў сваёй і ў навакольных вёсках іграць на вяселлях і сельскіх гулянках. І калі вырашалася пытанне, ехаць ці не ехаць на таксідэрамічныя курсы, бацька Антона Цярэнцьевіча сказаў так: «Едзь — і будзеш мець спецыяльнасць».

У 1941 годзе маладога таксідэраміста накіроўваюць на стажыроўку ў Белаежскую пушчу, дзе ў гэты час працаваў славыты майстар па вырабу чучал. А. Хацкевіч у Белаежскай пушчы зрабіў дзве біягрупы: «Напад цецераватніка на курапатку» і «Напад каршакоў на сабаку».

Стажыроўка ў Белаежскай пушчы была кароткая і паспяхова. А. Хацкевіч вярнуўся адтуль не з пустымі рукамі, ён прывёз 200 пар штучных вачэй для чучал і 50 турухтанаў.

Пачалася Вялікая Айчынная вайна. А. Хацкевіч прымае актыўны ўдзел у партызанскім руху, змагаючыся з ворагам у брыгадзе Жалезняка.

Пасля вайны Антон Цярэнцьевіч — начальнік аховы лесу і фауны, дырэктар заалагічнага музея, старшы наглядчык.

З 1953 года А. Хацкевіч працуе ў таксідэрамічнай майстэрні. Работа ў заповедніку шматгранная і разнастайная. У 1956 годзе ён едзе ў Варонежскі заповеднік па аленяў. А колькі за сваё жыццё пералавіў ён ваўкоў і баброў! Кожны такі выпадок — цэлая гісторыя. Шмат, вельмі шмат гісторый мог бы расказаць старажылы заповедны зямлі! Колькі цікавых здарэнняў, незвычайных прыгод, нечаканых сустрэч з птушкамі і звярамі. Не заўсёды такія сустрэчы былі сяброўскімі.

Я заўважыў у музеі незвычайны экспанат — гладкі, чорны кавалак нейкага карча і спытаў у Антона Цярэнцьевіча, навошта ён захоўваецца ў музеі.

— Гэты карч праглынула чапля, палічыўшы, мусіць, што гэта рыба. Але ён засеў у глотцы і птушка загінула. Чучала яе ў музеі. Другая чапля «падалася» акунём — ён вострым плаўніком перарэзаў ёй глотку і там засеў. Тая чапля і акунь таксама ў музеі.

У музеі ёсць выключна рэдкія экспанаты — чучалы жаб: земляной, балотнай і драўніннай (квакшы). Методыкі вырабу чучал жаб пакуль не існуе — іх скурка пастаянна зліпаецца і рвецца. І толькі пасля шматлікіх спроб, дзякуючы вялікаму прафесійнаму майстэрству і настойлівай карпатлівай працы, ўдалося А. Хацкевічу зрабіць гэтыя чучалы.

Мой расказ пра майстра таксідэрамічных спраў я лічыў бы няпоўным, калі б не сказаў чытачам пра тое, як робяцца чучалы. Кожнае чучала — у першую чаргу, «скульптура», не бронзавае, зразумела, ці гіпсавая, а саламяная, ці, калі ўжо быць вельмі дакладным, саламяна-драўляная. З дрэва робяцца каркас чучала, на які з пучкоў саломы, а то і сена «нарошчаюцца» формы цела той ці іншай жывёлы. Каб змацаваць жмуткі саломы і надаць «скульптуры» належны выгляд, ужываецца спецыяльная замазка, у састаў якой уваходзіць торф, мел, аўсяная мука і сталярскі клей. Памеры «скульптуры» павінны адпавядаць усім вымярэнням скуры, якую на яе адзяваюць.

І цяпер я магу сказаць, чаму экспанаты Бярэзінскага заалагічнага музея нібы жывыя. Па-першае, таму, што майстар-таксідэраміст сапраўдны мастак, скульптар, па-другое, ён чудаўна ведае жыццё і звычкі звяроў і птушак, чучалы якіх робяць. Хіба мог бы ён зрабіць біягрупу «Глушчовае такавішча», якое атрымала прэмію на выстаўцы таксідэрамічных работ у 1971 годзе, не пабываўшы на такавішчы?

І менавіта ў гэтым — каштоўнасць работ майстра: чучалы, зробленыя ім, імітуюць характэрныя паставы звяроў і птушак, якія жывуць на волі. І потым мы беспамылкова пазнаём іх па чучалах, сустрэўшы ў натуральных прыродных умовах.

Я. МІКЛАШЭУСКІ.

Мы былі б несправядлівыя, калі б не прызналі, што амаль усе дасягненні чалавечага розуму, якімі ганарыцца сучасная культура, здабыты шляхам пазнання прыроды ў самым шырокім сэнсе гэтага слова.

Вядомы беларускі заалаг А. Фядзюшын, які ў чэрвені 1924 года арганізаваў экспедыцыю ў паўночную частку рэспублікі і наведваў гэтую мясцовасць, пісаў так: «...наша праца, у самой сваёй істоце да гэтага часу нікім не папярэджана, дзеля таго, што ўсе даследаванні фауны краю, якія рабіліся да гэтага часу, або мелі выпадковы, адрывачны характар, або ахаплялі не ўсю тэрыторыю Беларусі». Потым ішлі лаканічныя дзённікавыя запісы сустрэч з птушкамі (амаль 50 відаў) у наваколлі тых мясцін, дзе пабывала экспедыцыя, — у Зембіне, Сяльцы, на возеры Палік, Сяргучскім канале і іншых. Да таго ж вярхоўе Бярэзіны было белай плямай на арніталагічнай карце Еўропы. Але гэту мясцовасць, ад якой веяла спрадвечнай прыродай, насялялі людзі. Яны любілі свой край, сутыкаліся з багатай жывёльнасцю, называючы яе па-свойму, па-народнаму і заўважаючы нешта незвычайнае ў жыцці і паводзінах кожнага віду. Так нараджаліся і замацоўваліся назвы птушак — слонка, пардава, когут, пекун, берасцянка, каня і кнігаўка...

У пасляваенныя гады ў розны час птушак запаведніка вывучалі розныя даследчыкі. І хаця каштоўнасць сабраных гэтымі даследчыкамі матэрыялаў была вельмі розная па накіраванасці і сутнасці, тым не менш яны ўнеслі значны ўклад у скарбонку чалавечых ведаў пра птушак Бярэзінскага запаведніка. Вось іх імёны: І. Сяржанін, У. Дучыц, Р. Тарлецкая, В. Вятохін, А. Крапіўны, Р. Кажэўнікава, Л. Колбін, В. Клакоцкі, М. Волкаў і аўтар гэтых радкоў. У збіранні гэтых ведаў прымала актыўны ўдзел лясная ахова, а таксама егеры — старажылы запаведніка — Р. Аляшкевіч і А. Хацкевіч. А. Хацкевіч, да таго ж, увасобіў іх у арніталагічных экспанатах мясцовага заалагічнага музея.

У 1970 г. быў апублікаван першы навуковы спіс птушак запаведнай тэрыторыі за ўвесь час даследаванняў. Ён уключаў 152 віды птушак, якія гнездзяцца, 30 пралётных, 6 відаў, якія прылятаюць на зіму, і 9 залётных. Усяго 197 відаў.

Але прырода, як вядома, зменлівая. І пазнаваць яе трэба бясконца. Толькі за апошнія тры гады, дзякуючы намаганням

супрацоўнікаў запаведніка, высветлілася, што састаў птушак папоўніўся яшчэ 11 відамі, у тым ліку чатырма відамі птушак, якія гнездзяцца (звычайная чайка, чырвонагаловы нырок, шэрашчокая паганка, вераб'іны сыч), пяццю пралётнымі (чорны турпан, связь, сінга, гаршнэп, серабрыстая чайка) і двума залётнымі (паморнік, вялікая белая чапля).

Усе гэтыя птушкі прадстаўлены ў заалагічным музеі, і, значыць, знаходка іх не выклікае сумнення. У чэрвені — ліпені 1973 і 1974 гг. аўтару гэтых радкоў пашчасціла знайсці на гнездоўі яшчэ адзін від — канарэчнага ўюрка, або еўрапейскую, як яе называюць, канарэйку — далёкую дзікую родапачынальніцу асвоеных канарэк. Такім чынам, сучасны састаў птушак запаведнай тэрыторыі аб'ядноўвае 157 відаў, якія гнездзяцца, 35 пралётных, 6 відаў, якія прылятаюць на зіму, і 11 залётных — усяго 209 відаў.

У запаведніку жывуць амаль усе віды птушак, уласцівыя мяшаным ялова-шыракалістым лясам Еўропы, а віды, якія ўласцівы яловым лясам, тут найбольш звычайныя. У паўднёвых раёнах рэспублікі такія віды або вельмі рэдкія, або зусім не сустракаюцца. Варта прыгадаць, што амаль самая прыгожая з усіх зімовых нашых птушак — снягір сустракаецца тут не толькі зімой, але і летам, хоць на поўдзень ад ракі Прыпяць яе і днём з агнём не знойдзеш. Тое ж можна сказаць і пра арэхаўку — птушку ў белых стракацінках (і вельмі падобную на галку), і пра трохпалага дзятла, і пра лясную прыгажуню саву — даўгахвостую нясыць. На махавых балотах запаведніка сустракаецца лепшая прадстаўніца паўночных птушак — белая курапатка, хоць на поўдзень ад г. Бабруйска яе няма. Калі шэраг іншых лясных птушак на тэрыторыі запаведніка вельмі звычайны — малая мухалаўка, белабровы дрозд, бургалавая гаічка, — то на поўдні нашай рэспублікі яны вельмі рэдкія. Падкрэслена самай прыродай эталоннасць тэрыторыі запаведніка вызначаецца багаццем вадаплаўных птушак на ўсіх вадаёмах і асабліва на возеры Палік. На верхавых балотах — жураўлёў, на лясных забалочаных узлесках — вальдшнепаў, якія хоркаюць у красавіку. Сустракаюцца тут вераценнікі, чырвананожкі, бакасы, дупелі і іншыя насельнікі поймы Бярэзіны і купістых лугавін. У вярхоўі Бярэзіны можна сустрэць у гнездавы

час і буйных драпежных птушак — скапу, падорлікаў, а позняй восенню — беркута і арлана-белахвоста, якія ўжо сталі рэдкімі.

У Бярэзінскім запаведніку найбольш і глушчоў. У 1962 годзе тут налічвалася 431 птушка, што, прыкладна, складае 8,5 экзэмпляра на 100 га лясной плошчы.

У сярэдзіне красавіка на лясістых мясцінах запаведніка можна пачуць няспынае мармытанне цецерыкоў, а ў астраўных ельніках — меладычнае пасвістанне рабчыкаў, якія таксама звычайныя ў запаведніку.

Пад восень, пазалетася мне давялося наведаць вярхоўе Бярэзіны зноў. У вёсцы Крайцы, дзе сканцэнтравана дзелавае жыццё запаведніка, мяне сустрэла вялікая чародка маладых ластавак, якія чысцілі на правадах пер'е перад далёкай дарогай, і імклівых стрыжоў, што таксама збіраліся ў вырай. Уздоўж дарог, што вядуць у гэты пасёлак, і вялікіх, і малых, па кустоўкі снавалі зяблікі, пеначкі і іншыя птушкі, якія таксама збіраліся на поўдзень.

У пойме Бярэзіны, куды мы накіраваліся з іхтыёлагам запаведніка У. Філіпавым, нас абрадаваў сваім з'яўленнем рэдкі нават для запаведных мясцін падорлік. Тады здалася, што гордая драпежная птушка, якая села на тычку сярод скошанага лугу, была падобна на старажытнага вартаўніка неабдымных сваіх уладанняў. А там, дзе ў Бярэзіну ўпадае невялікая забалочаная рачулка Мрай, хадзілі чатыры жураўлі.

17 жніўня ў рэспубліцы якраз адкрылася паляванне на баравую і вадаплаўную дзічыну. І ўвесь дзень недзе ў баку грукаталі стрэлы.

І качкі, нібыта адчуўшы нядобрае, паляцелі на суседняе запаведнае возера Палік, туды, дзе ціха, дзе не чуваць гэтых стрэлаў, і сабраліся там у вялікія чароды. І толькі таму, што існуе такое возера і ёсць запаведнае вярхоўе Бярэзіны, ёсць у нас яшчэ і качкі, і іншыя птушкі, прысутнасць якіх выклікае ў нас пачуццё радасці.

М. ДОЛЫК,
доктар біялагічных навук.

Фота аўтара

Шэрыя жураўлі

БЯРЭЗІНСКАМУ ЗАПВЕДНІКУ

50
ГАДОУ

ходзіць шчупак. Вышукваючы неглыбокія мясціны з рэшткамі мінулагадняй травы, ён збіраецца разам па 3—7 асобін каля адной самкі. Характэрнай асаблівасцю шчупака ў гэты перыяд з'яўляецца яго «добразачліваць» у адносінах да іншых рыб. Але варта толькі аднераставаць, як паступае ненасытная пражэрліваць. Ахвярамі, акрамя плотак і чырванопёрка, становяцца язі, ляшчы, верхаводкі, акуні, ярышы.

У канцы сакавіка — пачатку красавіка на мелкаводдзі паяўляюцца асцярожныя язі. Амаль адначасова з імі ля мінулагадняй расліннасці нерастуюць калочыя паласатыя акуні. Чароды плотак ціснуцца да кустоў вярбы і залацістых букетаў лотаці.

Спадае паводка, дарослая рыба і шматлікія чародкі малявак «скочваюцца» ў азёры і ціхія затокі Бярэзіны.

няй Дзвіны. Раней разам з возерам Манец Плаўна было звязаным Бярэзінскай сістэмы, пабудаванай у 1797—1804 гадах для сплаву лесу, перавозкі драўніннага вугалю і дзёгцю з басейна Бярэзіны ў Рыгу. Бярэзінская сістэма ўключала ў сябе Сяргучскі канал, рэчку Бузянку, азёры Манец і Плаўна, Бярэзінскі канал, возера і рэчку Бярэшчу, рэчкі Эсу і Улу. Сяргучскі канал працягласцю 8,3 кіламетра ў спраўным стане праіснаваў да 1950 года.

На поўдзень ад гэтых азёр знаходзіцца возера Домжарыцкае. Плошча яго 191 гектар. Яно, нібы адарваўшыся ад іншых, укліньваецца ў верхавое балота. Позняй восенню буйныя сакавітыя журавіны, быццам пацеркі, паўсюдна чырвенюць тут жа, па берагах.

Злучаецца возера з рэчкай Бузянкай невялікай зарослай пратокай. Найбольш

НА РЭКАХ І АЗЁРАХ

Разнастайныя і прывабныя вадаёмы запаведніка. Яны, як лясы і лугі мяняюць свой «знешні выгляд» у залежнасці ад пары года. Вясной радуець сонечнымі блікамі і веліччу воднай прасторы. Улетку іх абдымае разнастайнае расліннае покрыва, якое аздабляе берагі зелянінай і кветкамі. У такі час каго не прывабіць люстраная роўнядзь рэчкі ці возера. Восенню вадаёмы захапляюць свінцовым адлівам і грабянямі неспакойных хваль.

Нягледзячы на агульныя рысы, кожны вадаём мае нешта сваё, непаўторнае.

Найбольш прывабная, вядома, рака Бярэзіна. Пачатак яна бярэ на схіле Свінцянскай грады. Заўсёды вясёлая і прыгожая, яна ўбывае ў запаведнік з паўночнага боку і, здаецца, імкліва імчыцца па шырокіх лугах. Толькі ля бярэзавых гаёў і магутных дубоў запавольвае свой бег, пачынае пятляць.

На працягу 110 запаведных кіламетраў яна прымае больш за 70 прытокаў: Масковіцу, Краснагубку, Студзенку, Дзяражыну, Сяргуч, Мрай, Ліпу, Жартайку, Вялікую рэчку і шмат іншых. Даліна Бярэзіны багатая на пойменныя азёры. Тут знаходзяцца Сінічына, Бабёр, Радзец, Глушына, Асінка, Чарканіха, Моліна і іншыя, якія не маюць назваў. Усе гэтыя старыцы ў час вясновай паводкі зліваюцца разам і ўтвараюць шырокую пойму. Прагрэтая сонцам вада, багатая расліннасцю — цудоўныя мясціны для нерасту рыбы.

Першым з глыбокіх віроў Бярэзіны вы-

Азёры — славуцасць запаведніка. Агульная плошча іх воднай паверхні перавышае 1697 гектараў, што складае 2,2 працэнта тэрыторыі запаведніка.

Возера Масковіца некалі займала вялікую прастору на захад ад Бярэзіны. Цяпер яно сціснута сфагнавым балотам. Плошча люстра ледзь дасягае 15 гектараў. Ілавая адкладанні паглынулі амаль усю чашу вадаёма. Па ўсім возеры расце рэдкі чарот, а таксама кусты вербалозу. Пад жыватворнымі праменьнямі веснавага сонца возера ажывае, прымаючы з Бярэзіны чародкі акунёў, плотак, дробных шчупачкоў, якія заплываюць сюды па канале.

З наступленнем студзенскіх марозаў вада поўнасьцю вымарзае. Гэтая з'ява павольная, але немінуча нясе смерць амаль усёй жыўнасці, якая не паспела своечасова вярнуцца назад у раку.

Уздоўж усходняй мяжы запаведніка, злучаючыся адно з адным пратокамі, знаходзяцца азёры Ольшыца, Плаўна і Манец. Яны, як і Масковіца, — ледавіковага паходжання, але з больш замагуджаным працэсам абмялення. Найбольш буйное з іх Ольшыца — 338 гектараў. Расліннасць гэтых азёры маюць амаль адну і тую ж. Самыя шматлікія прадстаўнікі рыб — шчупак, акунь, плотка, чырванопёрка, лінь, карась, уюн.

Сярод гэтай групы азёр найбольш цікавае Плаўна. Яно размяшчаецца на водападзеле басейнаў Дняпра і Заход-

маляўнічыя куткі — пясчаныя берагі, парослыя мяшанымі лясамі.

З наступленнем вясны ў цёмную ваду возера на нераст заўсёды ідуць з Бярэзіны шчупакі, акуні, плоткі, ляшчы і іншая рыба. На заіленых водмелях сярод затанулых караг і блакітна-зялёных водарасцей знаходзяць прытулак ракі.

Сярод чорнаальховых лясоў і лязнякоў прытаіўся Палік — самае вялікае возера запаведніка, якое сілкуецца водамі Бярэзіны. Заўсёды сур'езнае і ўнушальнае. У цёплым летнім надвячоркі возера бывае вельмі ласкавае. На яго вадзе трапечацца водбліскі заходзячага сонца. У такія хвіліны то праімчыць чародка чахоні, то «ўскіпяціць» ваду ў зарасніках урэчніку паўкілаграмавая чырванопёрка, то працэрціць стралу на паверхні вады лешч, то ўскалыхне водбліск вячэрняй зары задзіра-жэрах.

Параўнаўча невялікая глыбіня Паліка, праточнасць вады, багацце расліннасці і планктону ствараюць вельмі спрыяльныя ўмовы для развіцця рыбы. Водзіцца яе больш як 30 відаў. Поруч з пудоўнымі шчупакамі ў возеры сустракаюцца дзесяцікілаграмавыя судакі, 2—3-кілаграмавыя язі, ліні, сінцы, карасі, акуні. Сустракаецца ў Паліку і такая славуцая рыба, як сом і сезан, асяцёр і сцерлядзь.

На ўсіх вадаёмах запаведніка жыве шмат балотных і вадаплаўных птушак.

У. ФІЛІПАУ,
малодшы навуковы супрацоўнік.

РАЧНЫЯ БАБРЫ

З Бярэзінскім запаведнікам звязана гісторыя ўзнаўлення колькасці рачных баброў не толькі ў вадаёмах Беларусі, але і ў іншых месцах Савецкага Саюза.

Некалькі стагоддзяў назад гэты буйны грызун быў шырока распаўсюджаны і жыў у поймах рэк на сучаснай тэрыторыі Беларусі. Да нашых дзён дайшлі геагра-

фічныя назвы рэк і весак, звязаныя з жыццём баброў у тых месцах: Бобр, Бабры, Бабраўшчызна, Баброва, Бобрыкава, а таксама гістарычныя акты і заканадаўствы. Так, у статутах пра ваўкоў, дадзеныя для Літоўскага княства польскім каралём Сігізмундам-Аўгустам 1 красавіка 1657 года, у 32 артыкуле сказана:

«А ва ўсіх пушчах нашых і агульных, дзе перш за ўсё сяляне нашы для нас баброў лавілі, там і цяпер, па-ранейшаму лавіць павінны. А калі будзе, у рэках і азёрах нашых бабры з'явіліся зноў, дык і там сяляне лавіць павінны; а за работу ім пятага бобра або падбрушша ад кожнага». З-за свайго каштоўнага футра і так

званага бабрована струменя, які шырока выкарыстоўваюць у народнай медыцыне, бабры сталі ахвярай неабмежаванага промыслу і амаль цалкам зніклі.

У пачатку XX стагоддзя многія вядомыя даследчыкі Расіі прарочылі бабрам поўную гібель. Таму пасля Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі знаходка абмежаванай колькасці баброў у Варонежскай і Барысаўскай акругах была асноўнай прычынай арганізацыі там запаведнікаў з мэтай узнаўлення рачных баброў на тэрыторыі Савецкага Саюза.

Самым буйным месцазнаходжаннем баброў у трыццатых гадах лічылася Бярэзінскае. Нягледзячы на пэўныя цяжкасці ў ахове жывёльнага свету ў першыя гады існавання Бярэзінскага запаведніка, колькасць баброў з году ў год узрастала: 1924 — 22 хаткі, 1929 — 26 хатак, 1930 — 42 хаткі, 1931 — 51 хатка, 1932 — 64 хаткі. У 1940 годзе бабровых хатак было 238, г. зн., за пятнаццаць гадоў існавання запаведніка колькасць бабровых сем'яў павялічылася амаль у адзіннаццаць разоў. Як адзначалі ў 1930 годзе навуковы супрацоўнік С. Нікіфаровіч і ў 1935 годзе прафесар А. Фядзюшын, бабры запаведніка пачалі рассяляцца не толькі па рацэ Бярэзіне і яе прытоках, але і праз Сяргучскі канал трапілі ў сістэму рэк, якія адносяцца да басейна Заходняй Дзвіны. Гэта сведчыць пра тое, што ўжо ў тыя гады запаведнік стаў крыніцай натуральнага рассялення баброў на тэрыторыі Беларусі.

Зараз колькасць баброў у запаведніку дасягае больш як 1000 асобін. Найбольшая колькасць пасяленняў гэтага звярка знаходзіцца ў Паліцкім, Крайцаўскім, Цярэшкінскім лясыцтвах.

З вадаёмаў запаведніка найбольш

шчыльна заселены бабрамі рэчкі Сяргуч, Бузянка, Вялікая, Ліпка, Гурба і азёры Асінка, Плаўна, Бабоўе. Бабры засялілі ў той ці іншай меры ўсе прыдатныя для жыцця вадаёмы. Нягледзячы на сваю гістарычную вядомасць, бабры па-ранейшаму прыцягваюць да сябе ўвагу вучоных. Іх цікавая біялогія тоіць для нас яшчэ нямала загадак. Неабходна адзначыць, што ў Бярэзінскім запаведніку ўпершыню ў Савецкім Саюзе ў 1936 годзе была арганізавана бабровая ферма для вывучэння біялогіі баброў і пачала распрацоўвацца метадыка па іх развядзенню ў няволі. Аднак уся гэтая работа была спынена Вялікай Айчыннай вайной і пасля не ўзнаўлялася.

У запаведніку бабры засялілі лясныя рэчкі, іх старыцы, азёры, старыя меліярацыйныя каналы і нават балоты. Галоўнай умовай для жыцця баброў з'яўляецца наяўнасць драўнінна-кустоўнай расліннасці з мяккіх лісцевых парод — вярбы, бярозы, радзей алены, а таксама дастаткова колькасць прыбярэжнай і воднай травяністай расліннасці. Маючы моцныя вострыя разцы, бабры звальваюць на корм дрэвы дыяметрам да 60 сантыметраў. У летні перыяд у харчаванні баброў пераважаюць травы — жоўты і белы гарлачыкі, стрэлкаліст, чарот.

Позняй восенню большасць бабровых сем'яў нарыхтоўвае на зіму драўнінна-галлёвы корм (падтоп), выкарыстоўваючы яго зімой. Сем'і, якія не нарыхтоўваюць корм, харчуюцца гідрафільнымі раслінамі і, калі знаходзяцца палонкі, у адлігу выходзяць на бераг, каб папоўніць свой рацыён кустоўнымі раслінамі.

Нізкія забалочаныя берагі вадаёмаў запаведніка зрабілі адбітак на характар жыццядзейнасці баброў. І таму яны

пераважна жывуць у хатках (80,9 працэнта) і толькі ў вярхоўі ракі Бярэзіны, дзе пераважаюць высокія пясчаныя берагі, бабры капаюць для сябе норы з выходам пад вадой. Бабровыя хаткі нагадваюць кучы ламачча, змацаванага глеем, з адным ці двума «пакоямі» ў сярэдзіне. У выніку штогадовых рамонтаў хаткі могуць дасягаць вялікіх памераў — да трох метраў у вышыню і дзесяці метраў у дыяметры.

Для падтрымання неабходнага ўзроўню вады ў невялікіх лясных рэчках бабры будуць плаціны, пераважна па дзверцы, змацоўваючы галінкі і дубцы пяском і глеем. Самыя вялікія плаціны размешчаны на рэчцы Чырвангубка — звыш 90 метраў у даўжыню і на рацэ Безымянка — 54 метры ў даўжыню. Падняўшы ўзровень вады вышэй аднаго метра, бабры заталілі каля двух гектараў бярэзніку, аленіку і ельніку, які потым высах, і бабры пакінулі гэтыя мясціны.

Асноўны запас корму бабры рыхтуюць з вербняку. Здольнасць яго даваць штогод новай парасткі, а таксама багатая водная расліннасць — добрая кармавая база, і бабры на многіх вадаёмах — Гурбянка, Пясчанка, Вялікая, Асінка — жывуць па некалькі дзесяцігоддзяў.

Доўгае існаванне абарыгеннай бярэзінскай папуляцыі ва ўмовах запаведнага рэжыму — каштоўны навуковы матэрыял для розных даследаванняў, якія вызначаюць заканамернасці жыцця папуляцыі. Пазнанне гэтых заканамернасцей дазволіць распрацаваць тэрэтычныя асновы больш рацыянальнага выкарыстання папуляцыі.

Д. СТАУРОУСКІ,
старшы навуковы супрацоўнік.

СКАРБЫ БАЛОТ

Згодна з лесараслінным раяніраваннем Бярэзінскі запаведнік размешчаны ў падзоне шыракаліста-яловых лясоў.

Праз усю яго тэрыторыю цячэ рака Бярэзіна. Каля 70 вялікіх і малых прытокаў напайваюць яе рэчышча. Бярэзіна — галоўная водная артэрыя запаведніка і ў значнай ступені абумоўлівае характар яго воднага рэжыму.

З-за пастаяннага лішку вільгаці ў запаведніку вельмі высокая ўдзельная вага балот і забалочаных лясоў (62%). Узніклі яны пасля спынення дзейнасці Валдайскага ледавіка. Менавіта ў тыя часы рэльеф Беларусі і прыняў устойлівыя формы. Адбывалася гэта такім чынам. Усе буйныя паніжэнні мясцовасці запаўняліся ледавіковай вадой і надоўга заставаліся затопленымі, што спрыяла ўзнікненню вільгацелюбнай расліннасці: сфагнавых імхоў, пушцы і іншых відаў балотнай флары. Сфагнавае покрыва разрасталася і захоплівала ўсё большыя і большыя плошчы сухадольных глеб, пераўтвараючы іх у балотныя.

У запаведніку існуюць усе тыпы балот, але ўсё-такі больш верхавых, якія развіваюцца ва ўмовах замкнёна-катлавінага рэльефу. Вада ў іх слаба мінералізавана, расліны тут не патрабавальныя да пажыўных рэчываў. Адміраючы, яны

даюць грубавалакністы торф, за лік якога балота расце ў вышыню.

Грунтавыя воды ляжаць блізка да паверхні. Ваганні іх узроўню на працягу года нязначныя. Адбываюцца яны з-за выпарэння. Сцёк практычна адсутнічае.

На верхавых балотах вырастаюць чыстыя сасновыя насаджэнні з вельмі нізкай прадуктыўнасцю, сярэдняя вышыня іх — два-тры метры. Сустрэкаюцца пладаносныя сасенкі не вышэй метра.

Балоты, як вядома, адрозніваюцца па магутнасці тарфянога пласта і абводненасці. У залежнасці ад гэтых фактараў рэзка мяняецца характар расліннасці, гушчыня дрэвастою.

Рэльеф балот не абсалютна роўны. На павышаных месцах сасна расце даволі густа, вырастае кустоўе багуну, буякоў. Пераходы ад павышэнняў да паніжэнняў візуальна цяжка вызначаюцца, але адрозніваюцца шчыльнасцю складання торфу. Тут сасна селіцца на купінах, насаджэнні вельмі рэдкія, і балота далёка прагледзецца. Там, дзе вада выходзіць на паверхню торфу, сасны няма.

На балоце амаль заўсёды растуць журавіны, матачнік белалісты. Сустрэкаецца і насякомаедная расліна — раяска.

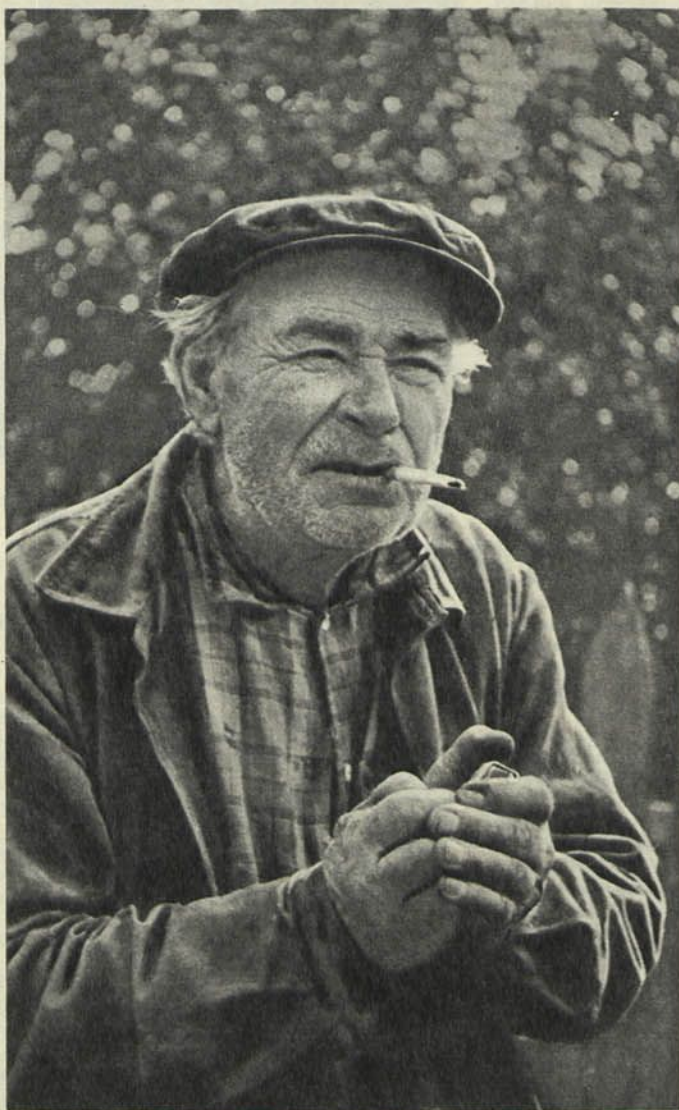
Іншы раз памылкова лічыцца, што ба-

лота можна выкарыстаць у народнай гаспадарцы толькі пасля асушэння. Але гэта не так. Верхавыя і пераходныя балоты багатыя на ягаднікі і лекавыя расліны. А калі толькі ўраджаі журавін штогод дасягаюць 1000 кілаграмаў на адзін гектар і больш, дык яны маюць у 1,5—2 разы большую вартасць, чым адзін гектар высокапрадуктыўнага лесу.

Балоты — гэта каштоўныя паляўнічыя ўгоддзі, дзе жывуць птушкі і звяры.

Важнае значэнне маюць балоты ў гідралагічных і кліматычных адносінах. Торф здольны ўтрымліваць вялікую колькасць вады. Вада, якая паступае на балоты вясной, выдаткоўваецца паступова. На навакольнай тэрыторыі падтрымліваецца больш высокі ўзровень грунтавых вод нават у засушлівыя перыяды. На працягу ўсяго года балоты сілкуюць рэкі, з'яўляючыся акумулятарамі вады. У Бярэзінскім запаведніку ёсць некалькі вялікіх балот такога тыпу: Домжарыцкае, Масковіцкае, Саўскае, Пастражскае. Меліярацыя на тэрыторыі запаведніка не праводзілася, таму мясцовыя балоты — каштоўны аб'ект для даследавання

М. КУДЗІН,
малодшы навуковы супрацоўнік.

Р. І. Аляшкевіч

ЛЯСНЫ ЧАЛАВЕК

Мінула дваццаць шэсць гадоў з таго часу, калі Віталь Вольскі, другі раз наведаўшы Бярэзінскі запаведнік, сустрэўся з героем сваёй кнігі «У лясах над Бярэзай» Рыгорам Ігнатавічам Аляшкевічам.

Дваццаць шэсць гадоў — гэта нямала ў жыцці аднаго чалавека. Едучы да Аляшкевіча, чамусьці думалася, ці ён гэтак ж рухавы, бадзёры, з загадкавай усмешкаю на вуснах, як нам падаў яго Віталь Вольскі, ці зусім іншы, можа перайначыла яго жыццё?

Віталь Фрыдрыхавіч пісаў: «Аляшкевіч узяў ад мяне запіску і павольна прачытаў яе ўголас. Твар яго ажывіўся, але, зірнуўшы на жонку, якая завіхалася каля печы, егер спахмурнеў і сказаў, нібы незадаволена:

— Вось бачыце, заўсёды так. Ніколі вольнай часіны не маеш. Толькі збяраўся каля хаты патупаць, зрабіць тое-сёе па-гаспадарцы, аж тут якраз новае даручэнне. Наважыў я сёння нікуды не ісці, аж вы тут з гэтай пісулькай.

...Я зразумеў, што першыя ўступныя словы Аляшкевіча былі не больш, як «дыпламатычны» манеўр, што яны былі сказаны толькі дзеля жонкі, а сам ён зусім не супраць таго, каб пайсці ў лес і хоць на час пазбыцца жончыных даручэнняў».

Калі мы прыехалі да Аляшкевіча ў вёску Кветча, ён тупаў

каля хаты, выконваў чарговае даручэнне дырэкцыі запаведніка.

Запаведніку трэба было зрабіць бляшаныя шчыты, паставіць указальнікі на дарогах. Вядома, гэтыя шчыты можна было б заказаць на якім-небудзь заводзе, але навошта гэта рабіць, калі ёсць свой майстар, які выкуе не тое што шчыт, а і барану, і плуг, і нават затвор для кулямёта, падкуе каня, зробіць капкан на ваўкоў. Плуг яго работы — гэта ўзор адносін чалавека да той работы, якую ён робіць. Аляшкевічаў плуг, калі арэш, не зарываецца ў зямлю, не выскаквае з баразны. Яго пастка хапае ваўка за лапу надзейна. А калі трэба лавіць баброў для рассялення — просценькая, драцяная, але прыдуманая, змайстравана так, што бабёр заходзіць у яе і сам сябе замыкае, не зрабіўшы нават нязначнай ранкі.

Восеньскі халаднаваты вецер гнаў над запаведнымі лясамі «табуны» хмар. Сонца то выглядала, то знікала.

Схаваўшыся ад ветру, за сцяною хаты, Рыгор Ігнатавіч сядзеў за калодкаю, выкрываў з лістоў бляхі кругі амаль метравага дыяметра, акантоўваў іх, каб шчыт не рабрыўся, пыхкаў самакруткаю і так захапіўся гэтай работаю, што і не заўважыў, калі мы падышлі да яго. Ubачыўшы гасцей, ён адразу разгнуўся, паклаў малаток, павітаўся. На твары яго была тая загадкавая, дзіўная, ледзьве прыкметная ўсмешка, якая, як нішто болей, гаварыла аб добрабыце і шчырасці.

Цяпер Рыгору Ігнатавічу 74 гады. На пенсіі ўжо, але не сядзіцца яму ў хаце, не любіць ён корпацца ў жаночай рабоце. Яго душа, яго думкі — на лясных сцяжынках, у самой прыродзе, якую ён бязмежна любіць, пра якую ён можа бясконца расказаць. Яго расказы аб сустрэчах з мядзведзямі і ваўкамі, лясямі і бабрамі так захапляюць, што іх можна слухаць бясконца, бо Рыгор Ігнатавіч — расказчык красамоўны. Эпітэты, параўнанні, трапныя выразы і словы, часам некаторыя моманты ляснога жыцця трохі гіпербалізаваны, але дакладныя звесткі аб паводзінах і звычках звяроў надаюць яго расказам займальнасць, яны цікавыя. Рыгор Ігнатавіч памятае, як на яго паглядзела параненая мядзведзіца, якія ў яе ў гэты момант былі вочы, і колькі ён набраўся страху. Але ніколі не пачуеш ад ляснога следапыта, што на яго нагнаў страху заяц, казуля ці бабёр. У адных расказах егера — таямнічы свет прыроды, у другіх — яе характава, у трэціх — смешныя і цікавыя гісторыі, бо Рыгор Ігнатавіч ведае жыццё жывёльнага свету ад мышы да мядзведзя, ведае, як звяры нараджаюцца, жывуць і паміраюць.

Часам пра Рыгора Ігнатавіча гавораць, што ён можа прыкрасіць. Сапраўды, калі ён расказвае, словы ў яго льюцца з самое сярэдзіны, з нутра, заслухаешся, як ён назіраў за ваўком, у якога была адбіта стрэлам ніжняя сківіца, і як у таго матляўся язык, або пра ваўка без хваста, ці як мядзведзь сталбуе свой участак. Рыгору Ігнатавічу ёсць пра што расказаць, бо ён дзесяткі год пражыў у лесе, прыглядаўся да ляснога жыцця, прыслухоўваўся да лясных шлохаў і гукаў, запісаў свае назіранні ў памяці. А памяць яго ў семдзесят чатыры гады светлая і ясная. Можна толькі пазайздросціць, з якімі падрабязнасцямі ён расказвае, як у гады вайны вадзіў партызан ляснымі сцежкамі, як сам хадзіў на баявыя аперацыі, як рамантаваў і майстравалі партызанскую зброю, як аднаўляўся пасля вайны запаведнік, хто ў ім працаваў, як адносіўся да працы.

Калі мы гутарылі, прыйшла з агароду жонка, яна бульбу капала і накінулася на яго, што ён нічога не робіць, яму б толькі маніць.

Рыгор Ігнатавіч трохі схіліў пасівелую галаву над сталом, добра зацягнуўся і выпусціў цэлае воблака дыму. Ні то ад дыму, ні то ад жончыных папрокаў, ён трохі прыжмурыўся. На твары яго з'явілася хітраватая, нейкая мудрая і загадкавая ўсмешка. Ці то мне, ці то жонцы, ці то самому сабе ён спакойна сказаў:

— От, жонка гаворыць, што я люблю толькі маніць, а мне няма калі ўсёй праўды расказаць.

І гэта сапраўды так, бо ледзьве толькі мы падалі рукі на развітанне, як Рыгор Ігнатавіч адразу сеў за калодку майстравач шчыт.

Для запаведніка ён зрабіў шмат добрага, ён заўсёды добры і шчыры з людзьмі. І хоць Рыгор Ігнатавіч на пенсіі, але калі яму даюць якое-небудзь даручэнне, ён яго выконвае так, нібыта толькі што паступіў на службу ў запаведніку. І сёння ён такі ж рухавы і бадзёры, як і дваццаць шэсць гадоў назад.

Зм. ВЕРАС.

БЯРЭЗІНСКАМУ ЗАПАВЕДНІКУ

50
ГАДОУ

ЛАСІНЫЯ ЯМЫ

На другі дзень да мяне падышоў заэтэхнік Вадзім Аляксандравіч.

— Заўтра я іду па месцах ласінага рэву, — сказаў ён мне. — Калі хочаце, пойдзем разам.

Я, зразумела, згадзіўся.

Раніцай, абуўшы боты, мы пайшлі спаткаць на Пастрэжжа, а потым, перабраўшыся праз Чорны ручай, рушылі на ўрочышча Ласіныя Ямы.

Надвор'е яснае і сонечнае. Паветра чыстае і празрыстае, але халоднае. Адчуваецца восень.

Высокае неба зіхаецца яркаю сінню.

Бярозы красуюцца ў пазалоце, асіны — у чырвані.

У лесе мы бачым зямлю, зрытую дзіком.

Пакрытая мохам, яна ўсюды ўзарана пластамі. Дзік рые неглыбока. Сваім лычам ён узрывае толькі верхні пласт моху, шукаючы пад ім лічынкі жукоў і дажджавых чарвякоў.

Дзікі былі тут нядаўна.

Вадзім Аляксандравіч рукамі прыўзнямае мох, не крануўшы свіннямі.

— Дзік, — гаворыць ён, — чуе носам, дзе знаходзіцца пад зямлёй многа чарвякоў. Таму ён і рые не падрад, а пасабнымі ўчасткамі.

Спраўды, пад не кранутымі дзіком пластамі моху чарвей і лічынак не відаць.

Мы пайшлі далей.

Лес хутка скончыўся. Перад намі тарфяное балота.

Мы ідзем вадзяной сцежкай, пратапанай дзікімі свіннямі.

— А вось і ванна дзіка, — гаворыць Вадзім Аляксандравіч і паказвае на палыбленне ў баку ад сцежкі. — У такіх ваннах шчаціністы ягамосць з доўгім лычам любіць песціцца ўлетку. Ляжыць сабе ў цёплай вадзе і рохкае ад асагоды.

Чорная вада даходзіць нам да каленяў. Шлях па вадзяной сцежцы цераз балота доўгі і цяжкі.

Нарэшце, мы выбіраемся на ўзвышша, якое густа зарасло лесам. Такія лясныя ўзвышшы сярод балот называюцца тут астравамі.

Вясной на гэтых астравах з яловым і мяшаным шыракалістым лесам, у якім пераважаюць сярод іншых дрэў дуб, ясьень і клён, заўсёды сустракаюцца дзікія свінні. Летам яны кормяцца галоўным чынам белакрыльнікам, ці, як тут называюць, бабоўнікам, які расце ў пойме лясных рэчак, і таму пераходзяць з лясістых узвышшаў у балоцістыя нізіны.

З надыходам восені дзікі перабіраюцца зноў у лясы, адкуль робяць часам начныя налёты на вясковыя палаткі. Калі выпяваюць жалуды, дзікія свінні трымаюцца каля дубоў, асобныя групы якіх сустракаюцца ўсюды ў пойме Бярэзіны. Многа дубоў і ў цэнтральнай частцы запарэдка.

Схілы ўзвышша, на якое мы выйшлі з балота, пакрыты верасам. Знізу, каля вадзі, расце багун. Сярод зялёнага моху ўсюды чырванюць буйныя спелыя бручніцы. На нізкарослых бярозах залаціцца жоўтае лісце.

Адпачыўшы крыху на востраве, мы ідзем па сцежцы, пратапанай дзікамі. Ісці ўсё цяжэй і цяжэй.

Высокі балотны мох-сфагнум перашкаджае ісці па вадзе. На балоце растуць дробныя, чэзлыя сасонкі і карлікавыя бярозы.

Вось перад намі новы востраў, на гэты раз значна большы.

Мы выбіраемся на сухую, цвёрдую зямлю.

Пасярэдзіне вострава расце некалькі аялізных старых ялін. Пад адной з іх нара барсука з запаснымі адноркамі.

Непадалёку ад барсуковай нары стаіць стары будан з яловых бяровенняў, жэрдак, сучча і кары.

— Тут, — гаворыць Вадзім Аляксандравіч, — хаваліся нашы супрацоўнікі з сям'ямі ў час блакады.

Мы распалілі вогнішча і адпачываем пасля цяжкага пераходу цераз балота. Сушым на агні мокрае адзенне і абутак.

Набраўшыся сілы, робім яшчэ адзін пераход, прадзіраючыся на гэты раз скрозь дробны, але густы асіннік.

Уваходзім у вільготныя яловы бор, завалены бураломам. Вакол ляжаць сукаватыя голыя ствалы.

Перад намі лежыць дзіка. Недалёка ад яе мы натрапілі на адбіткі раздвоеных капытоў, па форме і памеру яны падобныя на сляды каровы.

Гэта след лася.

Мы ідзем па следу, і ён прыводзіць нас да «забою».

Так называюць у навакольных вёсках

месца, дзе лось стаіць у час гону і, ярасна тупаючы пярэднімі нагамі, выклікае на бой праціўнікаў.

Пярэднімі вострымі капытамі лось выбіў тут даволі глыбокую яміну.

Гон у ласёў адбываецца з канца жніўня і да канца верасня. Ласі збіраюцца на «рэў» пасля захаду сонца, у гадзін дзевяць-дзесяць вечара. Заканчваецца «рэў» у дзесяць-адзінаццаць гадзін. Равуць ласі на працягу не больш адной гадзіны. У гэты час каля месца «забою» збіраецца ад двух да чатырох ласёў. Часам паміж імі адбываюцца паядынікі. На «рэў» ласі ходзяць з году ў год на адно і тое ж месца.

Перад намі адна з такіх аблюбованых ласямі мясцін.

— Гэта і ёсць урочышча Ласіныя Ямы, — гаворыць Вадзім Аляксандравіч. — А ўвесь востраў называецца Бацянова.

Мы аглядаем месца, дзе любяць збірацца ласі ўвосень. Гэта — узвышаная мясцовасць з даволі роўным рэльефам. Сярод высокіх ялін часта сустракаюцца дубы, ліпы, асіны, рабіны.

Вясною лось трымаецца звычайна нізін з густым асіннікам і бярозынкам. Ён скубе лісце асіны, бярозы, лазы, вольхі. Тоўстай верхняй губой лось зрывае вецце. Маладыя дрэўцы ён нагінае да зямлі, прыціскаючы іх грудзьмі, каб дабрацца да вяршэліны. У маі — чэрвені ў ласіх нараджаюцца малыя.

Летам ласі пераходзяць у поймы рэк, у забалочаныя альховыя лясы, на балоты, дзе многа травы і кустоў, а восенню перабіраюцца на астравы.

Зімой яны кормяцца карой і галінкамі дрэў. Часта ласі абдзіраюць кару з асіні, спілаваных бабрамі ўвосень.

У студзені — лютым ласі скідваюць старыя рогі. Новыя, буйнейшыя, вырастаюць у іх да ліпеня.

У маладога лася рогі пачынаюць расці пасля першага года жыцця. Яны маюць выгляд гладкай і вострай спіцы. У наступным годзе спіцы гэтыя скідваюцца, і замест іх вырастаюць новыя рогі, раздвоенныя на канцах. На трэцім і чацвёртым годзе жыцця рогі лася маюць тры адросткі. З кожным годам яны робяцца ўсё больш вялікія і важкія. Аснова адросткаў — паляўнічыя называюць яе «лапатай» — становіцца ўсё шырэйшай. Рогі растуць нармальна і развіваюцца як след ва ўмовах добрага харчавання, спакойнага і прывольнага жыцця. Калі лася часта непакояць і палююць, калі ён харчуецца недастаткова, рогі ў яго растуць слаба і марудна. Ласіха рогаў не мае.

Ідучы па слядах лася, мы прыходзім да яго лежні. Змятая трава захавала адбітак цела жывёліны.

Сляды вядуць нас далей. Справа — нара барсука. Затым ванна дзіка з чорнай гразю. Каля ванны — сляды лісіцы. Яна частавалася тут чарніцамі.

З шумам сарваўся з высокай асіны глушэц і, лопаючы цяжкімі крыламі, праляцеў над нашымі галавамі.

Віталі ВОЛЬСКІ.
(«У лясах над Бярозай»).

БЯРЭЗІНСКАМУ ЗАПАВЕДНІКУ

50
ГАДОЎ

Багаты і разнастайны жывельны свет запаведніка. Тут жыве шмат відаў млекакормячых, паўзуноў, земнаводных і рыб. У біямасе пазваночных значнае месца займаюць капытныя — ласі, алені, казулі, дзікі. З буйных драпежнікаў — мядзведзі, ваўкі, рысі, лісы, янотападобныя сабакі і іншыя віды жывёл. Усё гэта багата ўзятая пад ахову чалавекам. Нягледзячы на мерапрыемствы, якія прымаюцца для аховы дзічыны, у выніку ежавых узаемаадносін, шлюбных боек, натуральных перашкод і антрапагеннага фактару даволі часта ў лясным масіве можна сустрэць трупы дзікіх жывёл.

Значную шкоду дзікім капытным прычыняюць драпежнікі. У 1971—1974 гадах мы сумесна з лясной аховай знайшлі 60 трупай ласёў, аленяў і дзікоў, якія загінулі ад драпежнікаў. 67 працэнтаў капытных гіне ад ваўкоў. Пры даследаванні трупай і мясцовасці ўстаноўлена, што для таго, каб здабыць жывёлу, ваўкі выкарыстоўваюць спосаб загану, калі чарада складаецца з 6—8 драпежнікаў. Так зімой 1974 года на працягу тыдня два ваўкі разарвалі трох аленяў каля Сяргучскага канала. Зарэгістраваны выпадак напаўнення на аленя ў лежні. Апроч маладых ласёў, ваўкі забіваюць і дарослых жывёл. У сакавіку 1972 года ў Ражнянскім лясніцтве два ваўкі разарвалі цэльную ласіху шасцігадовага ўзросту. Калі чарады ваўкоў даволі вялікія,

то яны нападаюць на ласёў розных полаў і ўзростаў.

Улюбёныя месцы нанясення ваўкамі першапачатковых ран — вобласць шыі (з парушэннем крываносных сасудаў) і заднія канечнасці (з пашкоджаннем ахілава сухажылля).

Ваўк прагна накідаецца на ахвяру. Ад забітых жывёл застаюцца толькі поўсць, абрыўкі скуры, капыты і буйныя косці.

Акрамя ваўкоў, значную шкоду капытным пачалі рабіць і мядзведзі. Асабліва ў апошнія тры гады, калі стаялі адносна маласнежныя цёплыя зімы, і гэтыя зьяры мала знаходзіліся ў спячцы. З-за недахопу расліннай ежы ў іх мацней пачаў праяўляцца інстынкт драпежніцтва. Мядзведзь не толькі праследуе ахвяру, ён можа падпільноўваць яе ў засадзе, на сцэжцы да вадапою. Адным ударам лапы ён пашкоджае спінныя пазванкі і пазбаўляе ласёў, аленяў і дзікоў магчымасці ўцякаць. Аб сіле ўдару мядзведзя

ку адцягнуў тушу лася на адлегласць трыста метраў і там закапаў. Ён любіць мяса з душком, але есць і свежае, калі галодны. Сваю здабычу іншым жывёлам ён ніколі не аддае. Так, у Макоеўскім лясніцтве 19 лістапада 1973 года быў успуджан мядзведзь побач з тушай пяцігадовага лася, закапанай ім. Паблізу ваўкі зрабілі некалькі сцежак, падыходзячы да яго, аднак мядзведзь не аддаў ім здабычу. І тады ваўкі на адлегласці 200 метраў ад мядзведзя разарвалі другога лася.

Рысь у асноўным нападае на маладняк ласёў і аленяў, але зарэгістравана некалькі выпадкаў напаўнення рысі на двухгадовае ласянё і старога аслабелага аленя. Раны сваім ахвярам рысь у асноўным наносіць кіпцюрамі.

Нязначная частка капытных (зарэгістравана 8 выпадкаў) гіне і ў час гону. У бойках звычайна перамагаюць дужэйшыя, але часам пераможцамі выходзяць

ПРЫЧЫНЫ ГІБЕЛІ ДЗІКІХ КАПЫТНЫХ

дзя можна меркаваць па такім выпадку, які адбыўся зімой 1973 года. У час гону сякач стаў на абарону чарады дзікоў, уступіўшы ў адзінаборства з мядзведзем. Пры абследаванні дзіка, які меў вагу 160 кілаграмаў, устаноўлена, што мядзведзь нанёс яму настолькі моцны ўдар у вобласць шыі, што паламаў плечавыя косці. Мядзведзь разарваў грудную клетку ахвяры і выпіў кроў, аднак мышачныя тканкі чамусь не крануў (магчыма, таму, што дзікі ў час гону маюць спецыфічны пах). Потым, прайшоўшы тры-чатыры кіламетры, забіў аленя (сакку) трохгадовага ўзросту і з'еў 13 кілаграмаў мышачнай тканкі. Мы зарэгістравалі два выпадкі, калі мядзведзь забіраў здабычу ў ваўкоў. У адным выпад-

і больш слабыя жывёлы, у якіх своеасабліва размешчаны рогі з вострымі адросткамі. Аб сіле ўдараў, якія жывёлы наносіць адна адной, можна меркаваць па абломках рагоў, сабраных на месцы баёў, і ранах, выяўленых пры ўскрыцці жывёл.

Выпадкі браканьерства найчасцей назіраліся на ўскраіне запаведнай тэрыторыі Докшыцкага раёна, дзе ў летні перыяд 1974 года былі забіты два ласі. На жаль, браканьераў знайсці не ўдалося. За адстрэл мядзведзя і дзіка група браканьераў была строга пакарана. Органы міліцыі гэтага раёна пакуль бяздзейнічаюць і на падаўнення лясной аховы спісы незаконнага захоўвання агнястрэльнай зброі насельніцтвам зусім не

Гэтыя алені загінулі ў бойцы

СКАПА

Лось, забіты і закапаны мядзведзем

рэагуюць. Неабходна адзначыць, што шмат капытных гіне ў рацэ Бярэзіне, асабліва ў час утварэння шугі. Зімой 1974 года лясной ахове ўдалося выратаваць дарослага аленя-самца. Аказваючы дапамогу дзікім жывёлам, трэба захоўваць выключную асцярожнасць. Адчуўшы сілу, жывёла можа прыняць абаронную позу.

Ніводзін выпадак гібелі дзікіх жывёл не павінен заставацца па-за ўвагай палюўнічых, заолагаў, ветспецыялістаў, а таксама шырокіх колаў грамадскасці.

В. ЛІТВИНАУ,
старшы навуковы супрацоўнік.

В. ШЫНКЕВІЧ,
інжынер па ахове лесу.

В. ІЛЬЯСЕВІЧ,
старшы палюўніцтвазнаўца.

Фота В. Літвінава

Пасля ледзянога палону

Мала хто ведае гэтую рэдкую з цёмна-бурай спінай і белым брушкам драпежную птушку. Яна добра вядома толькі рыбакам, якія праводзяць шмат часу на вадаёмах і неаднаразова назіралі паляванне скапы на рыбу.

Распаўсюджана скапа вельмі шырока. Яна жыве на ўсіх мацерыках Зямлі, з'яўляючыся птушкай-касмапалітам, нідзе не дасягае вялікай колькасці.

У Беларусі скапу зрэдку можна сустраць толькі там, дзе прыродныя ўмовы адпавядаюць спосабу яе жыцця. У Віцебскай вобласці скапа сустракаецца найчасцей.

Месцам жыхарства скапы з'яўляюцца багатыя на рыбу вадаёмы — вялікія рэкі, азёры і вадасховішчы. У адносінах харчавання скапа — вузкасפעцыялізаваны драпежнік. Толькі рыба складае аснову яе харчавання. Для здабычы рыбы скапа мае шэраг характэрных прыстасаванняў. Ад позірку жоўтых вачэй птушкі не схваецца ніводны рух рыбы ў вадзе. Вострыя, крута загнутыя і доўгія кіпцюры надзейна ўтрымліваюць слізкую рыбу. Прычым у скапы два пальцы дужых ног накіраваны ўперад, а два — назад. Утрыманню рыбы садзейнічаюць вострыя калючкі, густа размешчаныя з ніжняга боку пальцаў. Такі дасканалы хапальны апарат ног дазваляе скапе здабываць нават буйных рыб, якія жывуць у верхніх сляях вады. Апярэнна скапы шчыльнае і амаль не змочваецца вадой.

На даволі вялікай тэрыторыі Бярэзінскага запаведніка гнездзіцца ўсяго дзве пары гэтых рэдкіх драпежных птушак. Гнездавыя ўчасткі іх размешчаны на адлегласці амаль 40 км. Адна пара кожны год займае сваё гняздо на высокай сасне ў Бярэзінскім лясніцтве (квартал 157). Паляваць на рыбу птушкі ляцяць на азёры Плаўна і Ольшыца, якія знаходзяцца на адлегласці аднаго кіламетра ад гнязда. Другая пара гнездзіцца ў Палікскаім лясніцтве, у амаль не даступным участку лесу (урочышча «Увязак»). Па рыбу скапы лятаюць на возера Палік і буйныя старыцы ў пойме Бярэзіны.

Скапы прылятаюць ранняй вясной, як толькі пачне раставаць лёд на азёрах, а нізіны запаўняюцца веснавымі водамі, што звычайна бывае ў канцы першай дэкады красавіка. Заўважана, што ў перыяд нерасту шчупакоў, скапы спрабуюць паляваць на іх. Па меры таго, як устанаўліваецца цёплае надвор'е, птушкі ўсё часцей пачынаюць наведвацца да свайго гнязда. Рамантуюць і паднаўляюць яго, прыносячы невялікія галінкі і дубчыкі. З гадамі гняздо скапы прымае выгляд даволі грувасткага збудавання.

У пачатку мая самка адкладвае ў гняздо звычайна 3 блакітныя, з бурымі плямамі яйкі, і птушкі папераменна пачынаюць наседжваць іх. Прыкладна праз месяц з'яўляюцца птушаняты, якія прыносяць бацькам новыя клопаты. У першы тыдні жыцця птушанят неабходна сграваць і адначасова здабываць ім ежу. Паступова — з узростам — птушаняты патрабуюць ежы ўсё больш і больш. Са святання і да самага вечара дарослыя птушкі няспынна кружаць над бліжэйшымі вадаёмамі, шукаючы рыбу для сваіх птушанят. Заўважыўшы рыбіну ля паверхні вады, скапа складае крылы

і каменем падае ўніз. Са здабычай скапа проста, як па кампасу, ляціць да свайго гнязда. Рыбу нясе ў лапах, моцна сціснуўшы яе кіпцюрамі.

У жніўні маладыя скапы пачынаюць вылятаць з бацькамі на бліжэйшыя вадаёмы, дзе спрабуюць самастойна лавіць рыбу, але гэтая справа ім даецца не адразу. Яшчэ доўга бацькі вымушаны падкармліваць сваіх вялікіх птушанят. У верасні скапы вядуць вандрунае жыццё і паступова адлятаюць на поўдзень.

Як было ўжо сказана, асноўным кормам для скапы служыць рыба. Але ў некаторыя дні, калі скапе доўга не ўдаецца злавіць рыбіна, а гэта здараецца не так ужо і рэдка, яна вымушана здабываць і іншую ежу, напрыклад, жаб, грызуноў. Зрэдку, напэўна, пры адсутнасці рыбы, скапа нападае на птушанят дзікіх качак. Так супрацоўнік запаведніка М. Цудзік у чэрвені 1972 года назіраў, як скапа пасля неаднаразовых спроб скапіла невялікае качанё з вывадку чырकोў, якія пераплывалі ў гэты час адкрыты плёс возера Палік. Але ловіць качанят скапа рэдка і робіць гэта вельмі няўдала, не так спрытна, як чаротавы мышалоў.

Летам 1973 года адбыўся цікавы выпадак, са скапой на возеры Палік. Тры дні стаяла кепскае надвор'е: халодныя вецер і дождж. Рыба пахавалася ў глыбокія ямы. Возера здавалася мёртвым. Скапа беспаспяхова лятала над цёмнымі хвалямі. Але вось скончыліся дажджы і вецер сціх. Абыходзячы ўчастак возера, я нечакана ўбачыў скапу, якая сядзела на густым кусте вербняка. Нязграбна скокнуўшы 2—3 разы ў бок возера, птушка бездапаможна расплэталася на траве крылы і замерла на месцы. Я вырашыў, што яна хвора, і падышоў да яе. Скапа дазволіла сябе пагладзіць і ўзяць у рукі. Ніякіх пашкоджанняў на ёй я не заўважыў, апярэнна было ў парадку. Чаму ж птушка не паляцела, калі я падышоў да яе? Гэта выявілася адразу. Пад кустом ляжаў недаедзены скапой даволі вялікі лешч, а валлэ птушкі было неймаверна перапоўнена. Аказалася, што скапа так наелася, што страціла здольнасць лятаць. Прынесена ў хату птушка паводзіла сябе даверліва. Праз дзве гадзіны, як быццам з ёй нічога і не здарылася, скапа паляцела праз возера ў бок свайго гнязда. Перад гэтым яна была акальчавана.

Скапа як рэдкі від ахоўваецца ў многіх краінах. У нас адстрэл скапы таксама забаронены. Шкода, якую робіць скапа, паядаючы рыбу, — мізэрная, калі ўлічваць яе нешматлікасць. А фактар натуральнага адбору, як вядома, садзейнічае аздаруленню асноўнай часткі рыб. На жаль, адносіны да скапы як да сур'ёзнага шкодніка рыбнай гаспадаркі яшчэ існуюць у многіх рыбацкіх гаспадарках. Скапа заслугоўвае лепшага — яе неабходна падтрымліваць і ахоўваць. Вельмі шмат страціць нашы азёры і рэкі, калі ў летні дзень над імі не будзе кружыць такая рэдкая і цікавая птушка, як скапа.

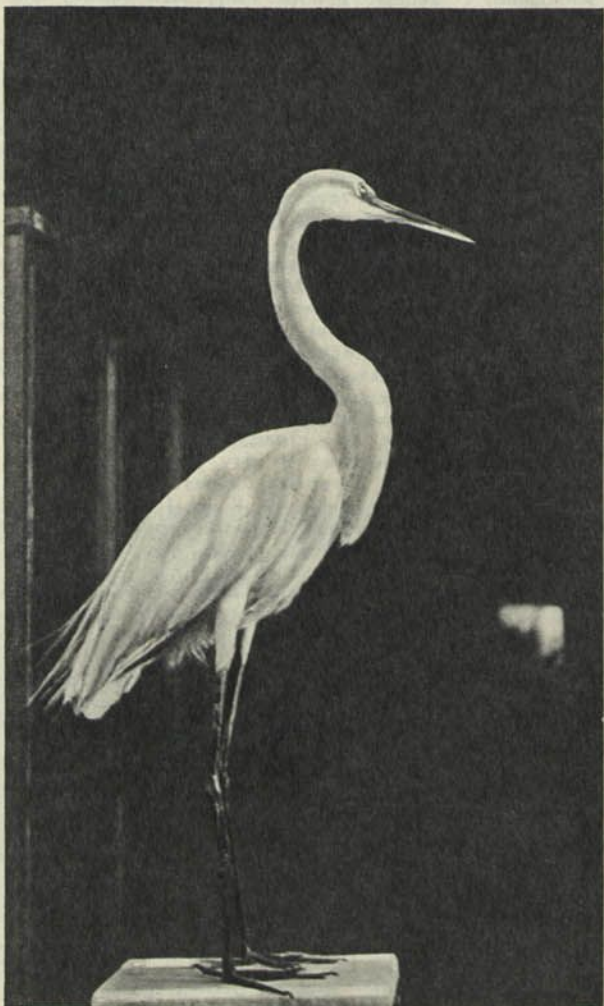
М. ВОЛКАУ,
старшы навуковы супрацоўнік.

Заалагічны музей

З ГІСТОРЫ МУЗЕЯ

Белая чапля

Перад кожным запаведнікам на пачатку яго дзейнасці паўстае неадкладная задача па інвентарызацыі флоры і фауны і стварэнню музея.

У першыя гады Бярэзінскі запаведнік адчуваў востры недахоп спецыялістаў, нешматлікай была і служба аховы. Таму па ініцыятыве Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна і асабіста загадчыка кафедры заалогіі А. У. Фядзюшына сюды былі накіраваны на працу выпускнікі І. Сяржанін і В. Слесарэвіч. Першы займаўся інвентарызацыяй жывёльнага і расліннага свету, другі — таксідэрміяй, г. зн., вырабам чучалаў птушак і дзікіх жывёл.

Пазней у якасці вучня таксідэрміста прынялі мясцовага хлопца А. Хацкевіча, які нягледзячы на нявольнасць, праявіў упартасць і стаў неўзабаве памочнікам Слесарэвіча. Так на пачатку саракавых гадоў пачалося стварэнне музея Бярэзінскага запаведніка.

У 1941 годзе музей разрабавалі нямецка-фашысцкія захопнікі, а потым у час бою з акупантамі будынак музея, дзе размясціліся карнікі, падпалілі партызаны з брыгады «Жалезняка». У агні разам з карнікамі загінулі рэшткі экспанатаў і архіў запаведніка.

Пасля вайны, калі на тэрыторыі запаведніка не засталася ніводнага ўцалелага будынка, клопат па аднаўленню музея ўзяў на сябе ўсё той жа А. Хацкевіч. У 1951 годзе экспанаты з усімі навуковымі калекцыямі былі перададзены Акадэміі навук БССР. У 1959 годзе запаведнік зноў атрымаў права на існаванне. З гэтага часу пачаліся работы па ўзбагачэнню музея.

Цяпер у музеі прадстаўлена больш як 1000 чучалаў птушак і звяроў, рыб, амфібіяў, рэптылій. Ёсць, вядома, і калекцыі насякомых, птушыных яек, рогаў капытных, гербарыі і іншае.

Шматлікія наведвальнікі музея захапляюцца не толькі багаццем і разнастайнасцю фауны мясцовага краю, але і дзіўца таму майстэрству, з якім зроблены экспанаты. Асабліва прыгожымі і запамінальнымі паўстаюць у біягруппах рысі, мядзведзі, арол-беркут, скапа са шчупаком, змеяед з вужом. Пакідае ўражанне буйны буры мядзведзь. Вага яго ў 9-гадовым узросце дасягала 387 кілаграмаў. У адным пакоі з мядзведзем — высакародныя алені, дзікі, бабры, выдры, норкі, гарнастаі, барсукі, ласкі. Чаго тут толькі няма! А колькі птушак: цецерыкі, глушцы, рабчыкі, белыя і шэрыя курапаткі, жураўлі, кулікі, дзікія гусі, качкі і г. д.

Цікавае — заўсёды карысна. І наадварот — карыснае — заўсёды цікава. Тое ж самае можна сказаць і пра музей. Нездарма, колькасць наведвальнікаў штогод павялічваецца, прыкладна, на 30 працэнтаў.

У музеі навуковыя супрацоўнікі запаведніка чытаюць лекцыі, праводзяць гутаркі са студэнтамі, школьнікамі, са спецыяльнымі турыстычнымі групамі, якія атрымалі дазвол на наведванне запаведніка. Экскурсанты знаёмяцца з пытаннямі аховы прыроды.

Экспанаты музея неаднаразова адпраўляліся ў падарожжы. Іх паказвалі на раённых, абласных, рэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных выстаўках.

Акрамя музея, экскурсанты звычайна наведваюць і іншыя памятных мясціны: помнікі абаронцам Радзімы, Сяргучскі канал, вальеры, дзе ўтрымліваюцца зубры, мядзведзі, дзікі.

Л. КОЛБІН.

Рысь

БЯРЭЗІНСКАМУ ЗАПАВЕДНІКУ

50
ГАДОЎ

МЯДЗВЕДЗЬ

У лясах Бярэзінскага запаведніка буры мядзведзь жыве ўсюды. Зараз, па дадзеных сакавіцкага ўліку 1973 года, на плошчы 76 тыс. гектараў налічваецца 35 мядзведзяў. Найбольш часта сляды дзейнасці мядзведзя можна сустрэць у глухіх месцах, якія мала наведваюцца людзьмі.

Зіму мядзведзь праводзіць у спячцы, але ў адрозненне ад іншых жывёл, якія спяць зімой, ён вельмі чулы і лёгка прачынаецца. Аднак ва ўмовах Бярэзінскага запаведніка вядомы выпадкі, калі мядзведзь уладкоўваўся на зіму паблізу праезнай дарогі Мінск—Лепель, на адлегласці аднаго кіламетра ад вёскі Крайцы і каля трохсот метраў ад вёскі Домжарыцы. У такіх выпадках яго не палсхае шум машын і блізкасць чалавечага жылля. З гэтай нагоды ў народзе кажуць, што мядзведзь кладзецца на зіму ў глухіх месцах, але любіць слухаць раўняццю спяванне вясковых пеўняў.

Нам даводзілася сустракаць некалькі мядзведжых бярог. Іх дно было пакрыта подсцілам з моху, асакі, яловых галінак, бярозавай і асінавай лістоты. Былі выпадкі, калі бярогі размяшчаліся пад шырокімі кронамі елак, у кучах ламачча і паміж купінамі на замерзлых балотах. Мядзведзь кладзецца ў бярог з надыходам пастаянных нізкіх тэмператур і вялікага снежнага покрыва. Па назіраннях лясной аховы запаведніка, спачатку кладуцца мядзведзіцы з медзведзьятамі, потым самцы. Найбольш ранні выпадак, калі мядзведзь лёг у бярог, быў адзначан у першай дэкадзе лістапада, а самы позні — 16 снежня 1971 года ва ўрочышчы «Чортава вяселле». Тэрмін залягання мядзведзяў ва ўмовах запаведніка моцна расцягнуты. Некаторыя мядзведзі становяцца бадзьягамі, нападаючы на ласёў і дзікоў. Зімой, у перыяд доўгіх адліг, мядзведзі нярэдка пакідаюць свае бярогі. З наступленнем холаду яны вяртаюцца на свае месцы.

Вясной, калі не хапае корму, мядзведзі нападаюць на свайскіх жывёл або знішчаюць маладняк дзікіх капытных. У 1969 годзе мядзведзь забіў карову на адлегласці 200 метраў ад леснічоўкі «Гурба», куды драпежнік прыходзіў некалькі разоў. У 1974 годзе, у пачатку

мая, каля вёскі Пастрэжжа адбыўся аналагічны выпадак. На гэты раз мядзведзь напад на маладоў карову. Учапіўшыся кіпцюрамі ў яе спіну, ён верхам праехаў на ёй, пакінуўшы больш як дзесяць глыбокіх ран, але пакінуў яе і напад на больш старую ахвяру. Зламаў ёй пазваночнік і пярэднія лапкі, а потым зацягнуў у зараснік вербняку.

Калі з'яўляецца трава і маладое лісце, мядзведзі амаль цалкам пераходзяць на раслінную ежу. Як толькі паспяваюць чарніцы, маліна і брусніцы, яны становяцца асноўным кормам мядзведзяў. Вядома нямала выпадкаў, калі ў раёне кардонаў «Гурба» і «Ув'язак», дзе свайская жывёла пасецца без нагляду пастухоў, мядзведзі не чапаюць іх, хаця і падыходзяць вельмі блізка — на адлегласць 100—200 метраў.

Як правіла, пра сустрэчы чалавека з мядзведзем можна пачуць ад паляўнічых, ды і то часцей за ўсё дзе-небудзь у тайзе, на Алтаі ці ў Забайкалі. А ў нас, у Бярэзінскім запаведніку, такія расказы можна пачуць амаль пры кожнай сустрэчы з работнікамі лясной аховы.

Зімой пазалеташняга года ў час палявання на ваўкоў, ідучы ў загоне, паляўнічы Аляксандр Шыла пачуў моцны трэск. Спыніўшыся, ён убачыў мядзведзіцу, якая стаяла на задніх лапах на адлегласці 20 метраў ад яго. Звер накіраваўся да чалавека, паляўнічы міжвольна ўскрыкнуў. Рэзка павярнуўшыся на месцы, мядзведзіца кінулася ў гушчар. Падышоўшы бліжэй, ён убачыў на роўным месцы паміж бярозай і сасной бярог, у якім ляжалі двое бездапаможных медзведзьянят. Бярог быў заслан сенам і мохам. Паляванне на ваўкоў спынілі, каб не турбаваць мядзведзіцу.

Больш цікавы выпадак адбыўся ў пачатку мінулай зімы. Уначы выпала параша. Раніцой пры чарговым абходзе свайго ўчастка, егер Міхаіл Кузура знайшоў свежыя сляды ваўкоў. Яны зарэзалі ляс і «снедалі». Мядзведзь-бадзьяга, які быў паблізу, адабраў у іх здабычу, паеў, а тое, што засталася, закапаў, закідаўшы ламаччам і мохам. Пачуўшы галасы людзей, мядзведзь пакінуў свой занятак і пачаў адыходзіць. Ваўкі рушылі за ім. Я стаяў «на нумары» і чуў трэск галля. Праз некалькі хвілін мядзведзь з'явіўся з-за кустоў вербняку і накіраваўся ў мой бок. Я страляў у паветра. Напалоханы звер пабег уздоўж лініі стралкоў, і тады яго убачыў другі паляўнічы. Звер набліжаўся. Не дайшоўшы некалькі крокаў да чалавека, ён павярнуў убок і, прарваўшы сцяжкі, знік у лесе.

Пасведках лясной аховы, выпадкі сустрэчы мядзведзя з чалавекам даволі частыя. Часам мядзведзь робіць выпадкі ў бок чалавека, каб яго напалохаць і прагнаць. Мне аднойчы давялося сустрацца з мядзведжай сям'ёй — мядзведзіцай і медзведзьятамі, якія пераходзілі дарогу за сорок метраў ад мяне. Мядзведзіца, ступіўшы два-тры крокі ў мой бок, спачатку прыняла пагрозлівую позу, а пасля пабегла за медзведзьятамі.

Нам не вядомы ніводзін дакладны выпадак нападения мядзведзяў на чалавека. Такім чынам, мядзведзі, якія жывуць у Бярэзінскім запаведніку, даволі міралюбівыя і робяць выпадкі ў бок чалавека, каб толькі прагнаць няпрошанага гасця ад свайго патомства або здабычы, і ў большасці выпадкаў ад чалавека ўцякаюць.

В. ДУНІН.

ШАТЫ ЯСЕНЕВЫЯ

Ясеневыя лясы ў Беларусі сустракаюцца рэдка. Займаюць 10,4 тыс. га, што складае менш аднаго працэнта ад усёй леснапакрытай плошчы.

Інтэнсіўная эксплуатацыя шыракалістых насаджэнняў, у прыватнасці ясеневых, дыктавалася патрэбамі ў высакаякаснай драўніне. У цяперашні час адносіны да ясеня больш ашчадныя.

У Беларусі ў натуральных умовах сустракаецца адзін від ясеня — ясель звычайны, ці высокі. Гэта — магутнае дрэва з прамым ствалам.

У Бярэзінскім запаведніку ясеннікі займаюць 171 гектар. Асобныя экзemplяры ў 150-гадовым узросце дасягаюць трыццаціметровай вышыні. Запас драўніны — 320 кубаметраў на гектар.

Асноўныя масівы ясеня ў запаведніку засяроджаны на забалочаным правабярэжжы Бярэзіны і ва ўпадзіне ля возера Палік. Ясель трапляецца ў дубняках, аleshніках і ельніках, размешчаных у паўднёвай частцы і ўздоўж усёй поймы і прытокаў Бярэзіны.

У запаведніку вылучаны тры тыпы ясеннікаў — кіслічны, сныцевы і папаратнікавы. Супольнымі пародамі звычайна бываюць вольха чорная, бяроза пушыстая, дуб, елка звычайная, ліпа, асіна і іншыя. У падлесніку — рабіна звычайная, брызгліна барадаўчатая, парэчкі чорныя, брусніца, каліна, вярба.

Менавіта ў ясеневых лясах запаведніка зарэгістраваны такія рэдкія расліны, як зубніца цыбулепадобная і мядзведжая цыбуля.

Ясель надзвычай патрабавальны да глебы. Тут ён уступае толькі ільму. Ясеннікі любяць перагнона-глебовую глебу, падасланую водна-ледавіковымі пяскамі. Вельмі адчувальны ясель да цяпла і вільгаці.

Ясеневыя лясы запаведніка ўяўляюць сабой складанае згуртаванне драўнінай, кустоўнай і травяністай расліннасці. Ясеневы лес — унікальны аб'ект для вывучэння.

Д. НЕЛІПОВІЧ,
малодшы навуковы супрацоўнік.

Бури мідзведзь і яго Уладанні
Фота М. Ш а р а я

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ МЕЛЯРАЦЫІ

Праблемы павышэння эфектыўнасці меліярацыі і выкарыстання меліяраваных зямель Беларусі, Літвы, Латвіі і Эстоніі абмяркоўвала навукова-вытворчая канферэнцыя. Яна праводзілася ў Мінску Заходнім аддзяленнем Усесаюзнай акадэміі сельскагаспадарчых навук імя Леніна, Міністэрствам меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР, «Галоўпалесеводбудам» Мінводгаса СССР, Беларускім навукова-даследчым інстытутам меліярацыі і воднай гаспадаркі.

У рабоце канферэнцыі прымалі ўдзел кандыдат у члены Палітбюро ЦК КПСС, першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі П. М. Машэраў, сакратар ЦК КПБ В. С. Шавялуха, намеснік загадчыка сельскагаспадарчага аддзела ЦК КПСС С. В. Засухін, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР М. М. Севярынёў, загадчык сельгасаддзела ЦК КПБ М. А. Сухій, міністр сельскай гаспадаркі БССР В. А. Казлоў, начальнік Галоўнага ўпраўлення Міністэрства меліярацыі і воднай гаспадаркі СССР В. І. Камісараў, акадэмік-сакратар аддзялення гідратэхнікі і меліярацыі, член прэзідыума УАСГНІЛ Б. Б. Шумакоў, кіруючыя работнікі партыйных, савецкіх і сельскагаспадарчых органаў, спецыялісты і арганізатары меліярацыйнага будаўніцтва.

Уступным словам канферэнцыю адкрыў акадэмік-сакратар Заходняга аддзялення УАСГНІЛа С. К. Скарапанаў.

Аб шляхах удасканалвання меліярацыі зямель у Беларусі далажыў міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР В. І. Паўлючук. З дакладам «Новае ў арганізацыі і выкарыстанні меліяраваных

зямель у Літве» выступіў міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі Літоўскай ССР І. І. Вялічка. Прагрэсіўным метадам меліярацыі і выкарыстання меліяраваных зямель у сваёй рэспубліцы прысвяціў даклад намеснік міністра меліярацыі і воднай гаспадаркі Латвійскай ССР Н. Г. Вальтэр. Першачарговыя праблемы комплекснай меліярацыі зямель Беларускага Палесся асвятліў начальнік «Галоўпалесеводбуду» В. В. Яромленка.

Заслуханы таксама шэраг дакладаў вучоных. Аб метадах меліярацыі дзярновападзолістай пераўвільготненай глебы БССР расказаў дырэктар Беларускага НДІ меліярацыі і воднай гаспадаркі В. М. Зубец. «Роля меліярацыі ў стварэнні трывалай кармавой базы ў Эстонскай ССР» — тэма даклада дырэктара Эстонскага НДІ земляробства і меліярацыі І. Ю. Юрысона. Навуковым і вытворчым вопытам па меліярацыі і стварэнню культурных лугоў у Літоўскай ССР падзяліўся дырэктар Літоўскага НДІ гідратэхнікі і меліярацыі П. І. Балзравічус. Навукова-тэхнічныя і эканамічныя асновы меліярацыі і стварэння культурных лугоў у Латвійскай ССР выклаў дырэктар Латвійскага НДІ гідратэхнікі і меліярацыі П. Б. Свікліс.

Кіруючыся дырэктывамі XXIV з'езда партыі, адзначалася на канферэнцыі, калгасы і саўгасы, меліярацыйныя і сельскагаспадарчыя органы, вучоныя і спецыялісты Беларусі і Прыбалтыкі дасягнулі пэўных поспехаў. Узрасла вытворчасць прадукцыі земляробства і жылёлагадоўлі, павысілася прадукцыйнасць працы і ўмацавалася эканоміка сель-

скагаспадарчых прадпрыемстваў. Усё больш адчувальныя вынікі дае ажыццяўленне новага этапу аграрнай палітыкі, пачатак якому паклаў сакавіцкі (1965 г.) Пленум ЦК КПСС. У Беларусі меліяраваны амаль кожны трэці, у Літве, Латвіі і Эстоніі — кожны другі гектар меўшай патрэбу ў гэтым зямлі.

Сістэматычна ўдасканальваюцца спосабы меліярацыі зямель, шырэй укараняюцца дасягненні навукі і перадавога вопыту. Узрос тэхнічны ўзровень меліярацыйных сістэм, што дае магчымасць больш рацыянальна выкарыстоўваць водныя і зямельныя рэсурсы. Павышаецца прадукцыйнасць меліяраваных угоддзяў, якая ў Беларусі дасягнула 25, а ў рэспубліках Прыбалтыкі перавысіла 30 цэнтнераў кармавых адзінак з гектара. Меліярацыя паляпшае ўмовы для высокапрадукцыйнага выкарыстання тэхнікі, павышэння эфектыўнасці ўгнаенняў.

Разам з тым удзельнікі канферэнцыі канстатавалі, што сучасны навукова-тэхнічны ўзровень меліярацыі і выкарыстання меліяраваных зямель яшчэ не ў поўнай меры адпавядае характару прадукцыйных сіл калгасаў і саўгасаў, перспектывам інтэнсіфікацыі сельскагаспадарчай вытворчасці. Набыты навуковы і практычны вопыт сведчыць, што шляхам далейшага ўдасканалвання меліярацыйных мерапрыемстваў і выкарыстання меліяраваных угоддзяў прадукцыйная сіла зямлі можа быць сама меней павоена. Дасягненне такіх рубяжоў у бліжэйшыя гады і складае важнейшую задачу навукі і практыкі.

АФІЦЫЙНЫ АДДЗЕЛ

Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды абмеркаваў шэраг пытанняў, якія датычацца аховы паветра, выканання воднага заканадаўства, аховы глебы ад эрозіі і іншыя. Па гэтых пытаннях былі заслуханы даклады адказных работнікаў «Белгалоўэнерга», Магілёўскага гарвыканкома, ўпраўлення сельскай гаспадаркі Ваўкавыскага райвыканкома, Міністэрства прамысловасці будматэрыялаў БССР.

На прадпрыемствах «Белгалоўэнерга» не забяспечваецца зніжэнне забруджанасці навакольнага асяроддзя ў раёнах размяшчэння асобных прадпрыемстваў. Нягледзячы на неаднаразовы разгляд пытання аб незадавальняючым выкананні пастаноў урада і мерапрыемстваў па ахове паветра, прадпрыемствы працягваюць забруджваць навакольнае асяроддзе рознымі выкідамі. Вельмі часта ачышчальныя збудаванні працуюць з паніжанай эфектыўнасцю, нявоечасова праводзяцца планавыя-папераджальныя рамонтны абсталяванні. Гэта і з'яўляецца прычынай таго, што ў паветра выкідаецца шмат попелу, сажы.

37 прадпрыемстваў Магілёва маюць збудаванні для абаротнага выкарыстання вады. 81 працэнт вады ад агульнага яе спажывання на вытворчыя мэты знаходзіцца ў гэтых сістэмах. Для забеспячэння прадпрыемстваў пабудавана 8 рачных водазабораў. У горадзе дзейнічаюць збудаванні бялагічнай ачысткі сцэкаў. Цяпер заканчваецца расшырэнне гарадскіх ачышчальных збудаванняў. У апошнія гады за кошт пераводу на вадкае і газавае паліва 11-ці кацельняў паменшыўся выкід у атмасферу пылагазападобных злучэнняў.

Аднак пытанні аховы вады і паветра ў Магілёве маюць сур'ёзныя недахопы. Марудна будуюцца помпавыя станцыя

і дзюкер праз Днепр, у выніку чаго значная колькасць прамысловых сцэкаў без належнай ачысткі скідаецца ў раку. Прамысловыя прадпрыемствы дапускаюць скіданне бруду ў гарадскую каналізацыю. Паветраны басейн горада працягваюць забруджваць кацельні, транспарт.

За 1968—1973 гады Гродзенскі філіял інстытута «Белгіпразем» склаў праекты ўнутрыгаспадарчага землеўпарадкавання для пляці калгасаў, шасці саўгасаў і вучгаса зааватэхнікума Ваўкавыскага раёна. У праектах прадугледжваюцца глебаахоўныя мерапрыемствы. Праверка 11 гаспадарак, якім уручана дакументацыя супрацьэрозійных мерапрыемстваў, паказала, што на схілах тут праводзіцца папярочная апрацоўка палеткаў, а гэта памяншае змыванне глебы. У адпаведнасці з праектамі на крутых пагорках, якія непрыгодны для сельскагаспадарчага выкарыстання, пасаджаны лес.

Аднак ахова глебы ад эрозіі ў Ваўкавыскім раёне мае істотныя недахопы. Толькі саўгасы «Рось», «Зара» і калгас «Уперад» уключылі ў вытворча-фінансавыя планы на 1973 і 1974 гады аб'ёмы работ па глебаахоўных мерапрыемствах. У астатніх гаспадарках папярочнае ворыва на схілах выконваецца на плошчах, якія ў 3—5 разоў меншыя, чым прадугледжана праектамі.

Кіраўнікі прадпрыемстваў Міністэрства прамысловасці будматэрыялаў БССР недастаткова клапацяцца аб выкананні заканадаўства і пастаноў урада па ахове паветранага басейна ад забруджвання пылагазападобнымі рэчывамі. Прадпрыемствы штосутачна выкідаюць у паветра шмат попелу і сажы, чаднага газу. На большасці прадпрыемстваў не праводзіцца сістэматычны кантроль за эфектыўнасцю работы ачышчальных збудаванняў, не кантралюецца захаванне санітарна-гігіенічных нарматываў паветра.

Па ўсіх абмеркаваных пытаннях Дзяржкамітэт СМ БССР прыняў адпаведныя рашэнні.

КАМБІНАТ НАД ДНЯПРОМ

Міністерства лёгкай прамысловасці СССР сумесна з Цэнтральным навукова-даследчым інстытутам інфармацыі і Цэнтральным праўленнем навукова-тэхнічнага таварыства лёгкай прамысловасці ў верасні мінулага года правялі ў Оршы на ордэна Леніна льнокамбінаце навукова-тэхнічную нараду. Тэма яе — павышэнне эфектыўнасці ачышчальных збудаванняў на аснове сучасных метадаў ачысткі прамысловых сцёкаў.

У рабоце нарады прынялі ўдзел і выступілі з дакладамі кіруючыя работнікі МЛП СССР, супрацоўнікі шэрагу навукова-даследчых устаноў краіны, якія займаюцца воднымі праблемамі, а таксама галоўныя энергетыкі прадпрыемстваў, начальнікі

ачышчальных збудаванняў, супрацоўнікі праектных інстытутаў і спецыялізаваных наладачных арганізацый. На нарадзе адзначаны шэраг прадпрыемстваў, дзе паспяхова вырашаюцца пытанні ачысткі вытворчых сцёкаў, рацыянальна выкарыстоўваецца вада. Да ліку такіх прадпрыемстваў аднесены Аршанскі ордэна Леніна льнокамбінат і Магілёўскі скурзавод.

Нарада прыняла рэкамендацыі, якія накіраваны на ліквідацыю недахопаў у арганізацыі ўліку вады, эксплуатацыі ачышчальных збудаванняў. Рэкамендацыі будуць садзейнічаць укараненню рацыянальных тэхналогій, якія дазваляюць скараціць спажыванне вады, спыніць забруджванне вадаёмаў.

В. КАБАНАУ, галоўны энергетык Аршанскага льнокамбіната.

Праект ачышчальных збудаванняў Аршанскага льнокамбіната распрацаваны ў інстытуце «Белдзяржпраект». Збудаванні разлічваліся на ачышчэнне 13,8 тысячы кубаметраў прамыслова-гаспадарчых сцёкаў за суткі. Але к часу заканчэння будаўніцтва (1965 год) колькасць сцёкаў льнокамбіната і горада, які быў падключаны да збудаванняў, перавышала ўжо іх праектную магутнасць і складала каля 18 тысяч кубаметраў за суткі.

З уводам у эксплуатацыю новых аб'ектаў у горадзе колькасць сцёкаў няспынна павялічвалася. Цяпер, напрыклад, сярэднясутачнае паступленне іх, улічваючы льнокамбінат, складае 28—29 тысяч кубаметраў.

Перад калектывам цэха ачышчальных збудаванняў паўстала складаная задача — правесці пусканаладаныя работы, асабліва новае абсталяванне і тэхналогію ачысткі ва ўмовах перагрузкі збудаванняў. Справа ўскладнялася вялікай колькасцю недахопаў у выкананні будаўнічых і асабліва ў падземных камунікацыях. Увесь калектыв аддзела галоўнага энергетыка прыклаў намаганні для паспяховага пуску ачышчальных збудаванняў, выканаў цэлы комплекс мерапрыемстваў, каб забяспечыць максімальную эфектыўнасць ачысткі.

У вытворчых цэхах камбіната былі ажыццёўлены мерапрыемствы, накіраваныя на зніжэнне спажывання вады, укараненне абаротнага выкарыстання, улоўліванне адходаў вытворчасці і нейтралізацыю ў сцёках хімічных рэчываў. З гэтай мэтай у перыяд эксплуатацыі ачышчальных збудаванняў укаранены шэраг рацыяналізатарскіх прапаноў і тэхнічных удасканаленняў, якія дазволілі павысіць эфектыўнасць ачысткі сцёкаў. Асабліва вялікі ўклад у наладку і асваенне збудаванняў унеслі М. Ф. Расолена, В. А. Масквін, А. П. Русанаў, К. М. Бяляева, Г. В. Пашкоўскі, Ю. Е. Мацвееў і іншыя.

Першасныя вертыкальныя адстойнікі мелі істотны канструктыўны недахоп — пераліў вады ў зборны кальцавы жолаб ажыццяўляўся праз затопленыя шчыліны, таму на размеркаванне вады па адстойніку ўплывала месца размяшчэння

кішэні асветленай вады. Асноўную нагрузку несла частка адстойніка, якая прылягае да кішэні, а большая частка ўяўляла, па сутнасці, непраточную «мёртвую» зону. Гэта вяло да значнага скарачэння часу знаходжання вады ў адстойніку (каля гадзіны) замест паўтары гадзіны па норме і было прычынай нізкай эфектыўнасці адстою ўзважаных рэчываў.

Ускладнялася справа яшчэ і тым, што кола зборнага жолаба раздзялялася латком, які падае неасветленую ваду ў адстойнік, а зборная кішэня асветленай вады знаходзілася ў канцы латка.

З мэтай палепшэння работы адстойнікаў перш за ўсё быў закальцаван зборны жолаб асветленай вады, а памеры затопленых шчылін паменшаны па ходу іх набліжэння да зборнай кішэні. Гэтым дасягнута прымусовае раўнамернае размеркаванне вады ў адстойніку і максімальнае выкарыстанне яго карыснага аб'ёму. Эфектыўнасць работы адстойнікаў павялічылася на 7—10 працэнтаў.

Палепшана выкарыстанне біяфільтраў. Для кантролю за надзейнай работай рэактыўных арашальнікаў на размеркавальнай камеры ўстаноўлена сігналізацыя ўзроўню сцёку. Гэта выключае магчымасць перапаўнення камеры. Падаецца сігнал, калі на арашальніку заілены адтуліны, або што ён проста спыніўся і г. д.

Згодна з праектам другасныя адстойнікі былі абсталяваны асобнымі скрабкамі для кожнай секцыі. Рацыяналізатары распрацавалі праект адзінага скрабовага механізма з гідрадамкратамі для перастаноўкі яго на любую секцыю. У час ачысткі адстойнікаў скрабок абслугоўвае адзін чалавек. Гэта значна спрашчае ўмовы эксплуатацыі і знізіла эксплуатацыйныя выдаткі.

Ва ўмовах перагрузкі біяфільтраў адбываецца вялікі вынас з іх нявыспейшай плёнкі актыўнага ілу, якая не асядае ў другасных адстойніках і выносіцца на наступныя звенні ачышчальных збудаванняў. Для ліквідацыі гэтага недахопу перад вадазборнымі латкамі былі ўстаноўлены паўпагружаныя дошкі заглыбленага тыпу, якія затрымліваюць іл, што плавае на вадзе. На скрабковым механізме, акрамя асноўнага ніжняга скрабка, устаноўлены верхні, які працуе адначасова з ніжнім. Пры ачыстцы адстойнікаў адначасова з выдаленнем са дна

ілу адбываецца збор і выдаленне тлушчавай плёнкі і плаваючага ілу з іх паверхні.

Удасканалены і іншыя вузлы збудаванняў: дрэнажная станцыя, пескалоўкі, хларатарная.

Шмат увагі ўдзелена распрацоўцы арганізацыйных пытанняў. Абсталяванне і камунікацыі замацаваны за абслугоўваючым персаналам. Арганізаваны пастаянны лабараторны кантроль за эфектыўнасцю работы кожнага звяна ачысткі. Работа ачышчальных збудаванняў адлюстроўваецца ў сутачных графіках і даводзіцца да ведама калектыву. Гэта дазволіла падняць ініцыятыву работнікаў і павысіць адказнасць кожнага за даручаны ўчастак работы.

Пералічаныя арганізацыйна-тэхнічныя мерапрыемствы дазволілі, нягледзячы на значныя цяжкасці эксплуатацыі збудаванняў, дабіцца неблагіх вынікаў. Эфектыўнасць ачысткі сцёкаў знаходзіцца ў межах дапушчальных норм.

Дзякуючы рацыянальнай арганізацыі працы і ўкараненню комплексу тэхнічных мерапрыемстваў, у 1973 годзе сэканомлена 64 тысячы рублёў.

На камбінаце не спыняецца работа па скарачэнню спажывання вады і павелічэнню абаротнага выкарыстання.

З пускам трэцяй чаргі камбіната ў 1973 годзе ўведзена ў эксплуатацыю перадачыстка прамысловых сцёкаў, якая абсталявана ўсерадняльнікам ёмістасцю 3 тысячы кубаметраў, паветравыдзімальнай станцыяй і флататарам. Увод збудаванняў папярэднія ачысткі прамысловых сцёкаў дазволіў ліквідаваць залпавае скідванне бруду.

Цяпер у Оршы набліжаецца тэрмін задачы новых гарадскіх ачышчальных збудаванняў магутнасцю каля 50 тысяч кубаметраў за суткі з поўнай біялагічнай ачысткай. Ачышчальныя збудаванні льнокамбіната ў схеме новых збудаванняў будуць выконваць ролю папярэдняй, частковай ачысткі прамысловых сцёкаў. Пасля вады на даачытку будзе накіроўвацца на азратэнкі новых збудаванняў, праходзячы поўную біялагічную ачыстку.

Як вядома, не ўся вада з ачышчальных збудаванняў выкарыстоўваецца паўторна ў абаротных сістэмах. Значная частка яе ідзе назад у Днепр. Мы клалоцімся, каб хвалі нашай вялікай і прыгожай ракі не мутнелі.

І АМАТАРЫ,

Амаль на самым беразе маляўнічага возера Нявіда ў старым сасновым бары стаіць пафарбаваны зялёнай фарбаю двухпавярховы дом. Ад дома ў розныя бакі разыходзяцца асфальтаваныя дарожкі. Пойдзеш адною, убачыш узоры пераноснай кармушкі для аленяў, саланцоў для тых жа аленяў і казуль, трошкі далей заўважыш аўсяны снапок, што вісіць на калку, паглядзіш на саламяныя разборныя стрэшкі, пад якімі ў зімовую сцюжу хаваюцца курапаткі. Другая дарожка прывядзе на бераг возера, дзе ёсць прычал і лодкі. Трошкі ўбакі ад прычала пад соснамі — невялікая хатка. Гэта лазня, тая лазня, што парыць, лечыць, вяртае маладосць. Па трэцяй дарожцы можна трапіць да склада, дзе захоўваюцца снапкі і іншы корм для дзікіх жывёл: там жа, за сцяною склада, калі падыходзяць людзі, на ланцужках у асобных загарадках хвалюцца лайкі і ганчакі. Адна дарожка вядзе да агароджанай металічнай сеткаю пляцоўкі — тут можна паставіць машыну. Недалёка ад гэтай пляцоўкі — невялікая будынічка: летняя кухня. Усё гэта прызначана для адпачынку паляўнічых і рыбалоў, для нагляднай агітацыі: якія рабіць кармушкі, як вешаць снапкі, як размяшчаць саланцы.

Дом паляўнічага і рыбалоў пабудаваны нядаўна Полацкім гаррайсаветам паляўнічых і рыбалоў. І тыя дарожкі, і тыя склады, кармушкі, і прычал — усё зроблена самімі паляўнічымі і егерамі.

Тут, у гэтым цудоўным доме, адбыўся выязны прэзідыум рэспубліканскага савета паляўнічых і рыбалоў. У яго рабоце прынялі ўдзел старшыні абласных саветаў. Прэзідыум разглядаў пытанні аб ходзе выканання здабычы дзікіх капытных і здачы мяса дзяржаве, аб выкананні планавых заданняў, аб сацыялістычным спаборніцтве ў чацвёртым годзе дзевятай пяцігодкі. Адным з важных пытанняў было: «Аб вопыце работы Полацкага гаррайсавета БТПР».

Полацкае таварыства — адно з самых лепшых і ўзорных у рэспубліцы. Яго калектыў — 1250 паляўнічых і 690 рыбалоў-аматараў, аб'яднаных у 39 пярвічных арганізацыяў.

За гаррайсаветам замацавана 71 703 га паляўнічых угоддзяў, у тым ліку 18 840 га лясных. Астатняя плошча — палі, лугі, балоты. На чатырох вадаёмах, замацаваных за таварыствам, створаны зоны спакою для дзічыны.

У гэтых угоддзях шмат ласёў, дзікоў, зайцоў, вадаплаўных птушак, ёсць казулі, глушцы, курапаткі. І з году ў год колькасць дзічыны большае, бо полацкімі паляўнічымі і рыбалоўамі праводзіцца вялікая работа па зберажэнню і памнажэнню фауны. Так для падкормкі звяроў і птушак у 1973 годзе было нарыхтавана і выкладзена сакавітых кармоў 52 тоны, грубых — 7, зернеадходаў — 35, солі-лізунцу — 3 тоны. Для захоўвання кармоў пабудавана 27 сховішчаў, арганізавана 211 саланцоў і 56 падкормачных пляцовак. Гаррайсаветам праводзіцца і агітацыйна-масавая работа на прыродаахоўную тэму: чытаюцца лекцыі і даклады, выдаюцца лісткі і звароты, дэманструюцца кінафільмы і кіначасопісы, афармляюцца стэнды і фотавітрыны. У пярвічных калектывах створаны 23 куткі паляўнічага і рыбалоўа, 16 бібліятэк, працуюць 51 рыбалоўна, стэндавая, паляўнічага сабакаводства і 17 юнацкіх секцый.

Полацкі гаррайсавет паляўнічых і рыбалоў на працягу апошніх гадоў займае прызвыя месцы ў сацыялістычных спаборніцтвах. Як дамагаюцца полацкія паляўнічыя і рыбалоўныя такія паказчыкаў, дзе вытокі гэтых поспехаў? Здаецца, у першую чаргу, у арганізацыйнай і прапагандыскай рабоце, якая будзеца на аснове вельмі добрых адносін партыйных, савец-

кіх і гаспадарчых органаў раёна. З 20 старшын сельсаветаў толькі 3 члены таварыства, з 20 старшын калгасаў — 5, а з 13 дырэктараў саўгасаў — 2 члены таварыства. Але ўсе яны заклапочаны, каб аберагаліся і памнажаліся прыродныя багацці, выступаюць з дзелавымі дакладамі, дапамагаюць транспартам, выдзяляюць кармавыя адходы для дзікіх жывёл. А паляўнічыя і рыбалоўны дапамагаюць гаспадаркам нарыхтоўваць сена, прымаюць удзел ва ўборцы. Другая рыса, характэрная калектыву полацкіх паляўнічых і рыбалоў, — гэта тое, што яны сапраўдныя аматары прыроды, сапраўдныя энтузіясты. І тыя ж сховішчы, і кармушкі, і саланцы, і нарыхтоўка і раскладка кармоў — усё гэта робіцца на грамадскіх пачатках.

Так, славіцца полацкая гаспадарка, бо працуюць там слаўныя людзі.

Не першы год узначальвае райсавет клопатлівы чалавек, сапраўдны прыродалюб Аляксандр Міхайлавіч Шумілаў. Праце ён у таварыстве на грамадскіх пачатках, а асноўная яго работа ў райвыканкоме — ён намеснік старшыні. Клопатаў у яго нямала і акрамя таварыства. Але ў Шумілава ёсць памочнік — Іван Аляксандравіч Казарын.

Пра гэтага чалавека можна доўга раскаваць. За плячыма ў яго багаты жыццёвы вопыт: цяжкае юнацтва, суровыя гады вайны, шматгадовая служба ў арміі — усё гэта выпрацавала ў яго характары самыя лепшыя чалавечыя рысы. Зняўшы ваенную форму, ён прысвяціў усяго сябе ахове прыроды. Іван Аляксандравіч ведае ўсю паляўнічую гаспадарку не горш, чым сваю кватэру. І яго ведаюць усе егеры, паляўнічыя. У яго адкрытае сэрца, ён не крывіць душою, і яму адказваюць людзі тым жа самым. На прэзідыуме Іван Аляксандравіч паказваў ружжо з фараю для начной стральбы. У браканьераў яго адабралі. Ён з такой горыччу і абурэннем гаварыў пра гэтую прыладу, нібыта ружжо было прыстасавана для стральбы не ў звера, а ў чалавека. Як асабістую крыўду, як асабістае няшчасце прымае Іван Аляксандравіч, калі хто-небудзь «крыўдзіць» прыроду. І было прыкра слухаць, што лясная служба не склала ніводнага пратакола на браканьераў.

У Казарына моцная «правая рука» — паляўніцтвазнаўца Іван Мікалаевіч Кокін. Даўно ён працуе ў Полацкім гаррайсавете БТПР. 39 пярвічных калектываў — гэта нямала. Паляўніцтвазнаўца заўсёды павінен ведаць, што там робіцца, хто ў чым мае патрэбу, якія ўзнікаюць цяжкасці. І часта надараецца так, што меры трэба прымаць неадкладна. Ні праліўны дождж, ні мароз, ні сцюжа яго не спыняюць. На першым плане ў яго справа.

Непасрэдныя гаспадары ў паляўнічых угоддзях — егеры. Не скажаш, што ў іх аднолькавыя веды, аднолькавыя адносіны да выканання службовых абавязкаў, але нікому з іх не зробіш сур'ёзных папрокаў у рабоце. І калі ўжо назваць лепшых, то гэта — Аляксандр Антонавіч Дубоўскі, Міхаіл Майсеевіч Куцько.

Аляксандр Антонавіч, да прыкладу, яшчэ з восені плануе, якія спатрэбяцца кармушкі, саланцы, дзе размясціць галечнікі, дзе вызначыць падкормачныя пляцоўкі, бо трэба ўсё прадбачыць, што аблягчае зімоўку звяроў і птушак, і ўсё гэта справа егера і яго добраахвотных памочнікаў — паляўнічых, навучэнцаў школ, усіх аматараў і энтузіястаў, адданых прыродзе. А такіх аматараў і энтузіястаў у Полацкім раёне вельмі шмат.

У. НАЧЭУНЫ,
Д. БЯСПАЛЫ.

І ЭНТУЗІЯСТЫ

ЗИМОВАЯ ПАДКОРМКА ДЗІКІХ ЖЫВЁЛ

Суровыя і снежныя зімы, цвёрды шарпак і галалёдзіца цяжка адбіваюцца на жыцці дзікіх капытных жывёл, асабліва маладняку. Глыбокі снег перашкаджае рабіць далёкія пераходы ў пошуках ежы. У той жа час нізкія тэмпературы вылікаюць узмоцненую цеплаадачу арганізма, якая можа быць папоўнена толькі правільным, каларыйным харчаваннем. Жывёлы зімою пакутуюць ад моцнага знясілення, развіццё маладняку затрымліваецца, частка яго гіне. Знясіленыя самкі не могуць папоўніць нармальны прырост статка. Падкормка дзікіх жывёл у гэты час—адна з першачарговых задач у палляўнічай гаспадарцы.

У прыпісных палляўнічых гаспадарках, лясніцтвах, заказніках і запаведніках чалавек дапамагае дзікім жывёлам перанесці цяжкія зімы, арганізуючы спецыяльныя «сталовыя». Для аленяў і казуль пры пастаянным снежным покрыве ў спецыяльна пабудаваныя кармавыя будаванні кладзецца сена. У зімовы перыяд іх трэба папаўняць сенам некалькі разоў. Кармушкі мэтазгодна ўстанаўліваюць у адкрытых месцах, каб жывёлы, заўважыўшы драпежніка з любога боку, мелі магчымасць своечасова схаватца. Як паказвае практыка, капытныя пазбягаюць кармавак, што ўстаноўлены ў густых зарасніках хмызняку і дрэў. Іншы раз у гаспадарках робяць пераносныя кармавыя ясельнага тыпу. У снежныя заносы такія кармавыя заўсёды можна ўзняць вышэй. Да таго ж, калі кармавыя ўстаноўлены няўдала і не наведваюцца жывёламі, яе заўсёды можна перанесці ў іншае месца.

У поймах лясных ручаёў і рэчак, на лясных паллях трэба ўлетку нарыхтоўваць невялікія стагі сена, каб не падвозіць яго зімою. Каб стагкі не занесла снегам, трэба ставіць іх на падстаўкі ці на невялікі ўстойлівы хмызняк. Алені і казулі ахвотна ядуць сена, раскіданае па дарогах.

У падкормцы дзікіх жывёл, акрамя сена, вялікае значэнне маюць вярбы, асіны і іншых лісцевых парод. Іх кладуць на снег ці развешваюць на хмызняк ля кармавак. Вярбы трэба нарыхтоўваць з сярэдзіны мая да сярэдзіны чэрвеня. Малады аднагадовыя парасткі вярбы, асіны, бярозы, ясеня, дуба, ліпы, таполі, рабіны трэба зразаць разам з лісцем і звязваць у пучкі дыяметрам 20 сантыметраў. Мэтазгодна звязваць у пучкі разам некалькі парод парасткаў, каб жывёлы маглі выбраць тую, што ім патрэбна. Кожны вярбы перад сушэннем апырсваецца 15—20% раствора кухоннай солі. Сушыць вярбы трэба ў памяшканні з добра вентыляцыяй, звычайна на гарышчы.

Для ласёў, якія неахвотна падыходзяць да стагоў і пазбягаюць кармавак, робіцца валка асіны дыяметрам 10—15 сантыметраў. Кара асіны вабіць, акрамя ласёў, яшчэ зайцоў і казуль. Высечку асіны на падкормку неабходна ўзгадняць з мясцовым лясгасам ці лясніцтвам. Ласі трымаюцца ля паваленых асін і амаль цалкам ачышчаюць ствалы ад кары.

Падкормка дзікоў пачынаецца з восені. У загадзя намечаныя месцы час ад часу выкладаюць невялікую колькасць бульбы ці кукурузы, каб жывёлы «запомнілі» месцы сваіх «сталовых». Рэгулярна атрымліваючы ежу, дзікі не ідуць далёка ад месца падкормкі. Чым больш выпадае снегу і мацнейшыя морозы, тым болей павінны атрымліваць дзікі корму. У пачатку зімы, калі снег яшчэ неглыбокі, бульбу выкладаюць праз двое сутак з разліку адзін кілаграм на дзіка ў суткі. Пры павелічэнні снежнага покрыва, бульбу выкладаюць праз дзень і норму павялічваюць да трох кілаграмаў. Акрамя бульбы, тут выкладаюць салому, з якой дзікі робяць вялікія, глыбокія лагавы, залагаючы ў іх тут жа, у месцах падкормкі. У час работы ў дзяржаўнай запаведна-палляўнічай гаспадарцы «Белавезская пушча» мне даводзілася назіраць за статкамі дзікоў па 30—40 галоў, якія ўсю зіму трымаліся на месцах падкормкі. Егеры штодзень у вызначаныя гадзіны прывозілі дзікам дзённую норму бульбы. Калі жывёл не было блізка, дастаткова было егеру стукнуць рыдлёўкай аб сані, як дзікі спыталіся да «сталовай». За зіму дзікі так прывыклі да егераў, што нават не хаваліся ад іх,—адбегуць метраў на 200 і чакаюць, пакуль егеры разгрузаць корм.

У час падкормкі павінен весціся і ўлік дзікоў, таму што егер бачыць і пазнае «ў твар» кожную жывёліну. Акрамя таго, абгульняючы дадзены ўлік на ўсіх падкормачных пляцоўках, атрымліваюць агульную колькасць дзікоў на падкормцы ў кожнай палляўнічай гаспадарцы.

Часта ў палляўнічых гаспадарках робяць камбінаваныя кармавыя будаванні. Дзікім капытным, таксама як і свойскім жывёлам, неабходна соль. Даследаваннямі ўстаноўлена, што соль мяшчае кампаненты мінеральнага харчавання, якое спрыяе абмену рэчываў, утварэнню рагоў, змене валасянога покрыва і г. д. Аленям і казулям, што жывуць выключна ў хваёвых насаджэннях, мінеральная падкормка патрэбна больш, чым тым, якія жывуць у мяшаных насаджэннях з разнастайным кормам. Соль спрыяе засваенню грубай зімовай ежы жывёл, пладавітасці самак, нармальнаму развіццю эмбрыёнаў. У палляўнічых гаспадарках, акрамя кармавак-саланоў, трэба будаваць прасцейшыя саланы ў пнях дрэў. У пнях вышыней не менш як 50 сантыметраў робяць паглыбленні, якія набіваюцца каменнай соллю-лізунцом ці кухоннай соллю. Соль добра закладаць у дрэннае надвор'е, тады яна лепш пранікае ў драўніну пня. Калі пень насычаны соллю дастаткова, яе трэба дабаўляць два разы ў год: ранняй вясною і ўвосень. Палляўніцтвазнаўцы з Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі лічаць, што лепш закладаць саланы вясною, таму што гэта спрыяе хутчэйшаму ўзнаўленню сілы жывёл, знясіленых на працягу цяжкага зімо-

Кармушка для аленяў

вага перыяду. Практыкі сцвярджаюць, што закладаць саланы лепш з восені, таму што патрэбна час, каб звяры знайшлі і прывыклі да яго. Саланы трэба ўстанаўліваць у месцах, дзе жывёлам быў бы забяспечан спакой, далей ад магістральных шматлюдных дарог. Нягледзячы на тое, што саланы неабходны жывёлам на працягу года, больш актыўна яны наведваюцца ў канцы зімы і вясною. Вясной цэльным, а потым і кормячым самкам больш патрэбна мінеральная падкормка. Наяўнасць саланоў прадухіляе магчымае атручванне капытных пакаўніц на палях мінеральнымі ўгнаеннямі. Не рэкамендуецца будаваць «земляныя» саланы, асабліва ў сырых нізкіх месцах. Гэта вядзе да заражэння жывёл глістамі, какацыямі і іншымі захворваннямі.

Своеасаблівым саланом служыць нарыхтаванае ў дажджлівае надвор'е сена, яго называюць яшчэ «бурым сенам». Пры нарыхтоўцы такое сена перасыпаюць соллю. Расход солі—3—5% ад вагі сена. Добра, каб непадален ад саланоў знаходзіўся вадапой. З гэтай мэтай робяць запаруды невялікіх лясных ручаёў ці выкопваюць невялікія вадаёмы. Засуха—вялікае няшчасце для жывёл. У палляўнічых гаспадарках, дзе часта бываюць засухі, трэба будаваць запаруды на ярах і ў лагчынах для затрымання вясновых і дажджавых вод. На гэтых штучных вадаёмах можна разводзіць вадаплаўную дзічыну і рыбу.

Пастаўлена XXIV з'ездом КПСС задача максімальнай інтэнсіфікацыі сельскагаспадарчай вытворчасці распаўсюджваецца і на палляўнічую гаспадарку нашай рэспублікі. І тут асноўнымі яе праблемамі з'яўляюцца павелічэнне выхаду прадукцыі, палляўніцтва яе якасці і зніжэнне сабекошту. Значную ролю ў вырашэнні гэтай задачы адыгрывае ажыццяўленне ў палляўнічай гаспадарцы рацыянальнага і навукова абгрунтаванага комплексу біятэхнічных мерапрыемстваў, у тым ліку і арганізацыя зімовай падкормкі, мэтай якой—павелічэнне запасаў палляўнічых жывёл і павышэнне іх прадукцыйнасці шляхам стварэння больш спрыяльных умоў для іх жыцця.

А. КУРСКОУ,
кандыдат біялагічных навук.
Фота П. Казло

Дзікі на падкормцы

АРГАНІЗАЦЫЯ ПРЫРОДААХОЎНАЙ РАБОТЫ Ў СЯРЭДНЯЙ ШКОЛЕ

Вывучэнне прыродаахоўнай работы ў школе трэба пачынаць з першых класаў і канчаць выпускнымі. Веды па гэтай дысцыпліне не могуць быць абмежаваны нейкімі рамкамі.

Пажадана, каб пытанні прыродаахоўнай работы былі неад'емнай часткай тых пытанняў, якія абмяркоўваюцца на партыйных бюро і сходах камуністаў школы. Толькі тады яна стане па-сапраўднаму бачнай і жыццёвай. Кіруючымі дакументамі ў такой рабоце павінны быць Праграма КПСС, пастановы партыі і ўрада.

Адной з форм пазакласнай работы з вучнямі ў галіне прыродаахоўнага асветніцтва з'яўляюцца прадметныя, тэматычныя або прафесійныя гурткі. У гуртках па зацверджаных праграмах праводзяцца тэарэтычныя і практычныя заняткі, экскурсіі, паходы, экспедыцыі. Гурткі ўдзельнічаюць у дыспутах, сустракаюцца з людзьмі цікавых прафесій, праводзяць алімпіяды, абменьваюцца вопытам работы з іншымі гурткамі. Распрацоўваюць і праводзяць масавыя мерапрыемствы — класныя, прадметныя і агульнашкольныя. Да такіх мерапрыемстваў належаць сезонныя святы «Залатая восень», «Дзень птушак», «Нядзеля лесу і саду», «Свята ўраджая», вечары, ранішнікі, працоўныя дэсанты з арганізацыяй грамадска карыснай працы вучняў, «зялёны» і «блкітны» патрулі, дзе ёсць лясы і вадаёмы.

Заслугоўвае ўвагі такая форма пазакласнай работы, як «клуб». «Клуб» мае сваё ўласнае самакіраванне і кансультантаў. Каб надаць рабоце «клуба» краязнаўчую накіраванасць, трэба мець на ўвазе, што тут вялікае значэнне мае правільны падбор шэфу і свая шэфская дапамога іншым калектывам.

Трэба планавць і ажыццяўляць шырокі абмен экскурсіямі і вопытам работы з іншымі школамі (нават за межамі рэспублікі). Добрыя вынікі дае наведванне школы студэнтамі і навуковымі супрацоўнікамі, а таксама сустрэчы са студэнтамі ў інстытутах і лабараторыях, наведванне запаведнікаў, знаёмства з работай лабараторый па кантролю за чысцінёй паветра і вады, ачышчальных збудаванняў, эксперыментальных архітэктурных майстэрняў і іншых аб'ектаў.

Вынікі назіранняў вучняў адлюстроўваюцца ў фотастэндах, наценных газетах і «Летапісу школы». Вучні павінны выступаць з артыкуламі ў газетах і часопісах, рыхтаваць перадачы для радыё і тэлебачання, здымаць асобныя фрагменты на кінаплёнку ў «Піянерыю», «Поры года» і іншыя дзіцячыя кінахронікі. У апошні час пашырыўся выпуск самадзейных чорна-белых і каляровых фільмаў. Рэспубліканскае таварыства аховы прыроды наладжвае спецыяльныя рэспубліканскія конкурсы такіх работ.

Сур'ёзную ўвагу ў прыродаахоўнай рабоце трэба надаваць пераймальнасці.

Выпускнікі, заканчваючы школу, перадаюць свае аб'екты — дрэвы, лесаахоўныя палосы, скверы — сваім малодшым таварышам і пастаянна падтрымліваюць сувязь са школай.

Падвядзенне вынікаў працы праводзіцца звычайна на агульнашкольнай гадавой канферэнцыі пярвічнай арганізацыі таварыства аховы прыроды.

Нам здаецца, што лепш такую канферэнцыю праводзіць у перыяд зімовых канікул — як вынік каляндарнага года. Можна, вядома, праводзіць такія канферэнцыі і ў асенні перыяд пасля падвядзення вынікаў прыродаахоўнай работы за лета.

Базай для пазакласнай работы навучэнцаў можа служыць кабінет «Жывой прыроды і яе аховы». Тут адбываюцца заняткі гурткаў, размяшчаецца жывы куток, а на сценах — асноўны агітацыйна-масавы і сезонна-феналагічны матэрыял. Адсюль можна весці перадачу радыёгазеты, тут можна праводзіць пасяджэнні піянерскіх атрадаў, практычныя ўрокі малявання з прыроды.

Спецыфіка і змест прыродаахоўнай работы ў школе па кожным прадмеце, а ў біялагічным цыкле і па раздзеле дэдаваны ў інструкцыйна-метадычным пісьме «Аб умацненні прыродаахоўнай работы ў сярэдняй агульнаадукацыйнай школе» ад 7 жніўня 1972 г Міністэрства асветы СССР і аналагічным пісьме Міністэрства асветы БССР, змешчаным у зборніку загадаў № 10 за 1972 г.

Абмен вопытам работы ў гэтай галіне падсумаваны калектывам Томскага педінстытута ў брашуры «Сярэдняя школа і ахова прыроды» пад рэдакцыяй прафесара Б. Г. Іаганзена (выд. Томскага ўніверсітэта, Томск, 1971 г.). Бадай, што гэта найбольш поўны дапаможнік. БААП закупіла ў свой час даволі вялікую колькасць гэтых кніг і распаўсюдзіла іх сярод абласных арганізацый.

Апошнім цыркулярным дакументам для школы ў гэтай галіне з'яўляецца пастанова калегіі Міністэрства асветы БССР. Добрым вытокам інфармацыі з'яўляецца афармленне падпіскі на выразкі з газет і часопісаў па нашай краіне і рэспубліцы, якую ажыццяўляе Мінская гарадская рэкламкантора (падпіска каштуе 40 руб. на год). Пакеты з выразкамі прыбываюць штотыднёва, неабходна толькі дакладна растлумачыць свае інтарэсы.

Беларуская школа мае ўсе магчымасці для шырокага разгортвання плённай працы з вучнямі ў галіне прыродаахоўнай асветы.

В. ЯНУШЭУСКІ,
загадчык кафедры метадыкі выкладання біялогіі і аховы прыроды
Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага,
дацэнт, кандыдат біялагічных навук.

«ПРАМЕНЬЧЫК»

Ужо дзевяць гадоў члены літаратурнага гуртка Гудзевіцкай СШ Мастоўскага раёна выпускаюць літаратурна-краязнаўчы альманах «Праменьчык». Яшчэ ў чацвёртым нумары альманаха было змешчана некалькі работ, прысвечаных апісанню прыроды. Гэта сачыненне Яніны Талочка пра «залатую» ліпу, у крыве якой ужо ў 1705 годзе хаваліся ад шведаў мясцовыя сяляне. Гэта самае вялікае і старое дрэва ў нашай мясцовасці. Колькі яму гадоў, ніхто не ведае. Калісьці дрэва мела сем ствалоў, засталася толькі чатыры: ліпа аддала даніну вайне. «Спалавіненая, пасечаная войнамі, скалечаная, яна, як і наш народ, непераможная і трывалая».

Цікавае сачыненне Белакоза Мікалая пра ліпы, якія ў 1883 годзе пасадзіў Лягонда Пётр Хрыстафоравіч.

У мінулым годзе выйшаў пяты нумар «Праменьчыка». У ім ёсць раздзел «Родная прырода». Тут сачыненне Багдана Эдуарда пра лясок, пасаджаны каля нашай школы ў 1966 годзе, шмат работ прысвечана апісанню асобных дрэў.

Пашпартызацыя дрэў, напісанне гісторыі лясоў і іх назваў — абавязак вучняў. Колькі цікавага можна даведацца і раскажаць іншым пра свае родныя мясціны — лясы, узгоркі, рэкі! Вось некалькі такіх работ.

Вучаніца 8 «а» класа,
Марына БЕЛАКОЗ.

ДРЭВЫ—НАША ЖЫЦЦЕ

У нашым садзе расце восем сосен. Іх пасадзіў мой дзед Занеўскі Адаў Міхайлавіч. Ён нарадзіўся ў 1891 годзе. Дзед памёр, але бабуса гаворыць, што сад пасадзіў ён у 1935 годзе, а сосны — у 1938. Так, гэта было даўно. Галінкі сосен пераплятаюцца з галінкамі сліў і арэшніка. Заўсёды зялёныя, высокія,

стройныя яны ўпрыгожваюць наш сад. Вельмі прыгожыя сосны зімой—у белым убранні. Я вельмі часта хаджу ў сад, каб паглядзець на сосны, палюбавацца іх прыгажосцю. Мае прыгажуні шэлчуцца аб нечым, кланяюцца галінкамі, як бы хочуць сказаць мне: «Добры дзень!» Калі я іду па сцежачцы, засланай апалым асеннім лісцем, абавязкова пагляджу на сосны. Мне здаецца, што няма прыгажэйшых сосен, чым мае. У кожнага чалавека ёсць нешта любімае і дарагое. Больш за ўсё я люблю прыроду, а самае дарагое — гэтыя сосны. Шмат гасцей приходзіць і прылятае да іх. Асабліва весела тут летам. Колькі спявае птушак! Можна, не менш, чым у лесе. На самай вялікай і прыгожай сасне кожны год жывуць галубы. Часта, амаль кожны дзень, можна ўбачыць вавёрачак, якія прыбгаюць з лесу. Можна ўбачыць салаўёў, сінічак, вераб'ёў, дзятлаў і паслухаць спеў салаўя. Зімой часта наведвае наш сад заяц, якога я не паважаю.

Я вельмі люблю прыроду, асабліва раннім летам, калі яна буяе. На жаль, яшчэ ёсць такія людзі, што не разумеюць, якую карысць прыносяць дрэвы.

Галя ЗАНЕЎСКАЯ.

ЧАРОМХА

Як і цяпер, так і раней усе любяць дрэвы. Але чаромха, якая расце пры дарозе, мне самая дарагая. У яе чатыры ствалы. Вялікая, прыгожая і стройная віднеецца яна на фоне блакітнага неба і зеляніны іншых дрэў. Многа прыгод перажыла дрэва. Пасадзіла чаромху жыхарка вёскі Пачуйкі Лявусік Зінаіда Іванаўна, калі ёй было 8 гадоў. З таго часу мінула 39 гадоў. Цяпер Зінаіда Іванаўна працуе на ферме. За добрыя поспехі ў працы ў 1970 годзе была ўзнагароджана медалём. Войны чаромху не кранулі. Якая ж яна чароўная і прывабная! Набракаюць пупышкі і адзін за адным, як парашуцікі, распускаюць лісточкі. Раніцою, калі я еду ў школу, чаромха прачынаецца і паціхеньку шапоча. Мне здаецца, што яна вітаецца са мной і, умываючыся, лагодна махае галінкамі. Вясной, калі ўсё зацаітае, не знойдзеш прыгажэйшага за яе дрэўца. Стаіць яна ў белае сукенцы, нібы маладая дзяўчына. А пах чаромхі, як ён мне мілы!

Летам у спякотныя дні любя пасядзець у цяньку, удыхаючы чыстае, свежае паветра.

Я люблю дрэвы. Саджу іх, паліваю, даглядаю. Дрэвы, як і нашы дзяды і бацькі, змагаліся за лепшае жыццё. У многіх і да сённяшняга часу ёсць асколкі, памяткі суровых гадоў вайны. Лес — гэта наша багацце, радасць і шчасце. Хай з веку ў век квітнее і цвіце наша родная Беларусь з яе лясамі, гаямі, пушчамі і векавымі дрэвамі-волатамі!

Вера ІВАНУСКАЯ.

ЯСЕНЬ

Кожнае дрэва, як і чалавек, мае сваю біяграфію. Каля нашай хаты расце вялікі ясень. Гэта — вельмі прыгожае і старое дрэва. Нават самыя старыя людзі гавораць, што ў час іх маленства ясень быў такім жа. Да яго злятаюцца розныя птушкі, садзяцца на вяршаліну і пачынаюць спяваць. А ясень шуміць і шуміць сваёю лістотай, быццам расказваючы аб тым, што чуў, бачыў за доўгае жыццё. Мне вельмі хочацца даведацца аб гэтым. А расказаць яму ёсць аб чым. Калісьці гэтае дрэва расло недалёка ад панскага дома. Яно бачыла цяжкае жыццё прыгонных сялян. Часта пад ім збіраліся галодныя дзеці, просячы ў пана хлеба. Ясень перажыў шмат войнаў. З аднаго боку ў яго садрана кара. Можна, ён змагаўся з чужынцамі, змагаўся і перамог. І ён стаіць, як волат, бачыць шчаслівае жыццё людзей і, здаецца, радуецца разам з імі.

Ала ХОМКА.

КАШТАНЫ

Гэтыя каштаны растуць недалёка ад маёй хаты. Іх некалі пасадзіў Анатоль Васільевіч Руднік. Цяпер ён жыве ў Рызе, а тады быў яшчэ хлапчуком. Усіх каштанаў дванаццаць. Яны быццам раздзяляюцца на дзве групы. У кожнай групе галіны нахілены ў адзін бок. Паміж імі прагаліна. Некалі на гэтай прагаліне раслі яшчэ два дрэвы. Галіны каштанаў схіляюцца над самай хатай Прышчука Валодзі. З другога боку ад іх расце сад. Амаль у сярэдзіне гэтай групы дрэў стаіць самы вялікі каштан. Здаецца, што ён гаспадар над усімі дрэвамі, і галіны яго раскінуты ва ўсе бакі. Адна галіна ідзе за маладой вішні. Часта вечарам, калі ціха, яны аб нечым доўга шэлчуцца.

Анатоль Васільевіч даўно выехаў з Ляткоў, але пакінуў вельмі добрую памяць пра сябе. Каштаны ўпрыгожваюць нашу вёску. Усе Ляткі ў зеляніне, нібы ў вяночку.

Аляксандр ЛЯВУСІК.

ТРЫ ЛІПЫ

Я вельмі люблю тры ліпы, якія пасадзіў мой дзядуля Шымак Павел Іванавіч у 1896 годзе. Яны ўжо старыя. Гэтыя ліпы стаяць як помнік дзеду. Калі яны шапочуць лісточкамі, мне здаецца, што дрэвы расказваюць пра дзеду, і я ўспамінаю яго. У час Вялікай Айчыннай вайны адна ліпка была пашкодвана, але яна сабрала ўсе свае сілы і выжыла. Таму

яна трохі меншая за сябровак. Калі ехаць у Ганасаўцы, гэтыя ліпы стаяць з левага боку вёскі.

Прыходзіць спякотнае лета, і я, седзячы пад ліпамі, успамінаю дзеду. Мне вельмі дарагія гэтыя тры ліпы. Мой дзед быў адным з арганізатараў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады ў Пачуйках, некалькі разоў сустракаўся з Браніславам Тарашкевічам. Павел Іванавіч быў актыўным членам ТБШ, членам КПЗБ, сувязным сакратара Лунінецкага падпольнага РК КПЗБ. Ён любіў людзей, прыроду, нашу родную Беларусь.

Я пастараюся быць такім, як мой дзед. Пасадзіў і я пяць бярозак. Выраслі яны большыя за мяне і ўжо даюць цянік.

Міця ШЫМАК.

ЛІПКА

Каля нашай хаты расце невялікая ліпка. Ёй пяты год. Пасадзіла я яе ў 1970 годзе. Гэты год супадае з годам нараджэння маёй сястры Наташы. Ліпка яшчэ такая маленькая, што нават ад невялікага ветрыку нахіляецца. А калі пачнецца зіма, дрэўца засне. Яго засыпле снегам, відаць толькі верхавінка. Калі прыгрэе веснавое сонейка і заспяваюць у небе жаваранкі, ліпка прачынаецца. На ёй з'яўляюцца маленькія мякенькія лісточкі. Пабягуць вясёлыя ручайкі і павіншуюць дрэўца з надыходам вясны. Праз некалькі дзесяткаў гадоў ліпка стане дарослым дрэвам і не будзе баяцца ветру. І нам з Наташай будзе прыемна адпачыць пад ёй.

Алена КАСЦЮК.

МАЛАДЫ ЛЯСОК

Па дарозе з Гудзевіч у Рэплю з левага боку дарогі расце лес. Пасаджаны ён недалёка ад гудзевіцкага свінарыка ў 1962 годзе. Ён яшчэ малады, яму дванаццаць гадоў. Плошча яго 3 гектары. Едзеш і любуешся маленькімі, стройнымі, купчастымі сасонкамі. Прыйдзе восень, паскідаюць дрэвы сваё пажоўклае ўбранне, а гэты лясок — заўсёды зялёны.

Яго садзілі вучні Гудзевіцкай школы і калгаснікі. Раней на гэтым пясчаным палетку амаль нічога не расло. Вось тады і вырашылі пасадзіць лес.

Летам тут шмат грыбоў. Добра ў летнюю спякоту паляжаць у цяньку пад сасонамі...

Мінуць гады, і тут зашуміць сасновы бор.

Дзіма УЛАНОВІЧ.

ШЧАСЛІВАЙ ДАРОГІ, ВАНДРОЎНІКІ!

Турызм — паняцце складанае. У кожнага спецыяліста свой погляд на яго: у будаўніка — адзін, у транспартніка — другі... Усе разам узятая і стварае «індустрыю турызму».

У мінулым годзе ў паходах і падарожжах па краіне ўдзельнічала звыш 20 мільёнаў чалавек. Турыстычныя базы, кэмпінгі, гасцініцы СССР могуць прыняць адначасова дзвесце пяцьдзесят тысяч наведвальнікаў.

Хуткімі тэмпамі развіваецца турызм і ў нашай рэспубліцы. У 1973 годзе ў Беларусі дзейнічала сем турбаз, дзве гасцініцы і адзін кэмпінг. У гэтым годзе прыбавяцца яшчэ тры гаспадаркі: турбаза «Лясное возера» на Брэстчыне, «Нёман» на Гродзеншчыне і «Лосвіда» пад Віцебскам. Кожная — на 400 месц. Беларускі савет па турызму і экскурсіях штогод арандуе ў Крыме, на Каўказе каля 2,5 тысячы месц.

У 1974 годзе паслугамі беларускіх турбаз (планавыя маршруты) карысталіся больш за 70 тысяч чалавек. Лічба гэта мае ўстойлівую тэндэнцыю да росту.

Функцыі турыстычных баз, гасцініц і кэмпінгаў разнастайныя. Сюды ўваходзяць: прыём і размяшчэнне падарожнікаў, культурна-бытавое абслугоўванне, выкананне турыстычна-экскурсійных мерапрыемстваў, гарантыя бяспекі і іншае.

Аксіёмай стала патрабаванне: адпачынак на турбазах павінен быць цікавы і змястоўны ва ўсіх адносінах.

Турбазы служаць апорай для вырашэння задач масавага турызму, які ўваходзіць у сістэму фізічнага выхавання савецкіх людзей. Так, на многіх з іх арганізавана здача комплексу ГПА.

Багаты вопыт арганізацыйна-масавай работы накіпілі такія турбазы, як «Высокі бераг», «Беларусь», «Возера Нарач» і іншыя.

Турысцка-экскурсійныя маршруты, распрацаваныя непасрэдна на базах, прыцягваюць шматлікіх аматараў падарожжаў. Не застаюцца па-за ўвагаю і тыя, хто па той ці іншай прычыне не змог набыць пуцёўку: паўсюдна дзейнічаюць пункты пракату.

Маршруты, як правіла, строга дыферэнцыраваны. Для людзей пажылога ўзросту арганізуюцца простыя аднадзённыя паходы. Кожны з іх мае свае асаблівасці, адрозніваецца працягласцю, тэматыкай. З моладдзю — іншая размова. Тут ужо бярэ верх спартыўны бок справы. Зразумела, у адпаведнай прапорцыі з выхаваўча-пазнавальнымі задачамі.

У Дырэктывах XXIV з'езда КПСС па пяцігадовым плане развіцця народнай гаспадаркі гаворыцца: «...развіваць рачныя, марскія, чыгуначныя, аўтамобільныя і паветраныя турысцкія маршруты. Забяспечыць значны рост турысцка-экскурсійных перавозак».

Выконваючы ўказанні партыі, турысцкія арганізацыі рэспублікі ў бягучым годзе намерзілі ажыццявіць 2700 аўтобусных, 112 чыгуначных і 365 паветраных падарожжаў.

У канцы пяцігодкі на транспартных маршрутах адпачне 170 тысяч чалавек, у тым ліку, на цягніках — 50 тысяч.

Хто ён, сучасны аматар вандроўніцтва? Узрост — ад шаснаццаці да шасцідзесяці. Прафесія? Пэралічваць — месца не хопіць. Прадстаўлены ўсе катэгорыі насельніцтва.

Турызм мяняе нават характар транспартных сувязей. Так, у чыгуначнікаў нечакана з'явіўся «смак» да «цягнікоў здароўя», «цягнікоў дружбы» і г. д.

Да нас едуць з усіх куткоў краіны. Характэрна, што ў сувязі з 30-годдзем Перамогі над гітлераўскай Германіяй знач-

ную частку нашых гасцей складаюць тыя, хто вызваляў Беларусь.

Жадаюць пазнаёміцца з нашай рэспублікай і шматлікія замежныя турысты з сацыялістычных і капіталістычных краін. Большасць з іх прыбывае па лініі «Інтуррыста». Але ўжо летась прыёмам іншаземных гасцей займаўся і Белсавет па турызму і экскурсіях. Было абслужана 2,5 тысячы чалавек. Сёлета будзе яшчэ больш.

Турысты з краін капіталу ўважліва пераконваюцца, наколькі хлуслівай бывае буржуазная прапаганда, калі яна спрабуе фальсіфікаваць дасягненні Савецкага Саюза і, у прыватнасці, Беларусі. Пакідаючы гасцінню беларускую зямлю, французы, немцы, італьянцы і іншыя вязуць з сабой цёплыя і багатыя ўспаміны. Турызм дапамагае развіваць узаемаразуменне народаў. Асабліва ўзрастае яго роля ва ўмовах цяперашняй міжнароднай разрадкі.

Турызму многае дадзена. А з таго, каму многа дадзена — многа і патрабуецца. Асабліва гэта датычыцца кваліфікацыі экскурсаводаў, інструктараў, гід-аў. За апошні час у рэспубліцы падрыхтавана тысяча экскурсаводаў. Гэта людзі з вышэйшай адукацыяй і багатым вопытам педагагічна-прапагандыскай работы, удзельнікі партызанскага руху, інжынеры, архітэктары, работнікі культуры і мастацтва.

Абсалютная большасць пуцёвак на ўсе маршруты і турбазы распаўсюджваецца праз прафсаюзныя камітэты па месцу працы і вучобы. Частка пуцёвак паступае для продажу ў мясцовыя саветы турызму і экскурсій.

І. ІВАНЮШЫН,
намеснік старшыні Белсавета па турызму і экскурсіях.
Фота А. Чуланова

ДА СУСТРЭЧЫ, ГОРЫ!

Горы! Грозныя, велічныя, непаўторныя. Яны заўсёды вабяць да сябе. І калі чалавек хоць раз пабывае ў іх паднябесным царстве, ён назаўсёды застаецца ў палоне сваіх успамінаў. Таму што першая сустрэча з гарамі — нібы першае каханне.

...Цягнік у Мінеральныя Воды прыбывае раніцою. Ноч яшчэ не паспела скінуць з сябе сон, а мы «прыклеіліся» ўжо насамі да вокнаў вагона. Дзе ж яны, горы? Але за вокнамі ў смуге бачны толькі зялёныя пагоркі. А калі мы праязджалі па Баксанскай цясніне, нашаму здзіўленню не было канца. Горы паўставалі вакол нас з усіх бакоў. Іншы раз рабілася боязна: нібыта вось-вось скалы рухнуць на наш маленькі аўтобус.

У Цярсколе — першая начоўка. Не паспелі паставіць палаткі, а ўжо бяжым на горныя схілы, дзе палераджальны надпіс: «Асцярожна! Рададэндраны». Колькі мы не поўзалі па траве, так і не ўбачылі гэтых цудоўных белавата-празрыстых кветкі. Пазней мы даведаліся, што адцвілі рададэндраны даўно, калі раставаў снег.

Сёння для нас, навічкоў, цяжкі дзень. Ідзем на перавал Чыпер-Азлу.

Раніца. На нашых вачах абуджаліся горы, абласканыя першымі праменьнямі сонца. І вось яны, радасныя, заззялі, заіскрыліся. І калі раней я лічыла, што «касмідныя», незвычайныя фарбы створаны толькі фантазіяй Рэрыха, дык тут усю гэтую цудоўную гаму мы ўбачылі на свае вочы.

Але горы вельмі зменлівыя. Калі спускаліся з перавалу, нас падганялі хмары, што набеглі з-за далніх хрыбтоў. Вось-вось пачнецца дождж. Разам з намі з суседніх схілаў з ровам коцяцца каменні. Быццам здзікая конніца спускаецца з нябёсаў. У палатках мы прыслухоўваемся да гэтага паветранага нябачнага «бою». Нястрымны гром і маланкі змагаюцца з гарамі.

Тут, у гарах Каўказа, у Айчынную вайну ішлі жорсткія баі. Гінулі нашы воіны, адбіваючы атакі азвярэлых фашыстаў. Мы памятаем гэта і нясем на перавал Басу кветкі. Беражліва кладзем іх ля помніка абаронцам Каўказскага хрыбта.

Даўно скончыліся летнія паходы. Калі хто-небудзь з маіх сяброў па ўніверсітэцкім клубе турыстаў-альпіністаў прынясе фатаграфіі, то зноў і зноў успамінаем паходы, жыццё ў альпінісцкім лагеры, і, канечне, абмяркоўваем планы на будучыню. Таму што без гор мы не ўяўляем свайго жыцця. Горы захапілі нас назаўсёды.

Т. СЕНЧЫК,

студэнтка факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна.

Ускладанне кветак да абеліска абаронцам Радзімы

У гарах Каўказа

Фота В. Яркова

ЗАСЛУЖАНАЕ ПРЫЗНАННЕ

У распаўсюджванні прыродаахоўных ведаў сярод насельніцтва народныя ўніверсітэты аховы прыроды займаюць адно з пачэсных месцаў.

Паляпшэнню іх дзейнасці ў значнай ступені дапамагае пастава аб мерах па далейшаму развіццю і ўдасканаленню работы народных ўніверсітэтаў. Вырас іх метадычна-навуковы патэнцыял. Набыла большую глыбіню агітацыйна-масавая работа.

Гомельскі народны ўніверсітэт аховы прыроды створаны чатыры гады таму назад. Часу мінула дастаткова, каб аглянуцца на зробленае.

Возьмем, напрыклад, мінулы вучэбны год. Праведзена дзесяць заняткаў, дэманстравалася трыццаць спецыяльна падбраных кінафільмаў, прачытана трыццаць чатыры лекцыі. Вось назвы некаторых з іх: «XXIV з'езд КПСС і ахова навакольнага асяроддзя», «Прыродныя багацці СССР і іх значэнне для чалавека», «Прырода і тэхнічны прагрэс», «Зялёныя насаджэнні і даўгалецце», «Праблемы аховы атмасфернага паветра» і ін-

шыя. Словы падзякі не раз чуліся ў адрас лектараў — кандыдата сельскагаспадарчых навук М. Беразенкі, заслужанага ўрача рэспублікі, кандыдата медыцынскіх навук І. Друяна, кандыдатаў біялагічных навук Л. Крушава і І. Расошка. Усяго лектарская група налічвае 35 чалавек, з іх — тры доктары і восем кандыдатаў навук, астатнія — высокакваліфікаваныя спецыялісты.

Пры ўніверсітэце функцыянуе савет садзейнічання, які ўзначальвае заслужаны дзеяч культуры БССР, дырэктар Палаца культуры імя У. І. Леніна М. Сімкоўскі.

На пасяджэннях савета абмяркоўваюцца разнастайныя пытанні: «Маладзё і ахова прыроды», «Вынікі рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі» і іншыя.

Некалькі слоў пра кантынгент слухачоў. Заняткі наведваюць, у асноўным, настаўнікі біёлагі, выхавальнікі дзіцячых устаноў, работнікі аўтагаспадарак, навучэнцы тэхнікумаў і вучылішч.

Атрыманыя веды і навыкі прымяняюць

ца на практыцы. Вось толькі некаторыя добрыя справы слухачоў ўніверсітэта. Выхавальнікі дзіцячых садоў №№ 11, 80, 99, 100, 103 на ўзроўні прафесійных кватэраў-дэкартараў аформілі дворыкі. Работнікі шэрагу аўтагаспадарак праводзяць гутаркі аб прыродзе па месцы працы. Створана дружына «зялёнага» патруля.

Таму і не дзіўна, што інтарэс да заняткаў ва ўніверсітэце вырас. Дзевяць яго філіялаў дзейнічае ў навучальных установах горада: дарожна-будаўнічым тэхнікуме, медвучылішчы, палітэхнікуме і іншых. Летась пасведчанні аб заканчэнні вучобы ўручаны 1500 слухачам.

І вось яшчэ адна прыемная навіна: партком і вучоны савет інстытута чыгуначнага транспарту папрасілі залічыць ва ўніверсітэт каля 500 студэнтаў-старшакурснікаў, якія пажадалі займацца ў гэтым годзе.

М. ТРОНДЗІНА,
адказны сакратар Гомельскай гарадской арганізацыі БТАП.

ВАРТЫ БЫЦЬ

ПОМНІКАМ ПРЫРОДЫ

На тэрыторыі Слуцкага лягаса ў Гольчыцкім лясніцтве расце дуб ва ўзросце, прыкладна, 650 гадоў. Дрэва-волат узвышаецца над лесам. Крона раскідзістая, магутная. На вышыні дзесяці-адзінаццаці метраў адыходзяць першыя буйныя галіны. З даўняга часу на дубе стаялі вуллі. Добра бачны «палаці», якія ўраслі ў дрэва. У вышыню дуб дасягае трыццаць пяць метраў, дыяметр ствала — 1,3 м.

Гольчыцкі дуб, на наш погляд, заслугоўвае таго, каб быць помнікам прыроды. Эстэтычнае значэнне яго не падлягае сумненню. Да таго ж, кожны новы помнік прыроды — дзейсны сродак у справе выхавання любві і павагі да прыроды.

Я. ГУРЫНОВІЧ,
дырэктар Слуцкага лягаса.

ПРА ШТО РАСКАЗАЛА ВЫСТАЎКА?

У Мінску, у Палацы культуры трактарнага завода, працавала выстаўка акварыумных рыб. Яна была арганізавана секцыяй акварыумістаў-аматараў Мінскага гарадскога савета Беларускага таварыства аховы прыроды. Паглядзець на жывую, да таго ж экзатычную прыроду, ішлі людзі самых розных узростаў і прафесій.

Падоўгу затрымліваліся наведвальнікі каля акварыумаў І. Н. Хільчанкі, К. Б. Ліпеня, І. А. Дручына. Акварыум І. Н. Хільчанкі, напрыклад, уяўляе сабой клінападобную ёмістасць, якая прымацоўваецца да сцяны. У акварыуме — барбусы, скалярыі, гурамі, мечаносцы, пецыліі і іншыя рыбікі. Падсвечаны з бакоў, ён вельмі прыгожа выглядае.

Акварыум К. Б. Ліпеня звычайны. У ім нават не шмат рыб — усяго тры віды. Аднак вуалехвосты прыцягвалі ўвагу ўсіх, хто наведваў выстаўку. Цэла вуалехвоста чырванаватае, а плаўнікі — белыя і вельмі доўгія. Рыба — нібы ў вэлюме.

І. А. Дручын паказаў акварыум на 200 літраў вады. Ён размяшчаецца не на сталё, а на спецыяльнай падстаўцы. Падстаўка нагадвае сервант, зроблены з чорнага дрэва. У ніжняй частцы размяшчаны невялічкі кампрэсар, пры дапамозе якога робіцца аэрацыя вады. Багатая іхтыяфауна акварыума. Тут жывуць мармуровыя, блакітныя і дымчатыя скалярыі, гурамі жамчужныя і іншыя экзатычныя рыбікі.

Падоўгу затрымліваліся наведвальнікі ля акварыумаў І. І. Рыхлёнка, А. П. Кавальчука, М. М. Краўчанкі. На выстаўцы можна было купіць рыбак.

Агляд экспанатаў па традыцыі заканчваўся прапановай пакінуць свой запіс у кнізе водгукаў. І, трэба заўважыць, жадаючых выказацца было даволі шмат.

«Нам выстаўка вельмі спадабалася», — запісалі вучні 5 «б» класа 85-й школы.

«Вельмі цікавыя акварыумы Хільчанкі, Рыхлёнка, Ліпеня, Дручына», — адзначыў т. Громаў.

Аднак большасць наведвальнікаў занатавала зусім іншыя меркаванні.

«Ад гэтай выстаўкі я чакаў значна большага. Па-мойму, выстаўка вельмі бедная на рэдкія, сапраўды выставачныя, экзэмпляры рыб». Другі запіс: «Мінулагадня выстаўка ў парку імя Горкага была лепшая, мела больш «шэдэўраў».

Сумнявацца ў справядлівасці гэтых заўваг было цяжка. Удзельнікамі выстаўкі з'яўляліся толькі 11 аматараў, якія паказалі 23 акварыумы.

Сёй-той пакідаў выстаўку расчараваны. Аб гэтым сведчаць радкі: «Усё гэта можна ўбачыць у магазіне «Прырода», «На рынку ўбачыш больш, чым тут».

Якая б выстаўка ні была, яна сама па сабе — з'ява дадатная ў жыцці горада. Паказ жывой прыроды гараджаніну неабходны. Аднак гэтая выстаўка была не лепшая: малая колькасць удзельнікаў.

Думаецца, што ў выстаўцы маглі б прыняць удзел навукова-даследчы інстытут, які займаецца вывучэннем рыб і мае акварыумы, а таксама навучальныя ўстановы, рыбгасы. Рыбы, якія насяляюць вадаёмы рэспублікі, не менш цікавыя, чым акварыумныя. Яны маглі б значна ажывіць экспазіцыю. Выстаўка мела б свае раздзелы.

Карысна было б прыцягнуць да ўдзелу ў афармленні і лекцыйнай рабоце вучоных. Гэта дапамагло б пазбегнуць памылак, якія былі дапушчаны пры напісанні назваў рыб на этыкетках акварыумаў. Удзел вучоных садзейнічаў бы ўздому аўтарытэту выстаўкі. А гэтых магчымасцей якраз не ўлічылі і не выкарыстаў выставачны камітэт.

І. КАВАЛЬ.

Л Ё Н, МОЙ Л Ё Н...

Некалі лён з'яўляўся асноўным матэрыялам для ткацтва, якое ў жыцці беларускага селяніна мела вельмі важнае значэнне. З ільну жанчыны ткалі ручнікі, абрусы і іншыя неабходныя рэчы.

Апрацоўка льну патрабавала шмат клопатаў і сілы. Яго расціралі на лузе, сушылі, мялі, трапалі і часалі... А яшчэ трэба было прасці, ткаць...

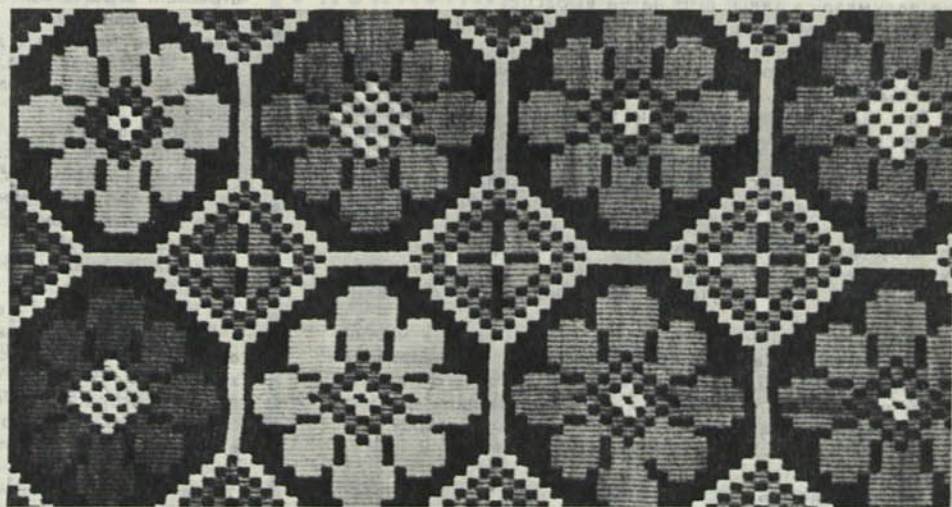
У нашы дні да льяных нітак пачалі дабаўляць баваўняна-папяровую кудзелю, віскозу, муліне і іншыя новыя матэрыялы. Аднак і сучасныя вырабы не страцілі сваёй народнай асновы. У Беларусі ёсць цэлыя вёскі, дзе ткацтвам займаецца большасць жанчын, і ледзь не ў кожнай хаце стаяць самаробныя ткацкія станкі (кросны). І ткуць народныя ткачыхі, як ткалі колісь іх бабкі і прабабкі, бо машына, як ты яе не запраграміруй, не сатэ такога ручніка ці абруса. Захоўваючы галоўнае ў тым ці іншым агульнапрызнаным арнаменце ці малюнку, кожная з майстрых уносіць нешта сваё, індывідуальнае, непаўторнае.

Многія рэчы, што сатканы ў XIX стагоддзі і знаходзяцца зараз у музеях, уяўляюць сабой узоры надзвычай высокага мастацтва. Па разнастайнасці малюнкаў, каляровай гаме і майстэрству выканання яны служаць выдатным прыкладам любові да працы, імкнення да сапраўднай прыгажосці.

Выдатныя ручнікі праславілі вёску Няглюбку, што на Гомельшчыне. Мясцовыя жанчыны вельмі любяць ткаць. Майстэрства і ўменне перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Да гэтага часу жыве ў Няглюбцы звычай, згодна з якім дзяўчына,

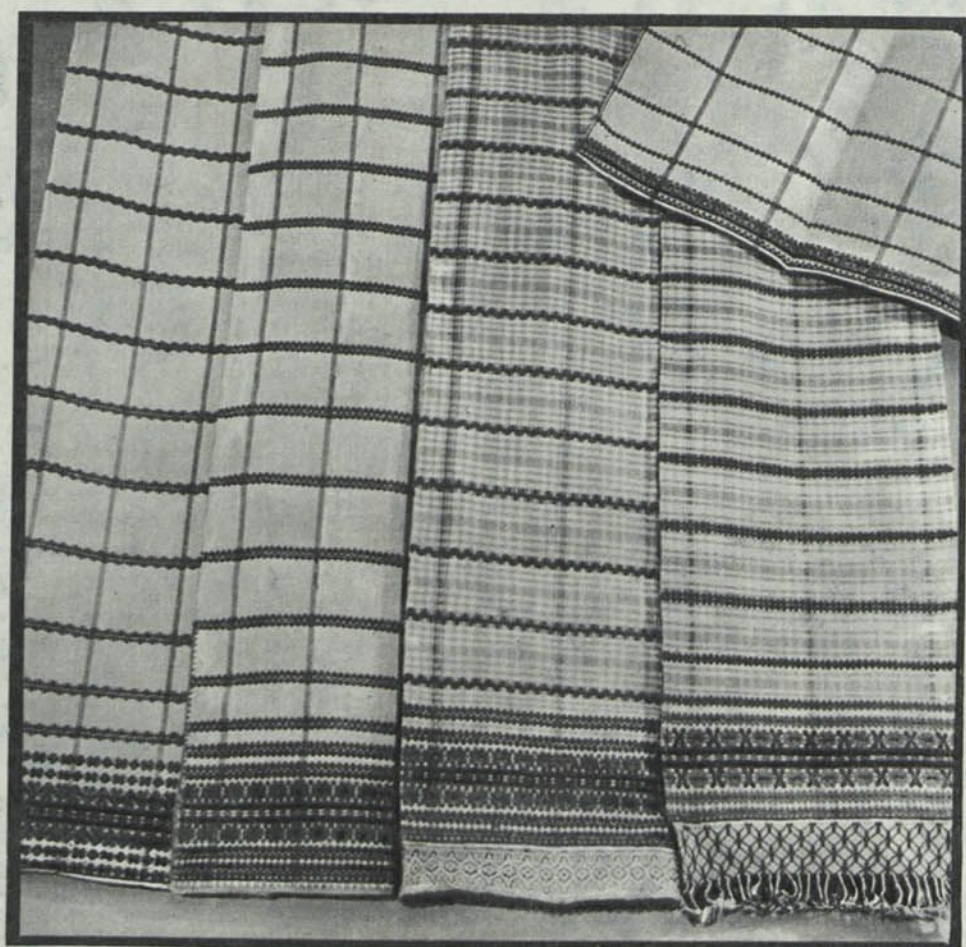
Ткачыха Е. А. Суглоб з в. Няглюбкі.

перш чым выйсці замуж, тэж сабе доўгі і прыгожы ручнік. Вісіць ён потым на самым бачным месцы ў хаце.

Свае ручнікі майстрыхі ўпрыгожваюць стылізаваным раслінным ці геаметрычным арнаментам. Дэталь кожнага ўзору мае народныя назвы: «калёсы», «мядзведзі», «яблынька», «самавары» і іншыя. Усе ручнікі розныя, толькі памеры іх бываюць аднолькавыя — да чатырох метраў у даўжыню і 42 сантыметраў у шырыню. Асноўныя традыцыйныя колеры — чырвоны, чорны і белы, а ў апошні час прымяняюцца зялёны, сіні, жоўты. Сам спосаб вырабу ручнікоў вельмі цікавы, гэта так званая закладное ткацтва.

Хатнім ткацтвам у Няглюбцы займаюцца 56 жанчын. Адна са старэйшых майстрых — Ганна Рыгораўна Грынькова. Яна з ахвотай перадае свой вопыт маладым. Выдатнай майстрыхай зарэкамен-

давала сябе і Марыя Паўлаўна Каўтунова, маці-героіня. Усе няглюбскія ткачыхі працуюць у саўгасе «Дружба», а ўвечары ці ў выхадны дзень — кросны. Душа гэтага патрабуе.

Ткуць не толькі ў Няглюбцы. На Гродзеншчыне ёсць вёска Збляны. Якія прыгожыя поспілкі там ткуць!

Нацыянальнай своеасаблівасцю і высокім майстэрствам адзначана ткацтва майстрых з вёскі Моталь Брэсцкай вобласці.

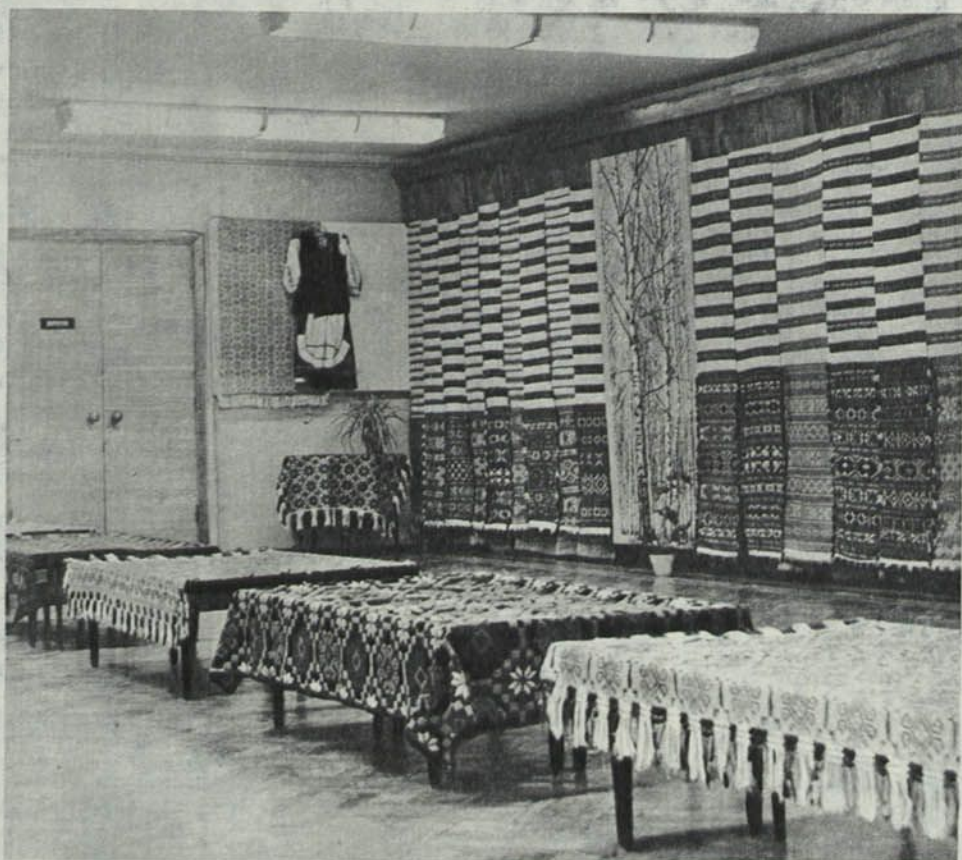
Як бачыце, «геаграфія» сучаснага мастацкага ткацтва даволі шырокая.

Неяк у Мінскім фірменным магазіне апынуліся турысты-мастацтвазнаўцы з Англіі. І калі ім прапанавалі выбраць сабе сувеніры, яны, нібы згаварыўшыся аднагалосна назвалі мотальскі ручнік...

У Моталі каля тысячы хат. Амаль у кожнай — кросны. Сярод лепшых ткачых — Вольга Лукашэвіч, Ганна Шыкалай, Ганна Новік і іншыя.

У доме Праскоўі Новік звычайна зімою, увечары збіраюцца майстрыхі. Абмяркоўваюць новыя ўзоры, раяцца, а потым у цішыні пальца песьня, ціхая, задуменная і ласкавая... А на сцяне колерамі вясёлкі ззяюць ручнікі.

А. КРАСІЧКАВА.

Маладая жанчына падрэзала мне валасы бамбукавай карою, пагаліла макаўку, узяла галавешку і сказала: «А цяпер ідзі і не спыняйся, пакуль не дабярэшся да гары. Там, наверху, ты знойдзеш пяхору. Не спыняйся каля хацін індзейцаў: калі воіны размелюць косці, яны пачнуць цябе шукаць, каб забіць. Калі мы, жанчыны, будзем аплакваць памершую, мужчыны кінуцца за табою ў пагоню. Назад вяртайся толькі позна ноччу». Маладая жанчына праводзіла мяне да лесу, і я пайшла шукаць пяхору. Нага балела не вельмі моцна. Каб галавешка не пагасла, я абгарнула яе лісцямі, якія знізу абвязала ліянамі. Я ішла па сцяжынцы і думала: «Як жа я вярнуся? Праз два-тры дні мяне заб'юць. Лепш бегчы, куды вочы глядзяць». Я падышла да таго месца, дзе вісела цела дзяўчынкі, перш чым яго спалілі. Мне зрабілася страшна. Я зайшла на плантацыю, узяла некалькі банаў, звязала іх ліянамі і закінула за спіну. З нізкай пальмы сарвала гронку пладоў пупунье. Нага зноў разбалелася, і мне цяжка было ісці. З раны ўсё яшчэ сачылася жоўтая сукравіна. Я ўбачыла некалькі мёртвых тапіраў і ўспомніла, што сцяжынка вядзе да сялібы індзейцаў

Эторэ БІЁКА

БЯСКОНЦЫ ЛЕС

хекураветары. Сабрала сухіх галін і смела расклала агонь. «Сёння яны таўкуць косці і не будуць мяне шукаць». Я знайшла некалькі сухіх бамбукавых дрэў, адзін бамбук разламала на чатыры часткі і зрабіла з іх «кватры». Набрала вады з ручая і зверху прыкрыла бамбукавымі лісцямі. Непадальк убачыла дрэва, у якога амаль зусім адсталала кара. Я пацягнула з усёй моцы і адарвала ад яе вялікі кавалак. Пасля назбірала лісця дзікіх банаў, услала імі адарваны кавалак кары і лягла.

Набліжалася ноч, і я падумала: «Можа, лепш падсмажыць бананы, тады яны будуць менш важыць. Не, не буду. Сырыя бананы даспяваюць паступова, і мне хопіць іх надоўга». Разбурыўшы тэрмітнік, я расклала на ім агонь і згатавала пупунье. Паела, запіла вадою з ручая, зноў лягла ў люльку з кары і спакойна праспала ўсю ноч. Раніцою сабрала свае пажыткі і звязала іх ліянамі. Каля аднаго з дрэў я знайшла завостраны абломак лука. «Буду заўсёды насіць з сабою, — вырашыла я. — Змагу ім зверга забіць». Індзейцы мне казалі, што, калі сустрэўшыся з ягуарам, моцна ўдарыць яго па галаве канцом лука, звер на нейкую хвіліну губляецца, і тады ёсць надзея выратавацца. Я ўзяла галавешку, звязку банаў і пайшла ў глыб лесу.

У той дзень я імкнулася адысці як мага далей — баялася, што мяне будуць шукаць. Недзе апоўдні я чула, як індзейцы палявалі на малпаў. Яны моцна крычалі: «Ух, ух, ух... іх, іх, іх». Малпы, пачуўшы гэтыя крыкі, палюхаюцца і не ўцякаюць, і тады ў іх можна трапіць стралою. Надвечоркам я знайшла дрэва з вялікімі каранямі. Абклаўшы гэтае месца галінзмі пальмаў, расклала агонь. Пасля згатавала некалькі банаў, падсілкавалася і лягла спаць пад дрэвам. Нага моцна распухла і вельмі балела. Ноччу некалькі разоў прачыналася ад болі і страху, што агонь пагасне. Раніцою сям-так пакульгала далей. З цяжкасцю адолела крутую гару, на якой густа раслі пальмы. Надвечоркам дабралася да хацінкі, у якой спыняліся Рохарыве

і яго жонка. Разам з імі быў і бацька дзяўчынкі, якая памерла. Саматары перадалі ўжо ім, што дзяўчынка атруцілася ікрынкамі жабы, якімі я пачаставала яе. На шчасце, яны ішлі другою сцяжынкаю, і мы не сустрэліся. Праз некалькі гадоў адна жанчына расказвала, што бацька дзяўчынкі, якая памерла, увесь час паўтараў: «Калі я адшукаю Напаньуму, — так звалі мяне індзейцы — праткну ёй живот стралою».

Увесь дзень я шукала сцяжынку, якая вяла да сялібы індзейцаў караветары. Наступіла ноч, а ў мяне не засталася ніводнага пупунье. Я вярнулася ў будан, які перад гэтым зрабіла, і лягла спаць галоднаю.

На наступны дзень я знайшла рабіну. Малпы пагаспадарылі на дрэве, скінуўшы на зямлю нямала спелых ягад. Я крыху паела рабіны. Астатнія ягады загарнула ў лісце і вярнулася ў будан, выкапала ямку і паклала туды недаспелыя ягады, каб яны пам'якчэлі.

Увесь наступны дзень я зноў шукала сцэжку індзейцаў караветары. Раптам я ўчула шум: «Тук, тук». Аказалася, што гэта падаюць на зямлю плады укукуі. Індзейцы ядуць не ядро арэха, а мякаць. На зямлі валялася шмат пладоў, а яшчэ больш пагрызлі тапіры. Побач заўважыла сцэжку. Але гэта была сцэжка не людзей, а тапіраў.

Каля вялікай рабіны я збудавала сабе будан. Ноччу ўчула моцны шум і вельмі перапалохалася, вырашыўшы, што гэта ягуар. У мяне не хапіла духу, каб узяць галавешку і кінуць яе ў ягуара. Аднак раніцою я здагадалася, што гэта быў не ягуар, а тапір, які прыходзіў частавацца ягадамі рабіны.

У лесе я пражыла ўжо шмат дзён. Адночы паліў дождж. Я вярнулася ў хаціну, лягла і заснула. А калі прачнулася, адразу ж кінулася да галавешак. Адна яшчэ дымілася. Я пачала дзьмуць, але хутка і яна пагасла. Так я засталася без агню.

Тым часам нага мая загінула, і я магла лазіць на ліяны макафоры. З гэтых ліян індзейцы рыхтуюць яд, але плады іх можна есці.

Я безупынна блукала па лесе — шукала пад дрэвамі плады, надкусаныя малпамі. Нават калі якіх-небудзь пладоў я раней і не бачыла, усё роўна ела іх без страху, таму што малпы не ядуць ядавітых раслін. Падбраўшы плод, скінуты на зямлю малпамі, я адразу ж ішла далей ад гэтага месца, бо да тых жа самых дрэў часта наведваюцца ягуары.

Калі мне не ўдавалася знайсці пладоў, я ела мурашак.

Ноччу да маёй хаціны падышоў ягуар, але мяне ён не крануў. Я падумала, што гэта алень, і не вельмі перапалохалася. Раніцою ўбачыла сляды ягуара.

Неяк пад вечар я сядзела на скалістым беразе перасохлай рэчкі. Дзьмуў лёгкі ветрык і было так прыгожа і ціха. Раптам учула моцны свет. Падумала: «Напэўна, саматары натрапілі на мае сляды». Я залезла на скалу, каб лепш бачыць: між скал адна каля аднае павольна паўзлі дзве вялікія гадзіны. Цела ў іх было белаватае з чорнымі плямамі. Калі яны падпаўзлі зусім блізка, я ўбачыла дзве вялізныя галавы, мне зрабілася страшна і я пабегла. Змеі не збіраліся мяне даганяць. Час ад часу яны зноў пачыналі свістаць. Я пасмялела і пайшла ўслед за змеямі. Зрэдку яны спыняліся, крыху прыўзімалі галовы, висоўвалі языкі, але паўзлі далей. Я доўга сачыла за імі. Нарэшце, яны дабраліся да вялікай скалы з цёмнай глыбокай пяхорай. Змеі павольна папаўзлі ў пяхору, іх доўгія хвасты паступова рабіліся ўсё карацейшыя, пакуль не зніклі ў пяхоры. Пазней індзейцы расказвалі, што вялікія змеі пераймаюць свет звярка коціа, каб падмануць яго і схпіць. Індзейцы называюць гэтых змеяў акхата і з задавальненнем ласуюцца іх мясам.

У сваёй хаціне я пражыла вельмі доўга: за гэты час паспела тройчы абнавіць дах з сухіх лісцяў. «Колькі ж часу мінула?» — часта думала я.

Адночы ноччу ягуар зноў хадзіў вакол маёй хаціны. Тады я перабралася ў іншае месца і там пабудавала новую хаціну. Але пасля вярнулася назад, бо побач была людская сцяжынка. Калі я блукала па лесе і знаходзіла сцяжынку, то адразу ж пачынала ісці на дыбачках. Я збірала лісце, заўсёды старое, і асцярожна накрывала ім свае сляды. Так звычайна робяць індзейцы. Калі ў лесе ляжалі дрэвы, то старалася хадзіць па іх ствалах, не ступаючы на зямлю.

Урывак з кнігі «Янаяма».

НЕПРАДУГЛЕДЖАНАЯ ЗАТРЫМКА

Чарговы саракатонны «БелАЗ», падрыхтаваны да пагрузкі на платформу, стаяў у баку ад чыгуначнай пляцоўкі аўтазавада. Кожны раз, калі да яго даходзіла чарга, на пляцоўку паступалі новыя партыі машын.

Гэты аўтасамазвал прастаяў у «тупіку» ўсяго некалькі дзён, але калі, нарэшце, да яго падышоў чыгуначны пад'ёмны кран, з-пад машыны выпырхнула невялікая птушка, і грузчыкі заўважылі ў правушыне пярэдняга моста аўтасамазвала наслех зробленае гняздо, у якім ляжала некалькі шэраватых яек. Пагрузку прыйшлося адкласці.

Прайшоў час, і птушаняты вылечалі ў першыя палёты. А самазвал адправіўся на платформу ў далёкія горнарудныя кар'еры.

У. Яўсееў.

г. Жодзіна.

ГНЁЗДЫ... У ЭЛЕКТРЫЧНЫХ СЛУПАХ

У адміністрацыйным цэнтры дзяржаўнай запаведна-паляўнічай гаспадаркі «Белавежская пушча» — вёсцы Каменюкі—нядаўна пастаўлены электрычныя жалезабетонныя слупы з люмінісцэнтнымі лямпамі для асвятлення дарогі. Гэта спадабалася не толькі людзям, але і птушкам.

Сініца, напрыклад, аблюбавала сабе месца для гнязда ў верхняй металічнай частцы аднаго слупа, а ластаўка змайстравала гняздо ў абажуры-адбівальніку, у якім, дарэчы, перагарэла лампа.

Спадабаліся такія слупы і сітаўцы. Яна пасялілася ўнізе, пад металічным каўлаком, які прыкрывае злучэнне падземнага электрычнага кабелю са слупавой праводкай.

Жыхары вёскі, вядома, не турбуюць навацёлаў. Яны ў захапленні ад іх здагадлівасці і смеласці.

Што прывабіла ластаўку, сініцу і сітаўку звіць гнёзды ў электрычных

слупах — цяжка сказаць. Галоўнае, што яны цудоўна прыстасаваліся да новага месца жыхарства.

М. Мамус.

ЛІСА У СЛОІКУ

Аднойчы ў сонечны чэрвеньскі дзень рабочы Быхаўскай ПМК «Сельспецмантаж» Мікалай Зязюлін, вяртаючыся з лесу з жонкай і яе сяброўкай, на абочыне лясной дарогі заўважыў лісянё, якое бездапаможна валтузілася з літровым слоікам на галаве. Відаць, хтосьці выкінуў слоік з рэшткамі ежы, а лісянё захацела паласавацца. Яно прасунула галаву ў слоік і цяпер беспаспяхова спрабава па вызваліцца ад яго.

Усе трое паспяшаліся звярнуць на дапамогу... Вызваленае лісянё дрыжэла на руках у Зязюліна. Яно было такое прыгожанае, што жонцы Зязюліна вельмі захацелася яго пагладзіць. Але не паспела яна дакрануцца да яго поўсці, як звярок мёртвай хваткай схпіў яе за палец. Укусіла яно і Зязюліна, калі ён расшчэпліваў пашчу. Праз некалькі хвілін маленькі драпежнік знік у кустах.

М. Рыхлоў.

«Дрэва-алень» сфатаграфавана ў Іўеўскім раёне. Здымак даслаў чытач М. Каржуеў.

НАПАД ЛАСЯ

Раніцай даярка калгаса імя Мічурына Міёрскага раёна Віцебскай вобласці Ефрасіння Забароўская спяшалася на малочнатаварную ферму, што ў вёсцы Старыя Крукі. Ля невялікай рачулкі, якая працякае побач з вёскай, да яе раптам кінуўся лось. «Кось, кось!» — думаючы, што гэта конь, закрычала жанчына. Лось страшэнна зароў і пачаў набліжацца. Жанчына кінулася наўцёкі, але зачэпілася і ўпала. Толькі выпадак выратаваў Забароўскую. Непадалёк праходзіла група даярак, якія таксама ішлі на ферму. Лось кінуўся да іх. Жанчыны прыбеглі ў вёску і ўскочылі ў крайнюю хату. Лось, падпільноўваючы іх, доўга хадзіў па надворку. А каб не было сумна чакаць, ён «раскапаў» градкі з цыбуляй.

Аб незвычайных паводзінах ляснога госця тэрмінова паведамлілі ў савет паляўнічых. Там параілі адагнаць звяра стрэламі з ружжа.

Неўзабаве прыбег і мясцовы паляўнічы. Ён стрэліў угору, але, як ні здзіўна, лось кінуўся за ім, і ён таксама схаваўся ў хаце. З другога канца вёскі бег яшчэ адзін паляўнічы, які таксама страляў угору. Пачуўшы стрэлы, лось рушыў туды. Уцякаць было позна, і чалавеку нічога не заставалася, як застрэліць раз'юшанага звяра.

Дадзеныя аналізу абласной лячэбніцы паказалі, што лось быў шалёны.

А. Калоша.

ГРЫБ-ВОЛАТ

Свет грыбоў вялікі і разнастайны — ад мікраскапічных да грыбоў-гігантаў. Да апошніх адносіцца грыб баран. Сустрэкаецца ён вельмі рэдка. Жыхарцы вёскі Лыкава, што на Магілёўшчыне, Надзеі Ляўковай пашанцавала: знойдзены ёю грыб важыў 4 кілаграмы 750 грамаў. Ён быў такі вялікі, што не ўмяшчаўся ў кошык.

Грыб баран з'яўляецца далёкім родзічам баравіка, падсінавіка і падбарозавіка, але адрозніваецца формай пладовага цела і памерамі. Цела яго складаецца з мноства тонкіх валакністых шапачак, якія зрасліся. Мякаць — белая, з прыемным пахам. Яго можна смажыць, ужываць у якасці прыправы. Расце на пачатку восені ў мяшаных, лісцевых лясах.

В. Шыдлоўскі.

АГЛЯД-КОНКУРС

У прэзідыуме Беларускага рэспубліканскага савета навукова-тэхнічных таварыстваў, Дзяржаўным камітэце Савета Міністраў БССР па ахове прыроды і прэзідыуме рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды.

Аб правядзенні на прадпрыемствах і ў арганізацыях рэспублікі агляду рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў і папярэджання забруджвання вадаёмаў прамыслова-бытавымі адходамі і сцэкамі.

Прэзідыум Беларускага рэспубліканскага савета навукова-тэхнічных таварыстваў, Дзяржаўны камітэт СМ БССР па ахове прыроды і прэзідыум рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды прынялі сумесную пастанову аб правядзенні з 1 лістапада 1974 года па 1 кастрычніка 1975 года на прадпрыемствах і ў арганізацыях рэспублікі агляду рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў і папярэджання забруджвання рэк і вадаёмаў прамыслова-бытавымі адходамі і сцэкамі. Агляд праводзіцца з мэтай уздыму творчай ініцыятывы рабочых, інжынерна-тэхнічных работнікаў прадпрыемстваў, мабілізацыі шырокіх колаў працоўных і грамадскіх арганізацый на паспяховае выкананне пастановы ЦК КПБ і СМ БССР аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў у рэспубліцы. Агляд заклікае садзейнічаць паляпшэнню рацыянальнага выкарыстання вады ў вытворчасці на аснове ўдасканалення тэхналагічных працэсаў, шырокага ўкаранення абаротнага і паўторнага водазабеспячэння, паляпшэння работы ачышчальных збудаванняў. Вынікам агляду павінна з'явіцца далейшае прадухіленне забруджвання рэк і вадаёмаў прамыслова-бытавымі адходамі і сцэкамі.

У аглядзе прымаюць удзел усе прадпрыемствы і арганізацыі рэспублікі, якія з'яўляюцца спажыўцамі вады.

Для арганізацыі і кіравання аглядам на прадпрыемствах і ў арганізацыях ствараюцца аглядавыя камісіі. Яны заслухоўваюць на сваіх пасяджэннях даклады і паведамленні адказных асоб і аказваюць дапамогу ў выкананні намечаных мерапрыемстваў.

Асноўныя паказчыкі, за дасягненне якіх павінны змагацца на прадпрыемствах і ў арганізацыях:

скарачэнне спажывання свежай вады для вытворчых патрэб

за кошт шырокага ўкаранення абаротных і паўторных сістэм; максімальнае выкарыстанне ачышчанага сцэкавай вады ў вытворчасці;

зніжэнне спажывання свежай вады і сکیدвання сцэкаў на адзінку прадукцыі;

павышэнне эфектыўнасці работы ўнутрызаводскіх, агульназаводскіх і гарадскіх ачышчальных збудаванняў;

улоўліванне каштоўных рэчываў вытворчасці ў сцэкавай вадзе і максімальная іх утылізацыя;

выкананне планаў будаўніцтва і ўводу ў эксплуатацыю ачышчальных збудаванняў, сістэм абаротнага водазабеспячэння і іншых водаахоўных мерапрыемстваў.

Аглядавыя камісіі прадпрыемстваў і арганізацый падводзяць вынікі агляду. Свае матэрыялы накіроўваюць у аглядавую камісію міністэрства або ведамства рэспублікі не пазней 15 кастрычніка.

Прадпрыемствы саюзнага падначалення матэрыялы аб выніках агляду накіроўваюць у аглядавыя камісіі рэспубліканскіх навукова-тэхнічных таварыстваў.

Аглядавыя камісіі міністэрстваў, ведамстваў БССР і рэспубліканскіх галіновых праўленняў НТТ разглядаюць матэрыялы да 1 лістапада. Лепшыя з іх накіроўваюць у рэспубліканскую аглядавую камісію на адрас: г. Мінск, 220084, вул. Калектарная, 10, Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды. Матэрыялы павінны быць з паметкай: «На агляд».

Пераможцамі агляду будуць прызнаны калектывы прадпрыемстваў, якія даб'юцца лепшых вынікаў па паказчыках агляду і своечасова прадаставяць матэрыялы ў рэспубліканскую аглядавую камісію. Справаздача аб выніках агляду павінна ўтрымліваць падрабязныя звесткі аб зробленай рабоце за перыяд агляду, уключаць апісанні найбольш каштоўных, укаранёных або ўнесеных прапаноў, накіраваных на паглыбленне рацыянальнага выкарыстання вады і паляпшэнне ачысткі сцэкаў.

Для пераможцаў агляду ўстаноўлены тры першыя прэміі па 400 рублёў, шэсць другіх — па 300 рублёў, дзевяць трэціх — па 200 рублёў. Пераможцы будуць узнагароджаны таксама ганаровымі граматамі і дыпломам Беларускага рэспубліканскага савета навукова-тэхнічных таварыстваў, Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды і рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды.

КАЛЯНДАР РЫБАЛОВА

СТУДЗЕНЬ—ЛЮТЫ

Зіма. Вадаёмы скаваны лёдам, пакрыты снежнай коўдрай. У параўнанні са снежным рыба бярэцца горш. У вадзе рэзка паменшала кіслароду. Акрамя рыбы, яго паглынаюць рэшткі рознай воднай расліннасці, што гніюць у гэты час. Рыба пачынае бедую на кісларод вадзі, а ў некаторых месцах нават гіне.

Пад лёдам яна амаль не харчуецца. Толькі ў праточных вадаёмах, а таксама ў вадаёмах, дзе шмат крыніц, а значыцца, спрыяльны кіслародны рэжым, працягвае карміцца.

У студзені на намяністых і галечных участках вадаёмаў пачынае нараставаць мянцэ. У гэты час ён добра ловіцца ноччу доннай вудай на жыўца — пачура, яраша.

Увогуле, зімою ўжываюцца розныя спосабы аматарскай лоўлі рыбы: паплаўковай вудай, адпладае неабходнасць у доўгім вудзіліне. Да вудзіліна прымацоўваецца матавіліца для намотвання лескі. Каб замацаваць леску на тонкім канцы вудзіліна, на яго надзяваецца кавалачак ніпельнай гумкі, які забяспечвае свое-

часовую сігналізацыю, калі рыба бярэцца. Паплавок зімовай вуды павінен быць вельмі адчувальны. Паплавок трэба трымаць з дапамогай грузіліца пад вадой, а не на паверхні, бо інакш ён будзе ўмярацца ў лёд. Форма паплаўка, звычайна, цыліндрычная або конусападобная. Замацоўваецца ён пры дапамозе тонкага дроту такім чынам, каб можна было перасоўваць па лесцы.

Вага і памеры грузіліца залежаць ад спосабу лоўлі, хуткасці цячэння вады і г. д. Ловячы зімовай паплаўковай вудай «у адвеса», абмяжоўваюцца грузікам у адну або некалькі свінцовых драбінкаў. Гэтым спосабам часцей за ўсё ловяць рыбу ў стаячай вадзе, а таксама ў час адліг.

Выкарыстоўваючы спосаб лоўлі «са дна», ужываюць больш цяжкія грузікі ў форме аліўкі. Прынада можа быць самая розная: хлеб, каша, чарвяк. Адна лепшая лічыцца матыль.

Усё большую цікавасць выклікае ў апошні час зімовай лоўлі рыбы стаўковым спосабам на жыўца, у якасці якога выкарыстоўваюцца плотка, ёрш, пачкур. Гэтым спосабам асабліва добра ловяцца шчупак і акунь.

Адна найбольш распаўсюджаным спосабам зімовай лоўлі рыбы з'яўляецца лоўля на мармышку. Мармышка — гэта невялікі металічны грузік з кручком. Формы мармышак практыкуюцца самыя рознастайныя, але месца мацавання лескі заўсёды змешчана ад цэнтру ў бок патоўшчанага часткі, там што мармышка павінна трымацца ў вадзе ў гарызантальным становішчы.

Аднолькава паспяхова можна выкарыстоўваць мармышкі як светлых, так і цёмных тыпаў. Аднак рыбалову-аматару пажадана мець некалькі розных па колеру і вазе мармышак, бо ў адных вадаёмах рыба лепш ловіцца на светлыя, а ў іншых — на цёмныя.

Для лоўлі на мармышку можа выкарыстоўвацца тое ж вудзіліна, што і для лоўлі з паплаўком, але з больш тонкай лескай. Тым не менш, захапляцца вельмі тонкай лескай не варта, бо на мармышку бярэцца даволі часта буйная рыба.

Рыба бярэцца на мармышку вельмі асцярожна, амаль непракметна, таму рыбаловы ў такіх выпадках карыстаюцца так званым «ніўком». На тонкі канец вудзіліна надзяваецца ніпельная трубочка, якая заціскае ў гэтым месцы леску, а свабодны канец трубочкі, выгінаючыся пад цяжарам мармышкі, здольны перадаваць нават самыя асцярожныя рухі. Ужываюцца таксама шчацінкавыя, пружыныя і іншыя «ніўкі».

Добрыя вынікі дае лоўля на мармышку, калі на яе кручок насаджваецца матыль або малаяўка.

Ловіцца на мармышку розная рыба, але найбольш часта бярэцца акунь, ялец, плотка, галавень, ёрш, гусцера.

Захапляючыся рыбалкай, асабліва ў пачатку студзеня, не забывайце аб мерах засцярогі, бо лёд у гэты час недастаткова моцны.

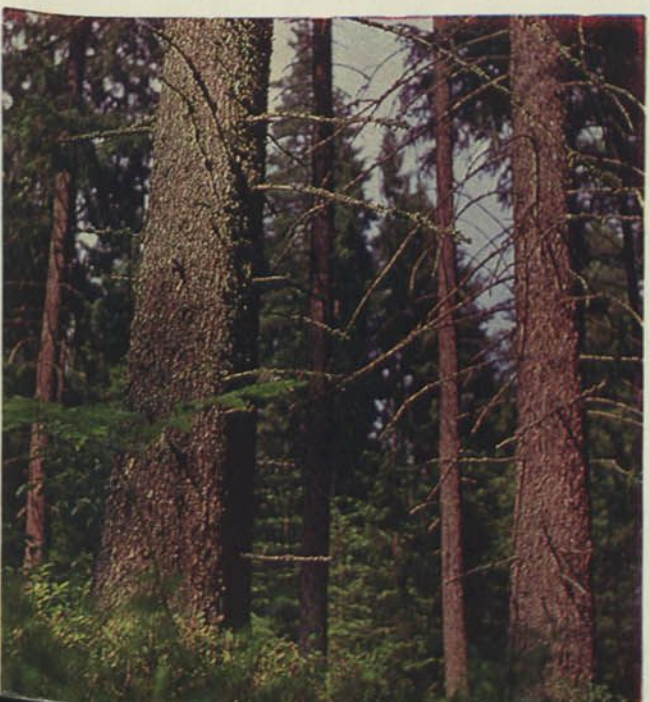
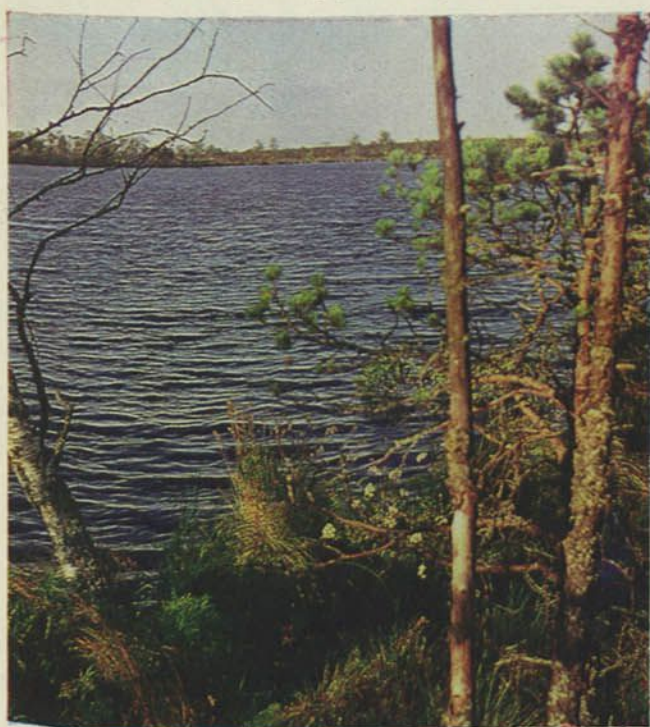
В. СТОМА,
старшы іхтыёлаг рэспубліканскага савета Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў.

Западные кутки над ркой Бярозай

Фота М. Шарая

«РОДНАЯ ПРИРОДА»

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЗАДАЧИ БЕРЕЗИНСКОГО ЗАПОВЕДНИКА

Березинскому государственному заповеднику исполняется 50 лет. Его директор, кандидат биологических наук Ю. Чичикин рассказывает о истории создания заповедника, о его полувеновой деятельности и задачах по сохранению интереснейшего природного комплекса, расположенного в северной части нашей республики.

ЖИВОТНЫЙ МИР

Кандидат биологических наук П. Козло знакомит читателя с фауной заповедника, с теми мерами, которые были приняты для сохранения и увеличения запасов таких ценных животных, как бобр, лось, медведь и др.

ГЛУХАРИ

Младший научный сотрудник заповедника Т. Кутавая пишет о жизни этой древней птицы в современных природных условиях, о проблемах, связанных с разведением глухаря в неволе.

КРАИ ЗАПОВЕДНЫЙ, КРАИ ПАРТИЗАНСКИЙ

Статья Героя Советского Союза И. Тимчука воскрешает в памяти читателя трудные годы войны, славные страницы борьбы советских людей заповедного края с фашистами.

«ТАМ НА НЕВЕДОМЫХ ДОРОЖКАХ...»

Речь в зарисовке идет о лесных богатствах заповедника, видах деревьев, произрастающих в нем, лекарственной флоре и т. д. Автор — младший научный сотрудник заповедника Л. Ставровская.

НЕУТОМИМЫЙ СЛЕДОПЫТ, ЗНАМЕНИТЫЙ МАСТЕР

В этом очерке рассказывается о великодушном мастере своего дела таксидермисте А. Хацкевиче, который, начав свой трудовой путь в заповеднике еще подростком, проделал большую работу по созданию зоологического музея заповедника.

ПТИЦЫ ВЕРХОВЬЯ БЕРЕЗИНЫ

Птицы... Одни обитают на территории заповедника постоянно, другие улетают на зиму, третьи — на время. Одни виды встречаются реже, другие — чаще. Сколько их? Какие? На эти вопросы дает ответ орнитолог, доктор биологических наук М. Долбик.

НА РЕКАХ И ОЗЕРАХ

Встреча с миром водоемов всегда интересна. О его тайнах — жизни рыб, которые населяют озера заповедника, рассказывает младший научный сотрудник В. Филиппов.

РЕЧНЫЕ БОБРЫ

В статье Д. Ставровского говорится об интересном зверьке, которому в начале века многие предрекали полную гибель. Условия, создавшие в заповеднике, способствовали тому, что сегодня бобра можно встретить в разных уголках нашей республики.

ЛЕСНОЙ ЧЕЛОВЕК

Большой знаток леса, жизни зверей и птиц, душевный человек — таким предстает перед читателем старейший работник заповедника Г. И. Алешкевич из небольшого очерка Дм. Вереса.

ПРИЧИНЫ ГИБЕЛИ ДИКИХ КОПЫТНЫХ

Много разных опасностей подстерегает в лесу лосей, оленей, кабанов. Это — и бои во время гона, и тонкий лед на реке, и, особенно, хищники. Авторы статьи на интересных фактах прослеживают состояние отношений между хищниками и копытными зверями заповедника.

КОМБИНАТ НАД ДНЕПРОМ

Борьба за чистоту рек на многих предприятиях нашей республики становится делом инженеров и всех рабочих этих предприятий. О том, как решается этот сложный вопрос на Оршанском льнокомбинате, рассказывает главный технолог предприятия В. Кабанов.

СЧАСТЛИВОЙ ДОРОГИ, ПУТЕШЕСТВЕННИКИ!

Заместитель Республиканского совета по туризму и экскурсиям И. Иванюшин рассказывает о перспективах развития туризма в БССР.

«ЛЕН, МОЙ ЛЕН...»

Искусствовед Е. Красичкова делится мыслями о достижениях белорусского народного творчества.

Разнообразные материалы напечатаны под рубриками «Обо всем отовсюду», «Школа и природа» и др.

У НУМАРЫ

Ю. ЧЫЧЫКІН. Асноўныя этапы дзейнасці і задачы Бярэзінскага заповедніка	1
П. КАЗЛО. Жывёльны свет	4
Т. КУТАВАЯ. Глушцы	5
І. ЦІМЧУК. Край заповедны, край партызанскі	6
Л. СТАУРОУСКАЯ. «Там на нязведаных сцяжынах...»	7
Я. МІКЛАШЭУСКІ. Нястомны следопыт, славуцы майстар	8
М. ДОЛБІК. Птушкі вярхоўя Бярэзіны	9
У. ФІЛІПАУ. На рэках і азёрах	10
Д. СТАУРОУСКІ. Рачныя бабры	10
М. КУДЗІН. Скарбы балот	11
Зм. ВЕРАС. Лясны чалавек	12
В. ВОЛЬСКІ. Ласіныя ямы	13
В. ЛІТВИНАУ, В. ШЫНКЕВІЧ, В. ІЛЬЯСЕВІЧ. Прычыны гібелі дзікіх капытных	14
М. ВОЛКАУ. Скапа	15
Л. КОЛБІН. З гісторыі музея	16
В. ДУНІН. Мядзведзь	17
Д. НЕЛІПОВІЧ. Шаты ясеневыя	17
Актуальныя праблемы меліярацыі	20
Афіцыйны адзел	20
В. КАБАНАУ. Камбінат над Дняпром	21
У. НАЧЭУНЫ, Д. БЯСПАЛЫ. І аматары, і энтузіясты	22
А. КУРСКОУ. Зімовая падкормка дзікіх жывёл	23
Школа і прырода	24
І. ІВАНЮШЫН. Шчаслівай дарогі, вандроўнікі!	26
Т. СЕНЧЫК. Да сустрэчы, горы!	27
М. ТРОНДЗІНА. Заслужанае прызнанне	28
І. КАВАЛЬ. Пра што расказала выстаўка?	28
А. БОЙКА. А маглі б квітнець сенажці	29
С. БАКСАЛАУ. Каб не патуралі брананьерам...	29
Э. БЕКА. Бясконцы лес	32
Аб усім адусюль	33
Агляд-конкурс	34
Каляндар рыбалова	34

Выдавецтва «Полымя»
Дзяржаўнага камітэта СМ БССР
па справах выдавецтваў, паліграфіі
і кніжнага гандлю

Мастацка-тэхнічны рэдактар Н. Ц. Шахрай
Карэктар Т. Ф. Бірыч

Адрас рэдакцыі: 220012, Мінск,
вул. Друкарская, 25
Тэл. 32-33-89, 32-35-08

Здадзена ў набор 11/XI-74 г.
Падпісана да друку 10/XII-74 г.
Фармат 60×90¹/₁₆. Друк. арк. 4,5. Улік.-выд. арк. 7,3.
Тыраж 52 915 экз. АТ 08965. Заказ 1314.
Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга
друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

2

222747-1

Цана 30 кап.

80000003824278

Індэкс 74926

Спыніцеся, не ідзіце далей у лес і ўслухайцеся. Па вер-
хавінах хвойніку праплыве невялічкі ветрык, і да вашага
слыху даляціць лёгенькае, мілагучнае дзіньканне. Вы пачня-
це ўглядацца ў густую зеляніну, шарыць вачамі па неаб-
сяжнай выстаўцы снежнага мастацтва і з першага разу мо-
жаце нічога не заўважыць. Потым, калі яшчэ раз наведзе-
ца ветрык і зноў задзінькаюць званкі, ваш слых ужо больш
навострыцца, вока звыкнецца з кантрастам вельмі белага
і цёмна-зялёнага. Тады можа паказацца, што на адной за-

снежнай галінцы сядзяць вавёркі і лёгенька паварушваюць
хвастамі. Але не верце сваім вачам, падыдзіце бліжэй. Сме-
ла ідзіце — вавёркі не ўцякуць. Падыдзецце бліжэй і ўба-
чыце, што гэта не вавёркі, а вымытае снегам і загартаванае
марозам лісце маладога дубка. Яно вісіць на тонкіх, але
моцных ніткачках і пры кожным дотыку ветру звоніць.

А. КУЛАКОУСКИ
(3 аповесці «Тут я жыву...»)

«Родная прырода», 1975, № 1, 1—19

